

JAARVERSLAG

2023

ERFPUNT
ONROEREND ERFGOED WAASLAND

2023 IN CIJFERS

5 teams actief binnen het Wase onroerende erfgoed

Als erkende onroenderfgoedorganisatie heeft Erfpunt de taak om een integrale en geïntegreerde werking uit te bouwen rond elk vakdomein van onroerend erfgoed.

Dit jaar klokten onze medewerkers af op 18.876,92 uur enthousiaste inzet op vlak van archeologie, bouwkunde en landschappen.

Wil jij je ook aansluiten bij de erfgoedgemeenschap als vrijwilliger? Neem dan contact met ons op via admin@erfpunt.be.

TEAM ERFPUNT ACADEMIE EN PUBLIEKSWERKING

De Erfpunt Academie verzorgt vormingsinitiatieven van Erfpunt, waaronder infosessies voor burgers en Wase gemeentelijke administraties. Daarnaast staat zij in voor erfgoededucatie en publieksgerichte acties voor alle teams (bv. lezingen). Tot slot coördineert ze de belangrijke erfgoedevents in het Waasland, zoals Archeologiedagen, Open Monumentendag, het Waas erfgoedcafé en de Wase Erfgoedprijs. Ben jij leerkracht, student of geïnteresseerd in archeologisch, bouwkundig en landschappelijk erfgoed? Dan zijn we er voor jou: academie@erfpunt.be.

TEAM BEHEER

Het team Beheer neemt binnen Erfpunt de taken op van de intergemeentelijke onroenderfgoeddienst (IOED). Dit team biedt de gemeentelijke partners en het regionaal werkveld ondersteuning bij het uitwerken en uitvoeren van een hedendaags beleid rond onroerend erfgoed en ruimtelijke ordening. Wase burgers kunnen bij hen terecht voor vragen omtrent premies, subsidies, renovatiewerken vastgestelde panden. Je kan deze stellen via beheer@erfpunt.be.

TEAM COMMUNICATIE

1 uitzending van Radio 2 gehuisvest tijdens de Archeologiedagen

47 nieuwsberichten op de website geschreven

TEAM ERFPUNT ACADEMIE

16 lezingen, opleidingen en workshops

3 testklassen voor de Archeologiekoffer & 22 educatieve ateliers in huis gehad

& 7 educatieve ateliers op verplaatsing
→ goed voor 913 leerlingen

TEAM BEHEER

6 plaatsbezoeken in functie van adviesverlening

132 adviesverleningen rond bouwkundig, landschappelijk en archeologisch erfgoed

1 Onroenderfgoedrichtplan Linkerscheldeoever

2 beheersplannen in opmaak:
• Beveren: Hof Ter Saksen
• Stekene: Neogotisch gemeentehuis

517

vastgestelde erfgoedgebouwen werden geherwaardeerd en gegroepeerd in advies/beheercategorieën

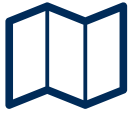
238

interbellum/naoorlogse panden geïnventariseerd/gefotografeerd en gescreend in Stekene

TEAM ONDERZOEK

37
onderzoeken

583.521 m²
onderzochte oppervlakte

1ste versie van de Wase Archeologische BeleidsAdviesKaart (WABAK)

168 afgebakende WABAK-zones

TEAM ONDERZOEK

Het team Onderzoek verzorgt voor zowel overheid als private ruimtelijke ontwikkelaars het archeologisch traject bij ontwikkelingsprojecten, van het opmaken van een archeologienota tot het uitvoeren van prospecties met of zonder ingreep in de bodem en vlakdekkende opgravingen. Vereist jouw project een archeologisch traject? Neem dan gerust contact op via onderzoek@erfpunt.be.

TEAM DEPOT – CONSERVATIE – COLLECTIEBEHEER

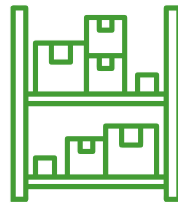
DEPOT

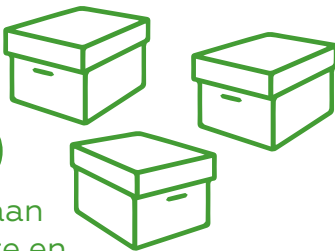
4 collecties gedeponeerd

7 vrijwilligers

54,72 m²
rek gevuld

180
bakken aan verwerkte en herverpakte scherven

875
uren aan vrijwilligerswerk

CONSERVATIE

4 afgewerkte opdrachten

51 objecten

49 röntgenfoto's genomen

1ste pensioenviering collega

3.500
oplagen van onze regiobrochure voor Open Monumentendag verspreid

6 jobstudenten

& 8 stagiaires

TEAM COLLECTIEBEHEER

Het team collectiebeheer of het Onroerenderfgoeddepot Waasland in voor het optimaal bewaren van opgegraven archeologische ensembles (vondstenmateriaal en archief) uit het Waasland en het in bruikleen geven van archeologische vondsten voor exposities en wetenschappelijk onderzoek. Wil je jouw archeologische collectie toevertrouwen aan ons depot? Of ben je op zoek naar specifiek vondstenmateriaal voor jouw onderzoek? Neem contact op via: collectiebeheer@erfpunt.be.

COLOFON

verantwoordelijke uitgever:

Inge Baetens
Erfpunt
Regentiestraat 63
9100 Sint-Niklaas
03 778 20 50
admin@erfpunt.be
www.erfpunt.be

Auteurs:

Inge Baetens
Bart Lauwers
Thierry Van Neste
Johan Van Cauter
Stephan Delaruelle
Marie De Meulemeester
Thomas Vanhaute
Anniek Elegheert
Els Tielemans
Rani Evaert
Moran De Wilde

Eindredactie:

Annemiek Seeuws - quickredfox

Coverbeeld:

Stefaan Van Hul

Lay-out concept:

Marie Vandevoorde

Vormgeving:

Evi Cornelissens - Atelier Corneel

INHOUD

INLEIDING	7
ARCHEOLOGIE	9
Wonen in het Waasland: zoveel meer dan paalgaten	10
Geen doodzonde, wel dood en begraven	25
De Wase Archeologische BeleidsAdviesKaart	33
COLLECTIEBEHEER	36
Het Onroerendergoeddepot Waasland: een vergeetput of toch niet?	37
BOUWKUNDIG EN LANDSCHAPPELIJK ERFGOED	40
Advisering 2023	41
Waardering van bouwkundig erfgoed	43
(Her)inventarisatie van interbellum- en naoorlogse architectuur in Stekene	50
Onroerendergoedrichtplan Linkerscheldeoever	53
Edmond de Perre-Montigny: een provinciaal architect avant la lettre	55
Open Monumentendag: thema 'Met hart en ziel'	57
De ervaringen van Mila	59
ERFPUNT ACADEMIE EN PUBLIEKSWERKING	61
Erfpunt treedt naar buiten	62
De vlucht vooruit met een nieuwe educatieve aanpak	65
Erfpunt kijkt vooruit – onze ambities rond publiekswerking en erfgoededucatie	68
ORGANISATIE	72
Missie en visie	73
Rechtsvorm en werkingsgebied	74
Raad van bestuur	75
Organogram Erfpunt	80
Netwerken en samenwerken	83
Interne werking	89

INLEIDING

Het verslag van een druk en bewogen jaar is afgerond. Onze medewerkers hebben weerom het beste van zichzelf gegeven. Het team Onderzoek voerde dit jaar niet alleen archeologietrajecten voor nieuwe ontwikkelingsprojecten uit, maar maakte voor de Wase gemeenten ook een archeologische beleidsadvieskaart op. Deze GIS-lagen met kwetsbare archeologische zones zal de komende jaren door de Wase gemeenten als beleidsinstrument voor ruimtelijke ontwikkelingen worden ingezet. Het uitwerken van een onroerenderfgoedrichtplan voor Doel en omgeving en de waardering van de vastgestelde inventaris bouwkundig erfgoed voor de gemeenten Moerbeke, Temse en Waasmunster nam heel wat ruimte in de agenda's van onze erfgoedconsulenten bouwkundig erfgoed in. Toch namen ze tijd voor plaatsbezoeken en de opmaak van (pre)advies. Het onroerenderfgoeddepot opent de deuren voor onderzoekers en werkt via bruikleen mee aan tijdelijke exposities in onze regio maar ook daarbuiten. Het aanbod van de Erfpunt Academie groeit steeds verder met o.m. de Wase archeologiekoffer, een vormingsaanbod voor metaaldetectoristen en gemeentelijke ambtenaren. Ook de lezingenreeks werd het afgelopen jaar een groot succes. Met deze inzet groeit Erfpunt steeds meer in zijn rol als steunpunt voor de Wase gemeenten, de Wase erfgoedgemeenschap en hun burgers.

Samen bouwen we in het Waasland verder aan een sterker lokaal onroerenderfgoedbeleid. Erfpunt is de Wase gemeenten dan ook bijzonder dankbaar voor hun vertrouwen in onze organisatie en de toezegging om vanaf 2024 de contributies aan onze organisatie te verhogen om de archeologische expertise veilig verankeren in het team Beheer. Het onroerend erfgoed Waasland kan rekenen op Erfpunt.

Johan Smet, Voorzitter

Inge Baetens, Directeur

ARCHEOLOGIE

Het afgelopen jaar was gekenmerkt door een aanzienlijke dosis terreinwerk voor ons archeologieteam, wat een aanzienlijk deel van onze agenda in beslag nam. Vanaf het voorjaar lag de nadruk op proefsleuvenonderzoeken, maar vanaf mei verschoof onze focus naar drie uitgebreide opgravingsprojecten die bijna de hele zomer en herfst vulden. Hierbij zijn opmerkelijke ontdekkingen gedaan, zoals een middeleeuws boerenerf in Sint-Niklaas, een vergelijkbaar erf in Zwijndrecht en een boerderijencomplex uit de ijzertijd in Sint-Gillis-Waas.

Daarnaast werden er vier landschappelijke booronderzoeken uitgevoerd, samen met twee verkennende archeologische boorprojecten, resulterend in één waarderend archeologisch booronderzoek. Het team Onderzoek heeft een keer werfbegeleiding uitgevoerd en elf proefputten- of proefsleuvenonderzoeken voltooid. Het merendeel van onze tijd werd besteed aan de realisatie van de drie opgravingsprojecten.

Binnenshuis hebben we ons gericht op de verwerking en rapportering van de bovenstaande projecten, de opmaak van dertien bureauonderzoeken en het afronden van eindverslagen van opgravingen in Heirbrugmolen in Lokeren en de Schaarbeekstraat in Melsele. Bovendien heeft collega Thierry Van Neste gewerkt aan een eerste versie van de Wase Archeologische BeleidsAdvieskaart (WABAK).

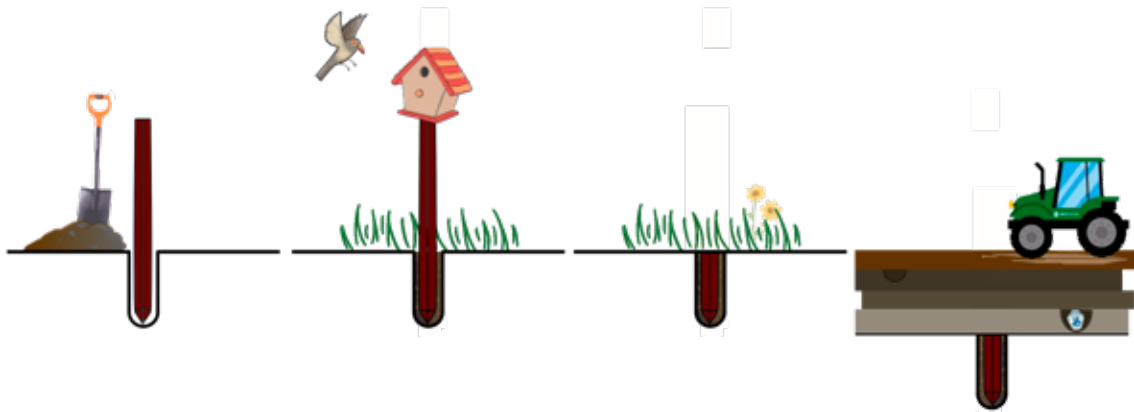
We hebben ook nieuwe technologische ontwikkelingen omarmd, zoals 3D-registratie, zowel op het veld als op kantoor. Collega Bart Lauwers heeft tot slot de laatste hand gelegd aan het syntheseonderzoek naar ijzertijdbewoning in Vlaanderen.

Met in totaal 37 onderzoeksprojecten was het een druk jaar voor ons team, waarbij enkele opmerkelijke bevindingen een nieuw licht werpen op het dagelijkse leven van onze voorouders. Daarmee is de puzzel van het Wase verleden wederom aardig aangevuld.

Wonen in het Waasland: zoveel meer dan paalgaten

Wellicht is het de aandachtige lezer niet ontgaan dat bij meerdere opgravingen die in 2023 plaatsvonden of gerapporteerd werden, nederzettingsresten uit diverse tijdvakken aan het licht kwamen. Al deze losse puzzelstukjes leiden ons steeds dichterbij het antwoord op vragen als: Hoe richtte men in de late ijzertijd een woonerf in? Hoe zou het zijn om een huis uit pakweg de tweede of de twaalfde eeuw n.o.t. te betreden? Wat voor huisraad zou je er aantreffen? En hoe welgesteld was een doorsnee middeleeuwer nu werkelijk?

Als rode draad geldt het terugvinden van paalgaten van houten gebouwen, die zich manifesteren als verkleuringen of 'onregelmatigheden' in de moederbodem. Vanaf het kantelmoment waarop de jager-verzamelaar daadwerkelijk omschakelde naar een levensstijl als landbouwer (circa 4400 v.o.t. in onze contreien) zette de mens het landschap doelbewust naar zijn hand en richtte een occupatie op waar hij zich voor langere tijd kon settelen. Van die woningen blijft doorgaans niet veel meer over dan de ondergrondse delen van weggerotte palen of uitbraakkuilen die eventueel huishoudelijk afval of houtskoolfragmenten kunnen bevatten (Figuur 1). Radiokoolstofdateringen (¹⁴C-dateringen) op de houtskool – al dan niet in combinatie met veelal anorganische artefacten uit diezelfde contexten – maken het mogelijk het gebouw te dateren. Bouwkundige analyses van de palenconfiguraties laten ons dan weer toe de bouwtraditie te reconstrueren, en op die manier krijgen we een diachroon beeld van de gebouwvormen die in het Waasland voorkwamen.

Figuur 1. Eenvoudige weergave van de totstandkoming van een paalkuil als archeologisch spoor.

Op zand bouwen, meer dan 2000 jaar geleden

Waar: Waasland

Wanneer: 2019-2023

In de vroege ijzertijd ontstonden losse boerenerven met een woonhuis, graanschuren en een waterput. Gedurende de late ijzertijd veranderde de organisatie van een erf grondig. Rond iedere nederzetting verscheen een gracht of greppel die fungeerde als grens. Sommige boerenerven was een lang bestaan beschoren, waarvan ettelijke zelfs continuïteit genoten tot in de Romeinse tijd. Met de kennis van late ijzertijderven was het echter vooral in het Waasland en de Kempen bijzonder pover gesteld. Pas de laatste twintig jaar duikt op menige (midden-/late) ijzertijdsite in de zandstreek in noordelijk Vlaanderen een

specifiek gebouwtype op met een geschrante drie- tot vierbeukige plattegrond. Net daarom diende ons onderzoeksteam in het voorjaar van 2019 een voorstel tot syntheseonderzoek in naar woningen uit de late ijzertijd (circa 450-50 v.o.t.). Door de gegevens uit tientallen oude en nieuwe opgravingen kritisch tegen het licht te houden en bijna 200 houtskoolstalen uit meer dan 20 jaar aan opgravingen in de provincies Oost- en West-Vlaanderen en Antwerpen op radiokoolstof te dateren, slaagde het team er onder meer in de chronologie scherper te stellen. Bovendien vielen duidelijke verschillen vast te stellen tussen de regio's ten westen en ten oosten van de Schelde, wat kan duiden op verschillende culturele groepen. In het voorjaar van 2023 werd het onderzoek gefinaliseerd, dat op heden online raadpleegbaar is in de reeks SYNTAR van het Agentschap Onroerend Erfgoed (<https://oar.onroenderfgoed.be/reeks/SYNT>).

Figuur 2. Reconstructie van een ijzertijdboerderij in Ortevelte (provincie Drenthe, Nederland).

(foto: Gouwenaar, CC BY-SA 3.0 <<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>>, via Wikimedia Commons).

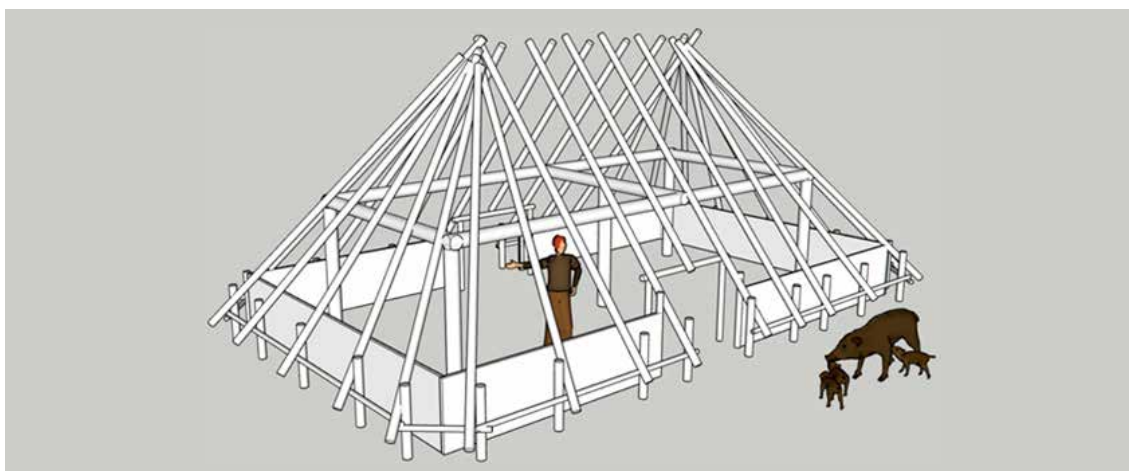

Zwervende erven in Sint-Gillis-Waas

Waar: Houtvoort, Sint-Gillis-Waas

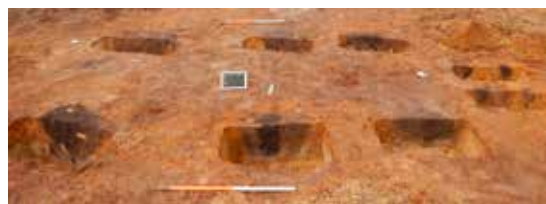
Wanneer: juni (proefsleuven), september-oktober 2023 (opgraving)

Datzelfde specifieke gebouwtype verscheen liefst driemaal op de site Houtvoort in Sint-Gillis-Waas, waar het team in september 2023 onderzoek verrichtte. Dat de omgeving een archeologische hotspot betreft, is niet nieuw. Dankzij luchtfotografische prospectie door de Universiteit Gent was al langer geweten dat er meerdere bronstijdgrafheuvels waren, en in 1997 en 1998 bracht archeologisch onderzoek daarenboven een waterput uit de late bronstijd of vroege ijertijd (1100-450 v.o.t.) aan het licht, alsook een (partieel) rechthoekige cultusplaats uit de late ijertijd, een Romeins gebouw en resten van middeleeuwse landbewerking. Ditmaal greep naar aanleiding van de uitbreiding van het bestaande sport- en spelcomplex aan Houtvoort een opgraving plaats in de oostelijke helft van het noordwestelijke deel en de uiterste oostelijke zone van het complex. Meerdere generaties Menapische boeren bouwden hier tussen 250 en 50 v.o.t. hun woonst, met ruimte voor koeien binnenin. De mens leefde letterlijk tussen het vee, samen onder één dak. Wellicht waren die dieren hun kostbaarste bezit, door onder meer trekkracht, melk en in het bijzonder mest op te brengen. Die was van levensbelang om gewassen te telen op de van nature schrale zandgrond.

Figuur 3. Digitale reconstructie van een woonstalhuis in de late ijertijd.

De opbrengst van de akkers werd opgeslagen in diverse kleine schuurtjes op vier tot zes palen (Figuur 5). In de palenwolken vielen een zeshoekig van dat soort 'spiekers' te onderscheiden. Dat de schuurtjes op een verhoogde vloer steunden om de voedselvoorraad te beschermen tegen vocht en ongedierte, illustreert een plateau van vier kleine paaltjes aan de ingang van één zespostenspieker treffend (Figuur 4). Nader onderzoek aan de paalsporen toont overigens aan dat zich geregeld herstellingswerken aan de gebouwen opdrongen.

Figuur 4. Zicht op de coupes van een zespostenspieker. De ingang is voorzien van een verhoogd plateau op vier kleine paaltjes.

Figuur 5. Reconstructie van een 'spieker' met ijertijdwoning. (bron: <https://www.gelderlander.nl/heumen/in-malden-graven-onderzoekers-naar-sporen-uit-de-ijertijd-dit-is-wat-ze-tot-nu-toe-vonden~a9904ea5/127962814/>).

De structuren lagen gecentreerd rondom drie parallel ingeplante hoofdgebouwen. Binnen de structuren bevonden zich een aantal kuilen en kleinere paalkuiltjes. Hoewel er nog onduidelijkheid heerst, bestaat het vermoeden dat deze extra paalkuilen dienden ter versteviging of herstelling. Het feit dat het telkens ging om een ander subtype van de vierbeukige bouwtraditie indiceert dat de woningen weleens het resultaat kunnen zijn van zogenaamde 'zwervende erven' die geïsoleerd of met enkele samen geclusterd in het landschap lagen. Per generatie richtte men binnen een territorium van enkele vierkante kilometers een nieuw boerenerf op. Aan de basis van dit zwervende-ervensysteem kunnen uitputting van de bodem liggen, sterke degradatie van het huis, of symbolische overwegingen. Kantelmomenten in een mensenleven liet men namelijk al sinds de bronstijd niet zomaar passeren. Een huis bouwen of verlaten was zo'n gebeurtenis die doorgaans gepaard ging met rituelen of feesten. Aan de ingang van de meest oostelijke woning bevatte de vulling van een uitbraakkuil een klein potje in aardewerk (Figuur 6), dat meer dan waarschijnlijk de materiële neerslag vormde van een verlatingsritueel. Als vanzelfsprekend treffen archeologen op menige site potten van allerlei formaten aan, maar de bijzonder kleine afmetingen in combinatie met de intacte toestand onderscheiden dit artefact van het 'ordinaire' nederzettingsafval dat meestal sterk gefragmenteerd is.

Figuur 6. Een volledig miniatuurpotje, gevonden in een kuil aan de ingang van een van de woningen.

Huisraad in de vuilnisbak

Waar: Heirbrugmolen, Lokeren

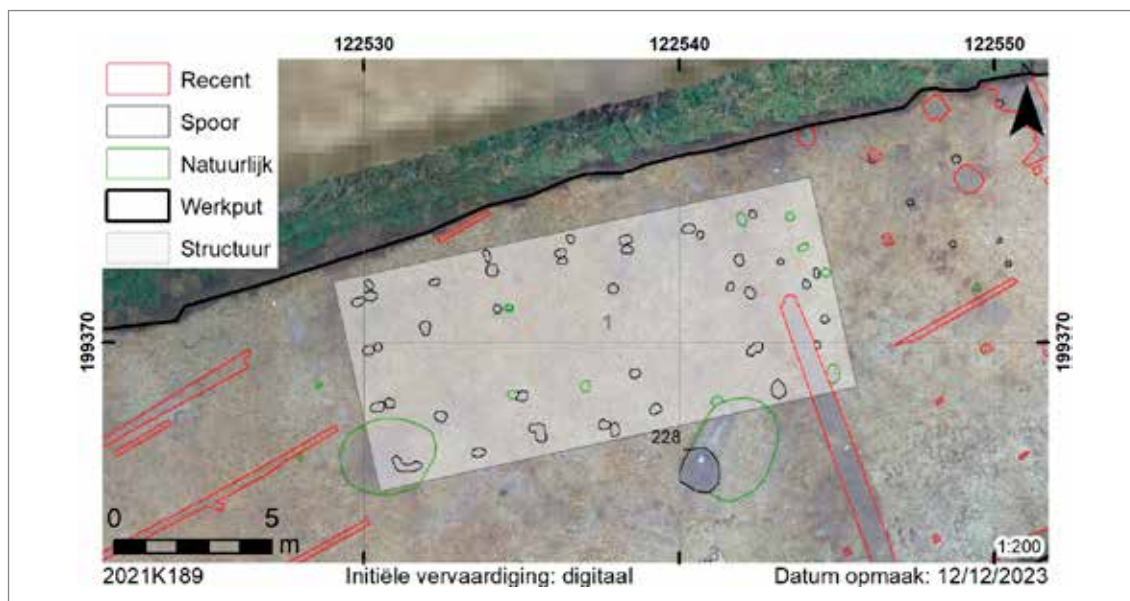
Wanneer: 2021-2023

De Menapische boer hield rond diezelfde periode halt in Lokeren, aan de Heirbrugmolen, waar in 2021 naar aanleiding van de herinrichting van de omgeving een vlakdekkend onderzoek plaatsvond. In het najaar van 2023 volgde de oplevering van het opgravingsrapport, dat online raadpleegbaar is op het archeologieportaal van het Agentschap Onroerend Erfgoed (<https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/rapporten/eindverslagen>). Het studiegebied lag bezaaid met paalsporen, goed voor liefst 17 geïdentificeerde gebouwenstructuren. Met uitzondering van twee woonhuizen van het geschrante vierbeukige bouwtype ging het in haast alle gevallen om vier- of zespostenspiekers. De houtskool uit de geassocieerde spoorvulling voorziet één gebouw van een ¹⁴C-datering tussen ca. 550 en 400 calBC, dat wil zeggen op de overgang van de vroege naar de late ijzertijd. Met die datering is het aantrekkelijk om een opvallende, nabijgelegen kuil met daarin een randscherf van een hoge driedelige schaal met referenties aan de zogenaamde *coupe jogassien* (ca. 500-540 v.o.t.) aan het gebouw te liëren (Figuur 8; Figuur 9). Samen met de gecremeerde stukjes bot uit diezelfde kuil, die na analyse dierlijk bleken te zijn,

mogen we de in totaal 133 fragmenten handgevoemd aardewerk met her en der secundaire brandsporen gerust beschouwen als afval uit de woning bij een opruimbeurt. Vaak ontdeed men zich vroeger van afval door het simpelweg te begraven in grachten en kuilen. De ¹⁴C-dateringsresultaten van de jongste woning waren minder eenduidig. De datering ervan steunt op de typo-chronologie van het bouwtype, in de late ijzertijd tot (vroeg-)Romeinse periode. Louter op grond van de twee hoofdgebouwen binnen het onderzoeksterrein is het echter niet te verifiëren of de site gedurende twee afzonderlijke ijzertijd fasen werd bewoond, dan wel continu, met *missing links* buiten de randen van de werkput. Ook voor wat betreft de functionele en chronologische toewijzing van de talrijke spiekers moeten we rekening houden met eventuele hoofdgebouwen buiten de grenzen van het huidige onderzoeksterrein.

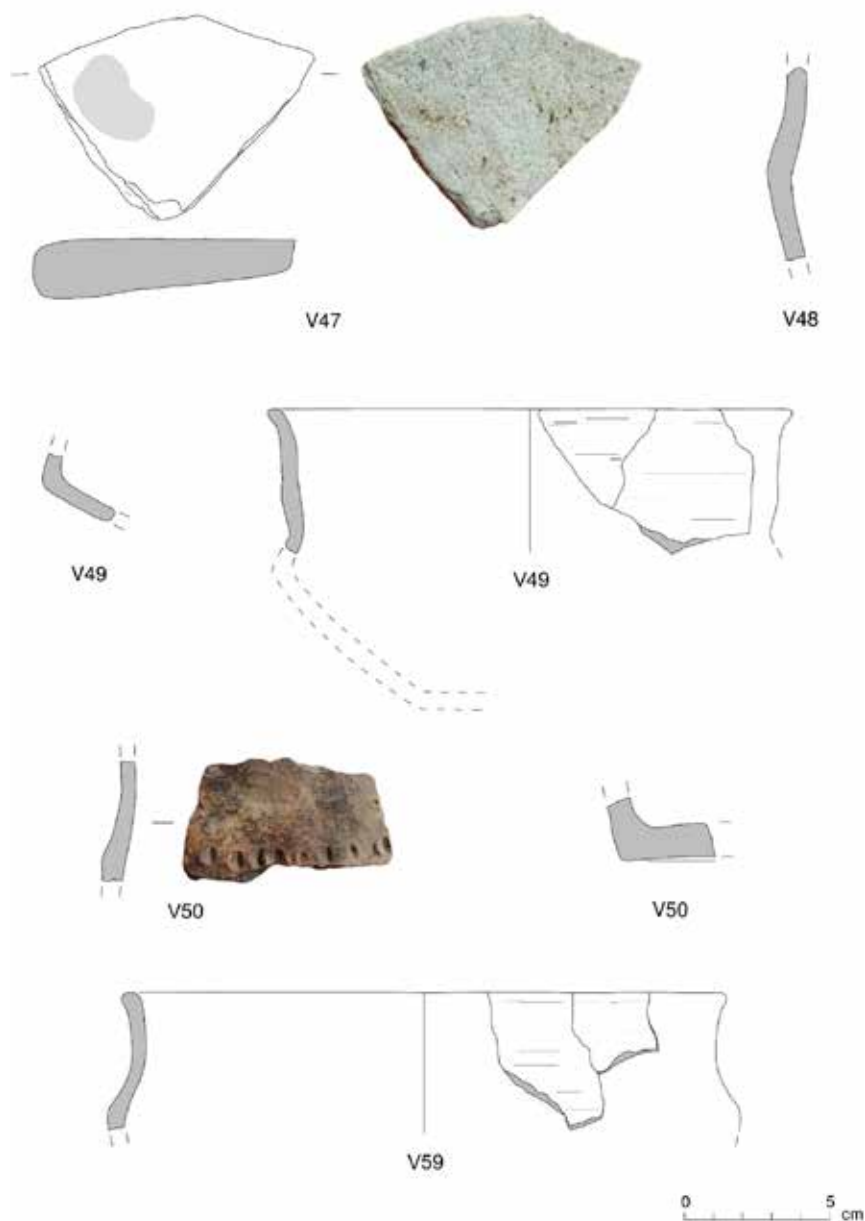

Figuur 8. Kuil S228, uitgegraven in het ontkleurde, organische relict van een windworp.

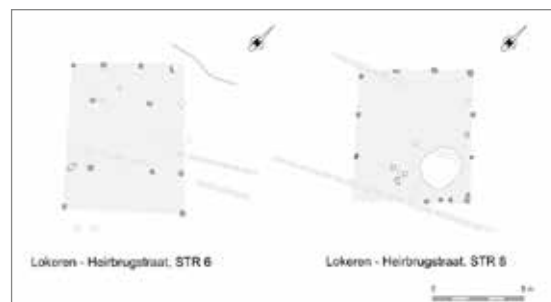
Figuur 7. Detail uit de allesporenkaart met aanduiding van het hoofdgebouw STR1. Net ten zuiden ervan bevindt zich de afvalkuil S228.

Figuur 9. Selectie van vondsten uit kuil S228. De V-nummers verwijzen naar de vondstenlijst die aan het eindverslag werden toegevoegd. V49 is een rand van een licht gesloten hoge schaal met lange hals en onderaan een (helaas minimaal) bewaarde aanzet van een geknikte overgang van buik naar schouder. De vorm wordt omschreven als een variant van de coupe jogassien.

Een aparte melding waard zijn de restanten van twee enigszins enigmatische gebouwen die min of meer centraal ingeplant zijn (Figuur 10). De afmetingen van 7 bij 8 meter en 6 bij 8 meter maken hen vreemde eenden in de bijt: te groot om een schuur te zijn, te klein om een functie als woning te hebben. Bij gebrek aan dateerbare stalen of diagnostische vondsten blijven we zowel op vlak van de ouderdom als de exacte functie in het ongewisse, al is een Romeinse oorsprong speculatief.

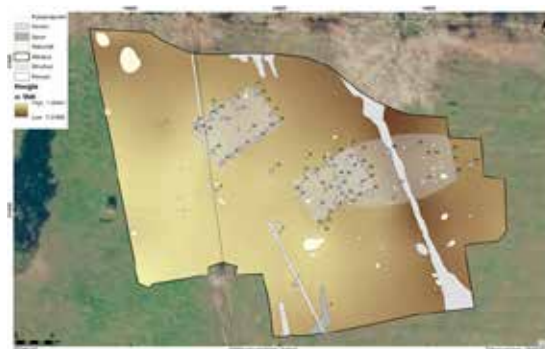
Figuur 10. Zicht op de plattegronden van de eigenaardige vierkante gebouwen.

En de boer ploegde voort... tot in Zwijndrecht

Waar: Binnenplein, Zwijndrecht

Wanneer: april 2023-heden

Dat het Waasland in de late ijzertijd rijkelijk bedeed was met het door collega Bart Lauwers gedefinieerde ‘geschrante vierbeukige’ gebouwtype, demonstreert nogmaals de toevallige vondst van een exemplaar op het Binnenplein in Zwijndrecht. De gemeente wenst het gebied rond het gemeentehuis en sportcentrum op te waarderen, wat aanleiding gaf tot een proefsleuvenonderzoek in april 2023. Als motivering voor het advies van een vlakdekende opgraving gold echter niet dit late ijzertijdgebouw, pas bij nauwkeurige inspectie van het opgravingsvlak sprong de structuur in het oog. Het ijverige graafwerk van mollen in combinatie met de ondiep ingeplante paalgaten tot op de harde kleigrond bemoeilijkten de archeologische visibiliteit immers danig, en aanvankelijk waren enkel resten van de ingangspartijen met aardewerkfragmenten en verbrand bot zichtbaar. In de lijn van het miniatuurpotje bij de ingang van een ijzertijdwoning op de site Houtvoort is het denkbaar dat dit restanten zijn van een ‘laatste maal’. Anders gesteld vormen zij stille getuigen van rituele handelingen bij het verlaten van de woning. Eén randscherf is toe te wijzen aan een handgemaakte pot met kamstrepen op de buik en vingertopindrukken op de rand (Figuur 13). Dat laatste is een decoratieve vorm die vooral in de vroege en het begin van de late ijzertijd erg in trek was, later dook hij nog maar sporadisch op. Kamstreekversiering verscheen vanaf de late bronstijd en won aan populariteit omstreeks de vijfde eeuw v.o.t., gevolgd door een sterke terugval om nadien in de Romeinse periode wederom hoge toppen te scheren. De verdere verwerking van de gegevens draait momenteel op volle toeren – het eigenlijke veldwerk is pas in januari 2024 afgerond – en zal zich toespitsen op een verfijning of correctie van de datering op basis van het gecremeerde bot en de houtskool die uit de geassocieerde spoorvullingen gerecupereerd werden. Ook in hoeverre het botmateriaal dierlijk dan wel menselijk van aard is en waarom het juist aan de ingang van de woning gedeponneerd werd, zal verder worden onderzocht.

Figuur 11. Allesporenkaart met geïnterpoleerd hoogtemodel van het archeologische vlak op het kadaster. Het ijzertijdgebouw bevindt zich centraal in het onderzoeksgebied en wordt in de oostelijke helft oversneden door een middeleeuws gebouw.

Figuur 12. Ideaalplattegrond van subtype a volgens het door Lauwers gedefinieerde vierbeukige gebouwtype.

Figuur 13. 3D-scan van het aardewerkfragment met vingertopindrukken op de rand en verticale kamstrepen op de buik.

Rome wint, bouwt en ontgint... in Sint-Gillis-Waas

Waar: Kattestraat, Sint-Gillis-Waas

Wanneer: april 2023-heden

Een Romeinse occupatie kreeg het onderzoeksteam dan weer in het vizier bij proefsleuven in het kader van de uitbreiding van de Wase Golf aan de Kattestraat in Sint-Gillis-Waas. Dankzij voorgaand archeologisch onderzoek beschikken we al decennialang over bewijs van een Romeinse passage in de regio. De nederzettingen bevonden zich binnen de *civitas Menapiorum*, een onderverdeling van de provincie *Gallia Belgica*. Gedurende de midden-Romeinse tijd kende de regio een significante bevolkingstoename en het landschap onderging ongeziene veranderingen, met de bouw van een complex wegennet en de ontginning van ongerepte bosgebieden. In het wetenschappelijke veld bestaat tot heden geen consensus omtrent de katalysator van deze demografische evolutie. Mogelijke denkpistes zijn een natuurlijke aangroei of een relocatiepolitiek, waarbij goed- of kwaadschiks bevolkingsgroepen van elders naar het Menapische grondgebied verhuisden. Wel staat vast dat men erven stichtte op compleet nieuwe locaties die geen antecedenten kenden. De basis van het bestaan bleef gewoon een boerenbedrijf. Verspreid over het Wase hinterland doken min of meer geïsoleerde boerenerven op met een verschillend

niveau van romanisatie. Een typisch inheems erf was steeds omgeven door een *enclosure*, die als het ware een scheiding vormde tussen de 'veilige' boerderij en de buitenwereld, en die in tegenstelling tot in het voorgaande tijdvak plaatsvast was. Men kon voor een langere periode de nederzetting in gebruik nemen, resulterend in meerdere gebouwenplattegronden die elkaar oversnijden.

Aan de Kattestraat bestond de occupatie uit minstens twee woningen, een waterput en een afbakeningsgracht (Figuur 15). De eenschepige configuraties met stevige, erg diep gefundeerde staanders en een oppervlakte van 124 en 136 vierkante meter passen geheel in de bouwtraditie van die tijd. Eén woning lag NO-ZW georiënteerd en bestond uit drie paren zware wandpalen die het dakgebinte droegen. Vijf kleine paalkuilen aan de noordoostelijke zijde zijn indicatief voor het gebruik van een schilddak. Hoe de situatie aan de andere kant was, valt door de aanwezigheid van een recentere gracht niet te achterhalen. De tweede woning toont een gelijkwaardige opbouw in de basis en beschikt over een combinatie van twee daktypen: een schilddak aan de noordoostelijke zijde, en het zuidwestelijke uiteinde was voorzien van een schilddak. Essentieel voor het leven op de boerderijen was de toegang tot vers water, vandaar de aanwezigheid van een waterput op geringe afstand van de woningen. De ontdekking van een stuk wrijfschaal of *mortarium* (Figuur 16) plaatst de context ruim in de Romeinse tijd, wat maakt dat de waterput allicht ten dienste stond van het Romeinse gezin.

Figuur 14. Overzicht van de werkputten van de opgraving op het kadaster en het orthofotowerkbestand (AGIV WMS). Resten van de Romeinse occupatie manifesteerden zich ter hoogte van de centrale werkput.

Figuur 15. Detail van werkput 2 met aanduiding van de twee woningen en centraal de waterput.

Figuur 16. Voorbeeld van een mortarium of wrijfschaal. Het is een vorm van mediterrane herkomst die voorzien is van een giettuit en die aan de binnenzijde beschikt over fijne gesteentefragmenten. Op die manier kan de schaal als vijzel gebruikt worden in de keuken om allerlei zaken fijn te malen of te verpulveren.

De kiemen van ons hedendaagse Waasland

Waar: Galgstraat, Sint-Niklaas; Binnenplein, Zwijndrecht

Wanneer: 2023-heden

Gedurende de middeleeuwen liep men evenmin naar de dichtstbijzijnde beek of rivier voor water, maar groef men ook waterputten op of net buiten het erf. Dergelijke contexten voor drinkwatervoorziening behoren helaas niet tot het arsenaal aan archeologisch erfgoed dat aan het licht kwam aan de Galgstraat in Sint-Niklaas, vlak bij de Eigenlostraat. De vindplaats, die in het kader van toekomstige wegenwerken zal worden ingezet als werfzone voor de grondstockage en daarom onder de loep genomen werd door het onderzoeksteam in augustus 2023, omvat een uitstekend bewaarde boerderij uit de volle middeleeuwen. Dit is een voor het Waasland cruciale periode waarin de kiemen werden gelegd voor de vorming van dorpen, wegen en percelen zoals we die vandaag kennen. De lokale bevolking vestigde zich als gevolg van de bevolkingsexplosie in de *boomende* steden Antwerpen en Gent, op locaties waar eeuwenlang alleen fauna en flora heer en meester waren. In feite mogen we deze boeren gerust als pioniers van het Waasland zien. Het oprichten van dergelijke *Einzelhofen* ging gepaard met kleinschalige landinname rondom de hoeve, in de vorm van onregelmatige, blok-vormige percelen die doorgaans het bestaande boslandschap insneden. Dat bos – historisch gekend als het *Koningsforeest* – kon na de Romeinse tijd dermate ongerept aangroeien dat het voldoende hout en andere grondstoffen bood om in het levensonderhoud van de boeren te voorzien. Eerder archeologisch onderzoek aan de Pauwstraat in Melsele heeft bijvoorbeeld aangetoond dat bewoners zelf touw maakten. Als hun leefomgeving interessant genoeg was, kregen de pioniers soms burens en groeide de bewoning aan. Die clusters zouden in de eeuwen daarop uitgroeien tot de woonkernen zoals we die vandaag kennen.

Het erf aan de Galgstraat was ingericht rondom een woning waarvan het toegepaste bouwconcept tussen 900 en 1300 de norm bij uitstek was in de Kempen en Noord-Brabant. Aan onze

kant van de Schelde, die destijds als grens optrad tussen het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant, kwam dit gebouwentype amper voor. Geografisch ligt het Waasland grosso modo op de grens tussen beide territoria, wat kan verklaren waarom hier geen typisch ‘Vlaamse’ hallenhuizen verschijnen, maar wel die ‘Brabantse’ woningen. Concluderend zijn de woningen stille getuigen van de contacten tussen het graafschap Vlaanderen en de gebieden aan de overkant van de Schelde. Het gaat om een forse woning met frappant gebogen wanden en een aflopend dak. Ze is opgebouwd uit vier rijen zware staanderpalen die het dakgebinte droegen, met aan weerszijden een gebogen rij kleinere wandpalen die als verticale structuur dienden voor de lemen buitenmuren. Op die manier ontstond een woning die eruit moet hebben gezien als een op zijn kop gezette boot. De ingang bevond zich aan de korte wanden aan beide zijden van het gebouw.

Figuur 17. Reconstructie van een bootvormig woonstalhuis uit de volle middeleeuwen (Hiddink 2016).

Op dit soort archeologische sites zijn we het gewend om vooral aardewerk terug te vinden. Organische overblijfselen zoals houten objecten, die ongetwijfeld het gros van het huisraad uitmaakten, ontbreken dikwijls. Wat wel aan ons is overgeleverd, biedt alleszins enig inzicht in de dagelijkse routines, het sociale leven of soms de verrassende vindingrijkheid van de bewoners. Zo werden Romeinse dakpannen aangetroffen, die de middeleeuwen allicht gebruikten om hun palen te stutten. Die dakpannen moeten op dat moment al zeker duizend jaar in de omgeving van hun erf rondgeslingerd hebben en zijn sterk indicatief voor de aanwezigheid van een Romeinse occupatie in de buurt. Onder het aardewerk vinden we naast handgevoemd aardewerk ook producten van

Rijnlandse herkomst en Maaslands witbakkend aardewerk. Naar de manier waarop de Wase bewoners het importaardewerk in handen kregen, hebben we het raden. In ieder geval lijkt het weinig waarschijnlijk dat de eigenaars deelnamen aan de internationale handel. Gezien de nabijheid van Antwerpen is het aannemelijk dat het geïmporteerde materiaal via de grote steden zijn weg vond naar het platteland. De oudste vondsten op de site hebben trouwens een prehistorisch geurtje. De vindplaats was liefst twee gepolijste natuurstenen bijlen en een gevleugelde pijlpunt uit vuursteen rijk, stuk voor stuk zeldzame objecten die ons minstens 45.000 jaar terug in de tijd katapulteren. Het zijn alvast geen alledaagse artefacten, en al zeker niet voor een doorsnee middeleeuws boerenerf.

Figuur 18.3D-scan van een van de gepolijste bijlen in vuursteen.

Figuur 19. V.l.n.r.: Johan Smet (voorzitter Erfpunt), Bart Lauwers (archeoloog), Filip Baeyens (ondervoorzitter Erfpunt, schepen Sint-Niklaas), Werner Wyns (veldtechnicus) en Rani Evaert (archeoloog) op de site aan de Galgstraat.

Restanten van een andere bootvormige woning vormden de beweegreden om na het proefsleuvenonderzoek op het Binnenplein in Zwijndrecht over te gaan tot een vlakdekkende opgraving (Figuur 11). De woning ligt pal naast het ijzertijdgebouw en de dakdragende constructie bestaat uit drie palenkoppels met sluitpalen aan beide zijden van het huis. Chronologisch is het gebouw te plaatsen tussen 900 en 1125.

Tot slot brengen we graag nog een derde woning op de vindplaats op het Binnenplein onder de aandacht. Het betreft een structuur in het noordwesten van het studiegebied die eveneens tijdens het proefsleuvenonderzoek in het vizier kwam (Figuur 11). Destijds was het onduidelijkheid troef omtrent de functie en ouderdom van dit gebouw, en vandaag stelt het ons nog steeds voor een raadsel. Het rechthoekige gebouw sluit alleszins mooi aan bij de typisch Vlaamse bouwstijl uit de laat-Karolingische tijd. Nochtans is het evenzeer aannemelijk dat de structuur in realiteit gewoonweg als schuur of stal diende en daarmee onderdeel uitmaakte van het boerenerf met de bootvormige woning.

Indien we uitgaan van de eerste hypothese is de vroege datering in de tiende eeuw chronologisch niet compatibel met de algemene – op louter historische gegevens gebaseerde – consensus dat bewoning in het Wase platteland pas vanaf de elfde/twaalfde eeuw uit de startblokken schoot. Het is zaak om nu, via analyse van het fragmentje handgevormd aardewerk en houtskool uit de geassocieerde contexten, te proberen achterhalen in welke periode het gebouw in gebruik was en in hoeverre toch al eerder sprake was van verspreide erven in het Waasland dan we momenteel aannemen.

Scherven brengen geluk

Waar: Kattestraat, Sint-Gillis-Waas

Wanneer: april 2023-heden

Waar de ene archeologische site wordt gekenmerkt door een opvallende schaarste aan artefacten en menig archeoloog zich noodgedwongen tevreden moet stellen met kleine of sterk verweerde scherfjes, ligt de andere vindplaats ruimschoots bezaaid met aarden vaatwerk. Een treffend voorbeeld van zo'n site waar het bulkt van keramiek is de zone pal tegenover de Kattestraat in Sint-Gillis-Waas (Figuur 14), die in de lente van 2023 een doorgedreven onderzoek onderging. Anders dan bij de gemiddelde opgraving werd het graafwerk er overstemd door het vullen van tientallen kratten met schervenmateriaal. Op die locatie zijn tijdens het veldwerk liefst 51 individuele contexten genoteerd, te omschrijven als zeer dense en soms met elkaar overlappende kuilen, grachten en greppels in alle soorten en maten. Het gaat om kleiwinningsputten die tjokvol zaten met honderden – misschien zelfs duizenden – misbaksels van potten, kannen en kruiken.

Deze excessieve hoeveelheid lijkt te wijzen op een keramiekproductie van semi-industriële omvang. Dat binnen de nabije omgeving in het verleden pottenbakkers actief waren, wekt amper verbazing. Sterk indicatief is in de eerste plaats het feit dat sinds de jaren 1950 aan de overzijde van de Kattestraat tot op heden een kleiwinningsgroeve bestaat. De felbegeerde klei van de Boomse cuesta duikt hier immers op zeer geringe diepte onder de zandgrond op en ligt soms zelfs gewoon aan het oppervlak. Het vergt dus weinig moeite om de grondstof te bemachtigen en dat vertaalt zich duidelijk in de wirwar aan kuilen en greppels die hier gegraven zijn. De hoofdmoot kent een erg slordige uitgraving en gebeurde allicht puur in functie van het zoeken naar plaatsen waar de onderliggende klei het minst diep zat. Op sommige plaatsen waren greppels veel breder uitgegraven, elders waren dan weer kuilen met een onregelmatige vorm gegraven die tot ongeveer één meter diepte reikten. Nadat de extractiegrepels en -kuilen hun nut verloren, volgde het dichten ervan. De vulling beperkte zich niet tot de uitgegraven grond, ook de minderwaardige tot

onbruikbare klei en al het productieafval bleken daarvoor handig te zijn. Onder dat laatste verstaan we niet alleen misbaksels, ook resten van ovens zijn waargenomen. Na een eerste blik op dit gedumpte materiaal lijkt het nagenoeg uitsluitend te gaan om afgekeurde of mislukte producten, die daarmee een onmiskenbaar bewijs vormen dat ergens in de nabije of ruime (enkele honderden meters) omgeving een pottenbakkersatelier op volle toeren moet hebben gedraaid. Voorlopig suggereert het diagnostisch materiaal dat de ambachtslieden actief moeten zijn geweest aan het einde van de twaalfde tot in de dertiende eeuw. Secuur onderzoek van het aardewerk in combinatie met een analyse van de houtskoolstalen zal helpen om deze datering verder te verfijnen.

Met zorg zullen alle scherven uiteindelijk een plaats in het onroerenderfgoeddepot krijgen. Vooraleer de keramiek deze 'rustplaats' bereikt, wacht nog de immense taak om ze te wassen, te registreren en te determineren. Momenteel is een equipe enthousiaste vrijwilligers naarstig bezig met het wassen en het puzzel- en sorteerwerk van de tonnen scherven. Nadien scannen de archeologen alle diagnostische en gedecoreerde fragmenten in om een 3D-beeld te verkrijgen. Ook in het depot zelf liggen de dozen scherven niet onaangeroerd stof te vergaren. Het ensemble biedt immers een unieke kans om een uitgebreide dataset op te bouwen die een cruciaal inzicht verschaft in de typonologie van het aardewerk in onze regio en in hoeverre die afwijkt van de keramiek in andere Vlaamse streken. Het is niet de eerste keer dat keramiekproductie van een dergelijke omvang in het Waasland aan het licht komt – zo botst men in 2011 en 2014 op kleiwinningsputten en een dertiende of veertiende-eeuws ovenrestant in de Dorpstraat in Stekene. Wel staat de kennis omtrent laatmiddeleeuws aardewerk in het Waasland nog in zijn kinderschoenen. De opgraving aan de Kattestraat biedt nu de gelegenheid om alle gegevens van beide sites nauwgezet te analyseren en met elkaar te confronteren, met als resultaat ongetwijfeld interessant onderzoeksvoor voor vele archeologische vorsers in Vlaanderen.

Figuur 20. Het middeleeuws schervenmateriaal wordt gewassen en gesorteerd op diagnostisch materiaal. Dit houdt in dat randen worden gescheiden van wand-scherven, oren en bodemfragmenten. Ook stukken met versieringselementen worden apart gehouden van de 'gewone' wanden.

Dat het wassen en sorteren van één ton scherven (soms vervelel) monnikenwerk is, maar een broodnodige karwei, weten onze fantastische vrijwilligers Annie en Lily als geen ander (Figuur 21). Al jarenlang zijn zij een vaste waarde bij Erfpunt. Hun talenten? Goed kunnen puzzelen en heel veel geduld. Lees hieronder ons interview met de dames en kom te weten hoe ze jaren geleden bij Erfpunt terechtkwamen en wat ze hier nu juist doen.

Figuur 21. Vrijwilligers Annie en Lily dragen tweemaal per week een steentje bij aan de verwerking van alle vondsten. Momenteel helpen ze de archeologen bij het sorteren van alle scherven uit de site aan de Kattestraat in Sint-Gillis-Waas.

Erfpunt: *Dag dames, kunnen jullie jezelf even voorstellen en vertellen hoe jullie hier terechtgekomen zijn?*

Lily: Ik was al enkele jaren met pensioen en zag toen op website van Erfpunt een oproep van Bart: Erfpunt zocht mensen met veel geduld die graag puzzelden. Dat sprak mij wel aan! Die oproep is ondertussen zo'n zeven à acht jaar geleden, zo lang ben ik dus al op post bij Erfpunt. Een tijdje was ik hier de enige vrijwilliger, maar daarna bracht ik al eens een vriendin mee. Toen die vriendin ermee stopte, bracht ik Annie mee.

Annie: Dat klopt, ik was op zoek naar vrijwilligerswerk en hoorde Lily altijd zo enthousiast vertellen over het werk dat ze hier doet. Ik wist eerst niet wat ik juist zou moeten doen, maar ik vond het heel fijn en zo ben ik blijven plakken. Het is ook altijd heel gezellig om samen met Lily te werken. Ik ben niet lang voor de coronapandemie begonnen met het vrijwilligerswerk hier.

Erfpunt: *Zo leuk om te horen!
Hoe vaak komen jullie hier vrijwilligerswerk doen?*

Lily: In het begin kwam ik één of twee keer per week, afhankelijk van hoeveel werk er was. Nu komen Annie en ik twee vaste halve dagen per week: een halve dag op maandag en een halve op dinsdag. Tijdens corona kreeg ik ook thuis al eens wat sorteerwerk, maar het fijnste is toch om het hier te doen. Na een tijdje leerde ik ook alle medewerkers kennen doordat iedereen hier een koffietje kwam halen.

Erfpunt: *Hadden jullie al interesse in archeologie of is dat hier gegroeid?*

Lily: Ik had zeker interesse, maar als je er niet veel van kent, blijft het toch iets dat ver van je bed staat. Bart vertelde me veel verhalen waar mijn mond van openviel. Na een tijdje rol je echt wel in die wereld van geschiedenis en archeologie, erg boeiend! We hebben geen opleiding gekregen, maar je leert het werk hier echt wel al doende.

Erfpunt: *Hier zijn inderdaad heel wat interessante verhalen te vertellen! Kunnen jullie uitleggen welk werk jullie zoal doen?*

Annie: We zijn vooral begonnen met botschilfers te zoeken in houtskool. Eigenlijk halen wij alles wat van die houtskool kan afwijken eruit. Mijn leukste vondst was een nageltje van een Romeinse sandaal in de houtskool. Ik wist natuurlijk eerst niet waar dat nageltje vandaan kwam, maar Bart wist het mij te vertellen. Ik vond het heel plezant om zo iets tegen te komen tijdens het sorteren.

Lily: Ik ben ook begonnen met die schilfers te zoeken in houtskool. Zo kon ik jaren geleden al meteen mijn steentje bijdragen aan het Crumble-project. Ik vond het best intensief om direct met zo'n project te starten, maar gelukkig deed Bart altijd nog eens een controle nadat ik de eerste sortering gedaan had.

Erfpunt: *Klinkt erg interessant. Waar werken jullie nu aan?*

Lily: Nu sorteren we scherven van de opgraving Kemzeke-Verkeerswisselaar uit 1998-1999. Daar vonden ze een oude pottenbakkerij met kuilen vol misbaksels. Wij halen er vooral de scherven uit waar een bepaalde vorm in zit, maar ook kenmerkende stukken zoals randen, bodems, oren of stukken met glazuur. Wij zoeken er eigenlijk de stukken uit waarmee de archeologen een idee kunnen krijgen van de potten die ooit op deze site werden geproduceerd.

Annie: Er is recent in de Kattestraat nog zo'n opgraving gedaan. Door ons sorteerwerk kunnen de twee sites vergeleken worden met elkaar.

Erfpunt: *Jullie zijn vast en zeker een grote hulp voor de archeologen! Doen jullie naast het werk bij Erfpunt ook nog ander vrijwilligerswerk?*

Annie: Ik doe nog wel wat andere jobjes. Zo help ik ook in het archief van het stadhuis van Sint-Niklaas en in de molen in Sint-Pauwels.

Lily: Ik ga op donderdag helpen in de abdij van Bornem. Daar help ik bijvoorbeeld aktes te digitaliseren en de boeken van de bib in te pakken voor de restauratie. Ik vind het vooral leuk om op plekken te komen waar je anders niet zomaar kan komen. Daarnaast ben ik ook vrijwilliger in het palliatief netwerk en wil ik de familie van de patiënten een kans geven om een momentje van rust te nemen.

Erfpunt: *Jullie zijn twee dames met het hart op de juiste plaats. Heel erg bedankt voor al jullie hulp hier bij Erfpunt!*

Geen doodzonde, wel dood en begraven

Wie leven zegt, zegt ook dood. De dood van een lid binnen een gemeenschap passeert ook vandaag niet zonder meer, maar gaat gepaard met een resem rituelen en handelingen om waardig afscheid te nemen. Vroeger was dat niet anders. Af en toe word je als archeoloog dan ook onvermijdelijk geconfronteerd met de keerzijde van het leven, het spirituele en de vergankelijkheid van het menselijk bestaan. Afgelopen jaar werd het opgravingsrapport van de site aan de Schaarbeekstraat in Melsele gefinaliseerd en vond een proefputtenonderzoek in en rond de Sint-Martinuskerk van Burcht plaats, beide archeologische sites met de dood als gemene deler.

Toevallige topper

Waar: Schaarbeekstraat, Melsele (Beveren)

Wanneer: januari 2022-2023

Archeologisch erfgoed uit de bronstijd is zeldzaam en blijft een grote blinde vlek in onze kennis over het verleden. Menig archeoloog zou er veel voor overhebben om schop en truweel los te laten op relictten uit deze periode. Die droom wordt soms werkelijkheid wanneer zulke restanten zich geheel onverwacht laten ontdekken. Laat dat nu net de situatie zijn die zich voerdeed aan de Schaarbeekstraat in Melsele, waarmee het jaar 2022 wel uitzonderlijk goed werd ingezet. Bovengronds liet niets vermoeden dat hier in de loop van de veertiende eeuw v.o.t. een grafmonument van een zeldzaam en groot kaliber werd opgericht. Grafcirkels zijn een alomtegenwoordig fenomeen in het archeologisch landschap en kaderen in de heersende funeraire gebruiken vanaf het einde van het finaal neolithicum tot het midden van de bronstijd in

het merendeel van Noordwest-Europa. Momenteel zijn er in het werkingsgebied van Erfpunt 40 grafheuvels gedetecteerd, maar het exemplaar in Melsele is van een type dat slechts uitzonderlijk wordt aangetroffen. Waar pakweg 99% van het aantal gekende grafcirkels omgeven is door één of meerdere kringgreppels, bakenen hier drie volledige palenkransen een grafheuvel met een diameter van ± 17 meter af – goed voor een totaal van 284 afzonderlijke paalkuilen. Grafcirkels omgeven door een dergelijke randstructuur zijn zeer schaars bedeed, al dient ter nuance rekening gehouden te worden met de beduidend lagere trefkans hiervan ten opzichte van kringgreppels bij prospectie vanuit de lucht. Bijkomend vestigen we de aandacht op een vierde palenrij aan de oostzijde van de grafcirkel, waarvan de locatie weinig toevallig samenvalt met de positie van de zonsopgang tijdens het zomersolstitium en de herfst- en lente-equinoxen. Rituele aspecten speelden mogelijk een rol bij de plaatsing hiervan. De ruimtelijke inplanting van het relict wijkt dan weer in niets af van de hoofdmoot, dat wil zeggen gevestigd

Figuur 22. De paalkuilen tijdens het proefsleuvenonderzoek.

op sterke visuele punten in het landschap – de site ligt op een stuifzandrug die als lokale verhevenheid goed zichtbaar was – en hoogstens enkele kilometers verwijderd van soortgelijke relictten. De mens drukte hiermee letterlijk zijn stempel op het landschap, met als bedoeling eeuwenlang in het geheugen gegrift te blijven als symbolische ankerpunten. Waar het relict uitblinkt in z'n monumentaliteit, is het vondstmateriaal uit de contexten erg pover te noemen. Wel bieden de resultaten van de radiokoolstofdateringen een houvast inzake de ouderdom van

de randstructuur: zij wijzen consistent op een gelijktijdige oprichting van de palenkransen in de midden bronstijd B, dat wil zeggen in de loop van de veertiende eeuw v.o.t. Daarmee draagt de vindplaats bij aan een beter begrip van de chronologie, evolutie, spreiding en morfologie van bronstijdgrafheuvels op regionale schaal, maar ook op internationaal niveau. Resten van het heuvellichaam zelf, of van de eigenlijke grafcontext(en), ontbreken helaas volledig. Het vraagstuk wie hier ooit begraven lag, zal eeuwig ruimte openlaten voor speculatie.

Figuur 23. Een overzicht van de palenkransen met veldtechnici Dirk en Erik voor schaal. Onderaan is de vierde palenrij duidelijk zichtbaar.

Figuur 24. Het couperen van de paalkuilen.

Soms is archeologie doodgeestig

Waar: Sint-Martinuskerk, Burcht (Zwijndrecht)

Wanneer: april 2022-heden

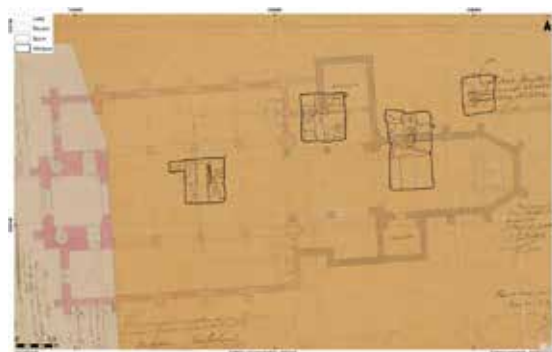
In de late middeleeuwen beheerste het christendom het leven. Het was zeer ongebruikelijk dat een overledene niet op het kerkhof onder de kerktoeren werd begraven. Cremeren was allang verleden tijd, gewezen burgers werden zoals het vrome christenen betaamde in een houten kist ter aarde besteld. Bij een proefputtenonderzoek aan de buitenzijde van de Sint-Martinuskerk in Burcht werd in juli 2023 nagegaan in hoeverre de voormalige begraafplaats nog waardevolle archeologische resten bevatte. Voor het onderzoek van de menselijke resten werd een beroep gedaan op fysisch antropologe April Pijpelink. Daarnaast werd ieder skelet gevisualiseerd middels een digitaal hoogtemodel en een orthofoto op basis van fotogrammetrie (Figuur 27; Figuur 28).

Figuur 25. Zicht op een proefput in de middenbeuk van de kerk.

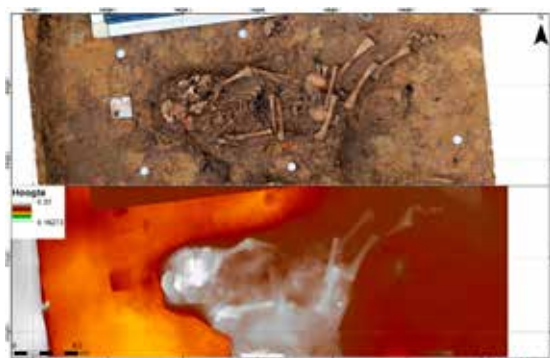
De kerk zelf krijgt een nieuwe invulling als cultureel centrum. Omdat daar graafwerken binnen en buiten de kerk aan te pas zullen komen, was het opstarten van een archeologietraject noodzakelijk. Alhoewel de eerste steen van het huidige kerkgebouw pas gelegd werd aan het einde van de negentiende eeuw, weten we uit historische bronnen dat er ten laatste in 1252 al sprake was van een kerk op deze locatie. In de vijftiende eeuw werden aanpassingen doorgevoerd aan het koor. In de twee daaropvolgende eeuwen viel de kerk ten prooi aan plunderingen

en vernielingen, waardoor meerdere herstellingen zich opdrongen. Ook in de achttiende eeuw vonden enkele aanpassingen en verfraaiingen plaats. Aangezien van deze verschillende bouwfases vrijwel zeker muurresten overgebleven zouden zijn, werd ervoor geopteerd om het bureauonderzoek te combineren met een geofysisch onderzoek. Een grondradar brengt daarbij ondergrondse structuren in en rondom de kerk in kaart, zonder daadwerkelijk de grond open te breken. Dit onderzoek bevestigde de aanwezigheid van oudere restanten. Het daaropvolgende proefputtenonderzoek waarbij op weloverwogen locaties werkputten van 4 bij 4 meter werden gegraven, als het ware als 'kijkvensters' (Figuur 26), had als doel om de precieze diepte, bewaringstoestand en ouderdom vast te stellen.

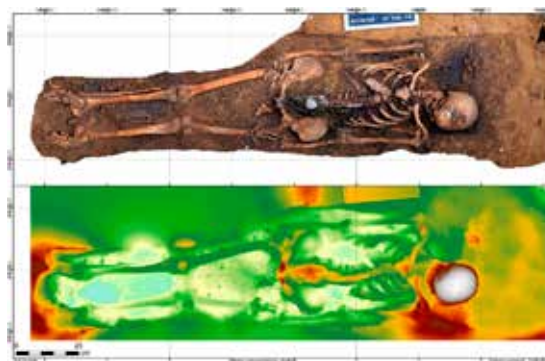

Figuur 26. De werkputten 1-3 en 5 op het gegeoreferentieerde plan uit 1886 met in de westelijke helft de (op dat moment nog niet gerealiseerde) eerste neogotische verbouwingsfase van de kerk (ca. 1890) (in rood), en de bestaande toestand voor wat betreft de oostelijke helft van de kerk (in grijs) (naar: Beeldbank Onroerend Erfgoed, <https://beeldbank.onroerenderfgoed.be/images/423955?erfgoedobject=https%3A%2F%2Fid.erfgoed.net%2Ferfgoedobjecten%2F14741>, geraadpleegd 14/08/2023).

In een eerste proefput aan de zuidgevel van de kerk stuitte het onderzoeksteam op een sterk vergraven pakket waarin onmiddellijk een grote hoeveelheid menselijk botmateriaal waarneembaar was. Pas op een diepte van ± 1 meter onder het maaiveld vielen min of meer individuele graven te onderscheiden. Zo kwam op dit niveau als eerste een compleet, maar klein skelet (± 35 cm) aan het licht (Figuur 27). Het gaat om een pasgeboren baby van ongeveer 40 weken oud. Ter hoogte van het hoofdeinde lag een loden plaatje met het opschrift 'A 477', vermoedelijk een identificatieplaatje dat op de kist werd aangebracht. Onder het babygraf lagen twee andere graven. Van het eerste was het enkel mogelijk het onderlichaam te analyseren, aangezien de rest buiten de onderzoekspuit lag. Daarenboven was dit graf deels verstoord door het derde graf, dat toebehoorde aan een volwassen vrouw die een paternoster in de handen had. Op het deksel van de kist was een jesusbeeldje aangebracht. De schedel van de vrouw lag niet meer op de correcte plaats en was vermoedelijk verplaatst bij het graven van het babygraf. Ten westen van deze graven was een graf van een volwassen man (tussen 30 en 50 jaar oud) aanwezig (Figuur 28). Markant was de aanwezigheid van een aslaag op de bodem van de kist. Het deksel daarvan was oorspronkelijk versierd met kistbeslag. Dat was ook het geval bij het onderliggende graf, opnieuw voorzien van een jesusbeeldje. Aangezien enkel het linkerbeen en een deel van de romp van dit laatste graf onderzocht konden worden, kon slechts gesteld worden dat het ging om een vrouw die waarschijnlijk ouder dan 20 jaar was.

Figuur 27. Orthofoto en digitaal hoogtemodel op basis van fotogrammetrie van een babygraf. Het betrof een klein maar compleet skelet (± 35 cm) van een op de rug geplaatste baby. Enkel het linkeronderbeen was licht verstoord, aangezien dit op het bekken lag. Op de buik lag een speldje met wat plantaardig materiaal.

Figuur 28. Orthofoto en digitaal hoogtemodel op basis van fotogrammetrie van een volwassen man tussen 30 en 50 jaar oud. Opmerkelijk was de aanwezigheid van een aslaag op de bodem van de kist. Ter hoogte van het bekken en de romp werden resten van versierd kistbeslag aangetroffen.

Een tweede proefput bevond zich aan de noordzijde van het koor. Opnieuw viel in de bovenste meter uitsluitend verplaatst botmateriaal te constateren. In de zuidwestelijke hoek werd al snel een bakstenen muur aangesneden. Deze maakte deel uit van een grafkelder waarin zich minstens één loden kist bevond. De diepte van de muur suggereert dat de aangetroffen kist meerdere onderliggende kisten bedekt. Het graven van de grafkelder leidde tot vernielingen aan andere oudere graven. Het botmateriaal daarvan lijkt te zijn gerecupereerd en werd na het oprichten van de oostelijke muur tussen de muur en de kuil geplaatst. De exacte ouderdom van de grafkelder is niet duidelijk, maar het gebruik van cementmortel in de muur duidt alvast op een datering vanaf de negentiende eeuw. Het graf van een volwassen man (30+) viel in het oog op een diepte van 114 cm onder het maaiveld. Daaronder lag een vrouw van minstens 20 jaar met een enigszins van de norm afwijkende oriëntatie. Bij de meeste graven was het hoofd in het westen gepositioneerd en de voeten in het oosten, maar dit graf was zuidoost-noordwest georiënteerd. Dat was ook het geval bij een graf net ten zuiden hiervan, dat toebehoorde aan een kind tussen 2 en 5 jaar. Het onderste graf genoot opnieuw de gebruikelijke oriëntatie. Niettegenstaande dit graf in erg verstoord staat was, ging het duidelijk om een vrouw van ten minste 20 jaar oud.

Het gebrek aan duidelijk dateerbare artefacten in direct verband met de inhumaties staat niet toe het moment van de graflegging chronologisch te preciseren. Als enige mogelijke dateringscriteria dienen zich de jezusbeeldjes op de kist en de paternosters in de handen voor de graven bezuiden de kerk aan. Die elementen wezen in de richting van de negentiende eeuw. Teneinde in een betrouwbare, indicatieve datering te voorzien, werd een fragment van het onderste graf in de tweede werkput geselecteerd voor een ¹⁴C-datering. Tegen alle verwachtingen in bleek de ouderdom van dit graf op te lopen tot het laatste kwart van de dertiende eeuw, hoewel ook een datering in de tweede helft van de veertiende eeuw staande blijft. Het beperkte beeld dat het proefputtenonderzoek genereert, toont in ieder geval expliciet aan dat tot op heden significant waardevolle resten van oudere fasen van de begraafplaats intact bewaard zijn gebleven. De rijkdom zit hier echter niet in de materiële vondsten, maar in de wetenschappelijke dataset. Het gaat om erfgoed dat ons via gedegen registratie en aanvullend fysisch-anthropologisch onderzoek een zeldzame blik gunt op de leefomgeving en -gewoonten van de dorpsgemeenschap vanaf de middeleeuwen tot in de nieuwste tijd. Slijtage op de borstwervels getuigt bijvoorbeeld van zware arbeid, de staat van de tanden of andere pathologieën vertellen ons meer over de welvaart van de historische bevolking.

Figuur 29. 'Gezicht over een rivier op een kerk', penseeltkening door een anonieme kunstenaar, naar Jan van Goyen, gejaarmerkt 1653. Op basis van de bouwkundige details op de tekening uit 1674 mag het kerkgebouw met enige zekerheid geïdentificeerd worden als dat van Burcht (collectie: Rijksmuseum Amsterdam, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.51188>, geraadpleegd 14/08/2023).

Het is de logica zelve dat de oudste fase van de begraafplaats in sterke mate samenhangt met de oorsprong van de kerk. Het dient bijgevolg niet te verbazen dat het vooronderzoek binnen de kerk eveneens expliciet wees op een belangrijke historische component, al verraaft een blik op de landschappelijke ligging van de kerk al snel een hoge ouderdom. De kerk bevindt zich namelijk hoog en droog op een lokale verhevenheid aan de Schelde (Figuur 29), een interessante locatie die weinigen in het verre verleden ontgaan zal zijn. In een eerste werkput ter hoogte van de middenbeuk van de huidige kerk was van noord naar zuid een massieve muur met een dikte van $\pm 1,30$ meter te volgen (Figuur 30). De muur was opgebouwd uit Doornikse kalksteen die aan de westkant opgemetseld was in dunne horizontale banden. De binnenkant van de muur bestond uit breukstenen en enkele bouwkeramische fragmenten, waaronder ook *tegulae* (Romeinse dakpannen) die gevat waren in kalkmortel. Allicht zien we hier het fundament van de gevel van de (ten laatste) dertiende-eeuwse romaanse kerk. De ligging van de muur maakt ons alvast attent op de mogelijkheid dat de middeleeuwse kerk breder moet zijn geweest dan een doorsneekerkerk uit die tijd. Aan de 'binnenzijde' van de historische kerk werden meerdere loop- of vloerniveaus herkend met een totale dikte van ± 4 cm. Boven op een ophogingspakket werd een tweede lemmige vloer gevonden die meerdere opvallende brandsporen vertoonde. Een van de verbrande zones werd verstoord door een jongere vergraving, terwijl een andere gelegen was in een ondiepe, min of meer rechthoekige depressie die mogelijk door een brandende balk uit het gebinte werd veroorzaakt. Het is niet duidelijk uit welke periode het ophogingspakket en de vloer dateren. Mogelijk verwijzen de brandsporen naar de plunderingen en vernielingen uit de zestiende en/of zeventiende eeuw. Daarbij zouden namelijk de middenbeuk en toren geheel of gedeeltelijk zijn afgebrand.

Figuur 30. Zicht op het parement van het muurmassief met N-Z-verloop.

In de overige twee proefputten doken tevens diverse muurwerken, vloeren, fundamenteën, ophogingen en uitbraaksporen op die aan de verschillende historische bouw- en herstelingsfasen van de kerk toe te schrijven zijn. Onder de fundering van het noordelijke twintigste-eeuwse zijaltaar was overigens een graf aanwezig. Fysisch-antropologisch onderzoek wijst erop dat het gaat om een kind van ongeveer 4 jaar oud. Pas sinds de laatste verbouwingen en uitbreidingen van de kerk aan het eind van de negentiende eeuw bevindt dit graf zich binnen de kerk.

Als we alle resultaten bundelen, zijn de verwachtingen voor de opgraving vanzelfsprekend hooggespannen. Het onderzoek, dat vanaf maart 2024 van start is gegaan, zal zich in een eerste fase concentreren op de volledige binnenruimte van de huidige kerk. Daarbij zal op systematische basis metaaldetectie worden toegepast. Pas in een volgende fase komt de historische begraafplaats aan bod. Daarmee zullen de archeologen ongetwijfeld de handen vol hebben, want op basis van extrapolatie wordt het aantal graven binnen het onderzoeksgebied op maximaal een kleine 700 inhumaties geschat.

Figuur 31. Sfeerbeeld van het proefputtenonderzoek dat plaatsvond in juli 2023.

Figuur 32. Sfeerbeeld van het proefputtenonderzoek dat plaatsvond in juli 2023.

Geen offer te groot

Waar: Kattestraat, Sint-Gillis-Waas

Wanneer: april 2023-heden

Af en toe laten archeologen hun ogen glijden over zaken die meer dan zomaar ordinair, weggegooid afval zijn. Het gaat vaak om goed bewaarde objecten die intentioneel aan de grond zijn toevertrouwd. Het is niet altijd vanzelfsprekend om deze 'speciale' voorwerpen van een concrete verklaring of betekenis te voorzien, omdat zij maar een fractie uitmaken van een complexe ketting van rituele handelingen die ons voor een groot deel ontgaan. Grafgiften als bekers, kommen of ander vaatwerk vormen slechts een zeer beperkte materiële neerslag van de allerlaatste schakel van het begrafenisritueel. Archeologische contexten met rituele of symbolische inslag beperken zich natuurlijk niet tot de dodenzorg. Zulke deposities staan wellicht eerder in het teken van het gunstig stemmen van de goden, geesten, voorouders en natuurelementen om de nederzetting en haar bewoners te beschermen en voorspoed te brengen, of om ze te bedanken voor de gegeven voorspoed.

In de meest zuidelijke zone van het studiegebied aan de Kattestraat in Sint-Gillis-Waas (Figuur 14) ontdekten de medewerkers van het team Onderzoek bij prospectie in maart 2023 een kuil met daarin een (archeologisch) intacte pot. Het recipiënt was tonvormig, licht gesloten en voor het overgrote deel van het lichaam 'besmeten' (Figuur 33). Dit is een proces waarbij een kleipapje op de pot wordt aangebracht om hem een ruw oppervlak te geven. Gedurende de ijzertijd tekende zich een flagrante stijging af in de toepassing van deze afwerkingsvorm. Daarna werd een sterke terugval van besmijting gesignaleerd. Op typologische gronden is de productie van de pot chronologisch te plaatsen in de vroege ijzertijd tot de late La Tène-periode, wat pakweg overeenkomt met de periode tussen 800 en 190 v.o.t. Aangezien deze potvorm destijds zeer frequent gebruikt werd als urne, was de kans reëel dat de zone een funeraire invulling kende. Het totale gebrek aan gecremeerd botmateriaal in de pot sprak deze hypothese echter tegen. Na controle van het archeologisch vlak rondom de kuil in september 2023 bleek de nogal eigenaardige context schijnbaar geïsoleerd in het land-

schap te liggen. Een interpretatie als urnegraaf is daarmee definitief afgeschreven. De specifieke vondstomstandigheden (Figuur 34) pleiten alleszins wel voor een – ons onbekend – ritueel offer. Gelijkaardige, vrijwel intacte recipiënten werden geregeld gedeponeerd in waterputten, funderingen en ingangen van grachten of huizen als bouw- of verlatingsoffers, zoals we zagen bij twee ijzertijdwoningen in Houtvoort en op het Binnenplein. Het fenomeen deed zich voor van de bronstijd tot in de Romeinse tijd, maar kende een piek in de vroege ijzertijd. Er bestaan diverse variaties van rituele deposities, en vuur lijkt daarin dikwijls een belangrijke rol te spelen. Dat was ook hier het geval, de pot zat namelijk vol met houtskoolpartikels.

Figuur 33. Delen van de tonvormige pot uit de (vroege) ijzertijd.

Figuur 34. Zicht op de aardewerkrestanten in situ. Op het moment van deponering was de pot allicht nog intact, maar metertijd is hij vermoedelijk bezweken door toedoen van mollandangen.

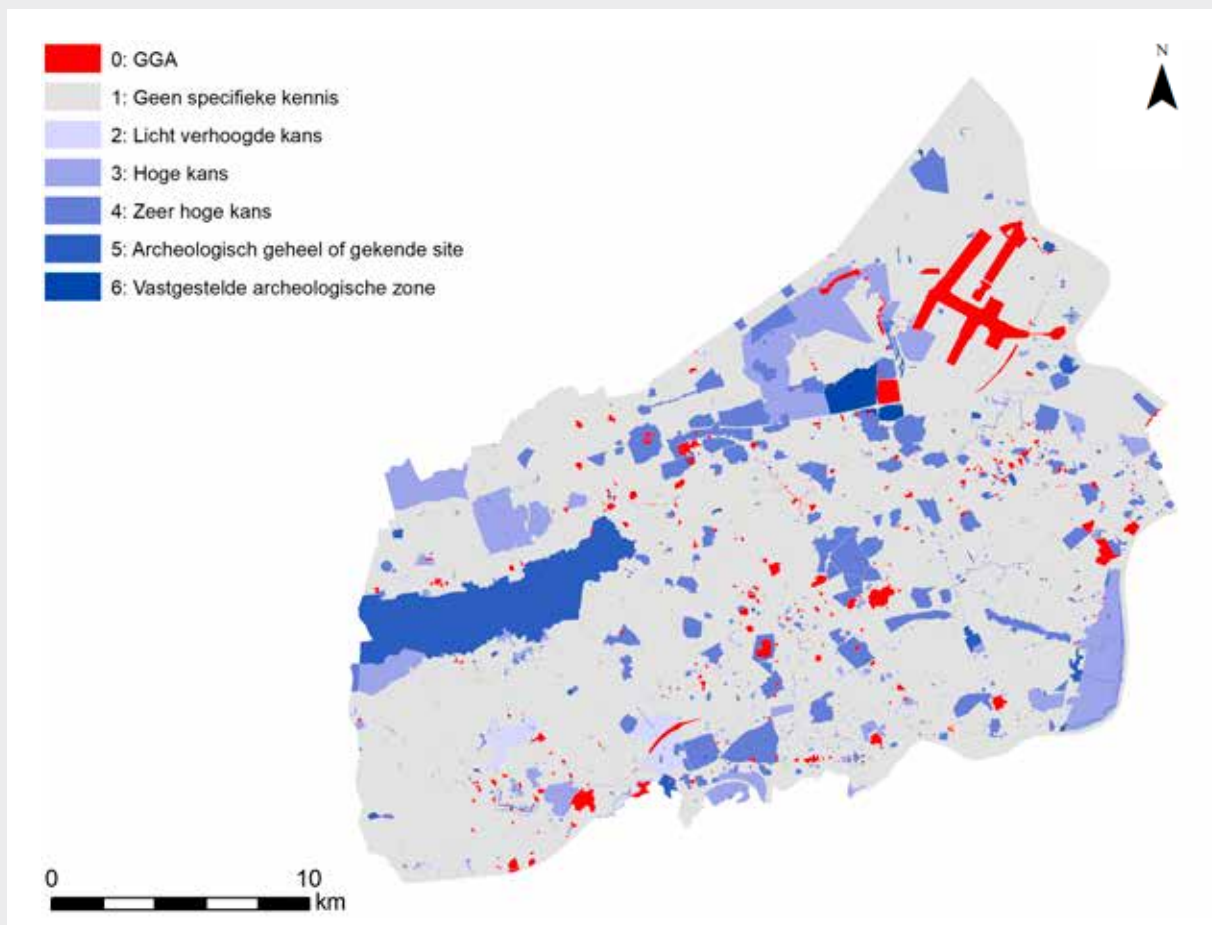
De Wase Archeologische Beleidsadvieskaart

Het mag duidelijk wezen dat het Waasland een schat aan archeologische informatie herbergt. Het is dan ook belangrijk dat er een duidelijk afwegingskader is om daar mee om te gaan. Vooral omdat ruimte in Vlaanderen een schaars goed is en het Waasland hier zeker geen uitzondering op de regel vormt. De nabijheid van een economische motor als de Waaslandhaven en de goede ontsluiting via de E17 en E34 maakt een kwalitatief beleid met een goed evenwicht tussen mobiliteit, wonen en open ruimte, en het stimuleren van lokaal duurzaam en innovatief ondernemen noodzakelijk en extra uitdagend. Met de beschikbare (open) ruimte zal in de toekomst namelijk zuinig moeten worden omgesprongen. Toch moeten gemeenten erop toezien dat er voldoende ruimte is om te wonen, te werken, te ondernemen, te zorgen, te ontspannen en te verplaatsen, zowel vandaag als in de toekomst.

Voor lokale besturen betekent dit duurzame ruimtelijk strategieën ontwikkelen en implementeren. Via zijn bevoegdheden inzake ruimtelijke ordening heeft een gemeente een belangrijk wapen in handen om voor zijn burgers een duurzame en aangename leefomgeving te creëren en open ruimte te vrijwaren.

Als expertisecentrum rond onroerend erfgoed wil Erfpunt de Wase gemeenten ondersteunen om deze uitdagingen tot een goed einde te brengen. Dit kan door het opmaken van werkinstrumenten waaraan open ruimte en het vrijwaren of aansnijden ervan kan getoetst worden. Een van deze instrumenten is de archeologische beleidsadvieskaart.

Het feit dat er nog dagelijks nieuwe sites ontdekt worden, toont namelijk aan dat er nog veel

Figuur 35.

onontgonnen kennis zit opgeborgen in ons bodemarchief. Dit biedt kansen voor het gericht doorgronden van ons verleden. Archeologie verruimt bovendien de maatschappelijk blik en is een verbindende factor binnen lokale gemeenschap over de grenzen van de tijd heen. De grote lokale belangstelling bij archeologische publieksevenementen bewijst dit keer op keer.

Door de opmaak van de archeologische beleidsadvieskaart, zal archeologie proactief ingebed worden in het vergunningsproces van de lokale overheid. Het toont op een heldere manier de kwetsbare archeologische zones en de zones waar geen archeologie meer te verwachten is en vormt hiermee een gericht aanvullend beleidsinstrument bij de Vlaamse regelgeving. In de praktijk merken we dat de vastgelegde oppervlaktecriteria niet overal volstaan om de gekende sites te vrijwaren voor vernieling. Ook worden de vergunningsverleners geconfronteerd met incorrecte of onvolledige informatie in de vergunningsaanvraag. Met de archeologische beleidsadvieskaart bieden we de lokale ambtelijke vergunningsverleners een heldere tool om proactief een beter onderbouwde afweging te maken voor de kwetsbare archeologische zones. Het vergunningsproces wordt hiermee verder gestroomlijnd.

Een eerste versie van de Wase archeologische beleidsadvieskaart – kortweg WABAK – kon in 2023 opgesteld worden met budgetten uit het Waas Fonds van Interwaas. De basis voor de waarderingskaart bestond uit de cartografische lagen die via <https://geo.onroenderfgoed.be/> ter beschikking gesteld worden door het agentschap Onroerend Erfgoed. Behalve de gegevens met betrekking tot archeologie, werden ook de landschappelijke en bouwkundige erfgoedwaarden opgenomen in de waardering. Deze kunnen namelijk ook archeologisch waardevol zijn, maar zijn vaak niet opgenomen in de archeologische elementen.

Alle gegevens werden uitvoerig gescreend op relevantie en algemeen gewaardeerd. Daarbij werd een schaal van 0 (GGA-zone) tot en met 7 (beschermde archeologische sites) gehanteerd. Aangezien er voorlopig nog geen beschermde archeologische sites aanwezig zijn in het Waasland, is de schaal voorlopig beperkt tot 6,

namelijk vastgestelde archeologische zones. Waar mogelijk werd ook opgenomen uit welke (archeologische) periode(n) resten verwacht kunnen worden. Een aparte kolom werd voorzien voor het mogelijk voorkomen van inhumatieresten (graven) aangezien de kostprijs van een archeologisch onderzoek daarvan hoog kan oplopen.

Behalve een zuiver numerieke waardering van de gegevens werd ook rekening gehouden met de omgevingsfactoren en het voorkomen van eventuele clusters van relevante vindplaatsen. Op basis daarvan werden archeologisch waardevolle zones afgebakend die het siteniveau overschrijden. Voor enkele van deze zones werd reeds een informatiefiche opgesteld. Daarin wordt het ruimtelijke, historische en archeologische kader van de WABAK-zones beknopt omschreven. Aangezien bij deze inventarisatie ook gekende verstoringen in kaart gebracht worden, bieden de informatiefiches tevens een basis voor de afbakening van bijkomende GGA-zones. Het opzet is dan ook om in de komende jaren een informatiefiche te maken voor elke WABAK-zone.

Door middel van de WABAK en de bijhorende fiches kunnen lokale besturen reeds bij de planingsfase van een ruimtelijk ontwikkelingsproject nagaan in welke mate rekening moet worden gehouden met archeologisch erfgoed en kunnen de budgetten daar ook op afgestemd worden. Wanneer voor een omgevingsvergunning binnen een dergelijke WABAK-zone een archeologienota opgesteld moet worden, kan voor het generieke deel teruggegrepen worden naar de informatiefiche

COLLECTIEBEHEER

In het hart van het Waasland bevindt zich het Onroerenderfgoeddepot, een schatkamer vol archeologische ensembles en artefacten die zorgvuldig worden bewaard, bestudeerd en tentoongesteld. Als bewaarplaats van erfgoed biedt Erfpunt een inkijk in de rijke geschiedenis van de regio, waarbij het depot fungeert als een levendig centrum van onderzoek, educatie en publiekswerking.

Het Onroerenderfgoeddepot Waasland: een vergeetput of toch niet?

Bij Erfpunt dragen we zorg voor alle vormen van onroerend erfgoed in de regio, dus ook voor al het archeologische erfgoed, of het zich nu in de bodem bevindt of al is opgegraven. De archeologen gaan aan de slag met de artefacten die zich nog in de grond bevinden, maar zodra ze opgegraven zijn, komen ze terecht in ons onroerenderfgoeddepot.

Pijler 1: bewaring

Het depot is een grote bewaarplaats voor allerlei archeologische ensembles, artefacten en onderdelen van beschermd erfgoed. Dat gebeurt allemaal onder gecontroleerde omstandigheden voor een optimale bewaring van de archeologische objecten. Ons depot voldoet aan een heel aantal criteria en werd daarom door de Vlaamse Regering erkend als onroerenderfgoeddepot. Het depot staat in voor alle gemeentes van het Waasland.

Zowat 30 jaar onafgebroken archeologisch onderzoek in het Waasland heeft geleid tot een omvangrijke en interessante archeologische dataset. Dat boeiende verleden beheren en verzorgen wij via ons depot. Zo blijft het erfgoed bewaard voor nu én voor toekomstige generaties!

Figuur 36. Het depot van Erfpunt.

Pijler 2: bruikleen

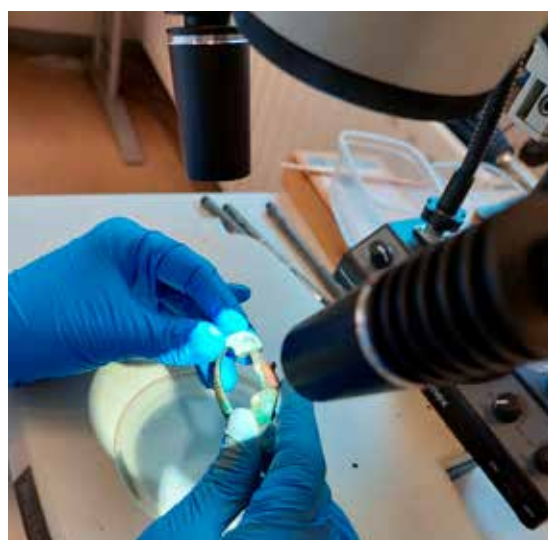
Een tweede grote pijler van onze depotwerking is de bruikleen aan allerlei andere organisaties.

Musea, heemkundige kringen, depots en de gemeentes uit ons werkingsgebied kunnen een aanvraag indienen voor specifieke objecten, maar ook met een thema komen, waarna wij kijken welke objecten of collecties uit ons depot hierbij aansluiten. We denken graag mee hoe we thema's en tijdsperiodes het beste illustreren aan de hand van onze objecten. Zo kunnen onze waardevolle stukken bijdragen aan zowel tijdelijke als permanente tentoonstellingen.

Je kunt de artefacten uit ons depot onder meer bewonderen in het Natuurhuis in Temse, het MAS in Antwerpen en het Gemeentemuseum van Temse.

Pijler 3: onderzoek

Naast bruiklenen voor tentoonstellingen lenen wij ook stukken uit aan universiteiten, onderzoekscentra en onderzoekers. Zowel oude collecties die nog opgegraven zijn door de voorganger van Erfpunt, de archeologische dienst Waasland, als nieuwe collecties die we de afgelopen jaren hebben ontvangen, kunnen uitgeleend worden voor onderzoek. Zo dragen wij ook ons steentje bij aan de nieuwste inzichten in archeologisch onderzoek.

Figuur 37. Een onderdeel van een merovingische gesp wordt bestudeerd door een onderzoeker.

Pijler 4: publiekswerking

Een vierde manier waarop stukken uit ons depot ingezet worden, is via de publiekswerking. In verschillende workshops en ateliers kan je zelf aan de slag gaan met heel wat interessante objecten uit het depot. Doordat we veel oude collecties hebben die spijtig genoeg soms hun context verloren zijn, kunnen we deze objecten gebruiken in onze educatieve projecten. De meeste ateliers zijn gericht op scholen en klassen. We hebben een steentijdatelier voor de lagere school en het Science Lab voor de laatste jaren van het middelbaar. Ook geven we rondleidingen voor lagere scholen via het project Stanlie van de Provincie Oost-Vlaanderen. Zo brengen we échte geschiedenis tot bij de leerlingen!

En de toekomst?

Het Onroerendergoeddepot Waasland is dus geen gesloten doos waar objecten naartoe gaan om er nooit meer uit te komen. We blijven actief in onze regio, maar mede dankzij instanties als het depotnetwerk willen we onze kennis en objecten ook graag naar andere regio's in Vlaanderen brengen om bij te dragen aan baanbrekend onderzoek en nieuwe tentoonstellingen. Daarnaast blijven we bouwen aan educatieve manieren om het depot in te zetten, en hopen we die ook uit te breiden naar heel Oost-Vlaanderen.

Kortom: het depot wordt veelvuldig gebruikt en laat onze objecten optreden als echte ambassadeurs van het Waasland.

Figuur 38. Door het project Stanlie van de Provincie Oost-Vlaanderen komen kinderen in contact met onroerend erfgoed.

BOUWKUNDIG EN LANDSCHAPPELIJK ERFGOED

In 2023 registreerde onze IOED een aanzienlijke stijging in adviesaanvragen, met 132 verstrekte adviezen. Onze erfgoedconsulenten zetten ook verder in op het waarderen van het bouwkundig erfgoed van onze Wase regio. Dit jaar gingen ze aan de slag in de gemeenten Waasmunster, Moerbeke, Haasdonk, Doel en Temse. Er werden maar liefst 567 erfgoedpanden geherwaardeerd en gegroepeerd in advies / beheerscategorieën.

In Stekene voerde Erfpunt een tweede proefproject uit, gericht op het herinventariseren van interbellum- en naoorlogse architectuur, waarbij 268 panden werden geïnventariseerd, gefotografeerd en gescreend.

In april 2022 werd het 'Verbond voor de toekomst en leefbaarheid van het havenomgeving en polders op Linkerscheldeoever' ondertekend, gericht op het behoud van erfgoed en landschap door restauratie en een onroerenderfgoedrichtplan, met brede participatie voor een duurzame ontwikkeling in harmonie met natuur en gemeenschappen. Dit jaar brachten we het erfgoed in kaart en gingen we in dialoog met verschillende betrokkenen. Op 9 oktober werd de intentieverklaring ondertekend door verschillende partners uit het Verbond, waaronder Erfpunt, in aanwezigheid van minister Diependaele en minister-president Jan Jambon, na uitgebreide dialoog en terugkoppeling van resultaten naar de klankbordgroep.

In september vond Open Monumentendag 2023 plaats en lokte weer vele bezoekers naar het Waasland, tot zelfs bij ons in het Science Lab.

Tenslotte kon de IOED dit jaar weer rekenen op de medewerking van enthousiaste stagiaires, jobstudenten en vrijwilligers.

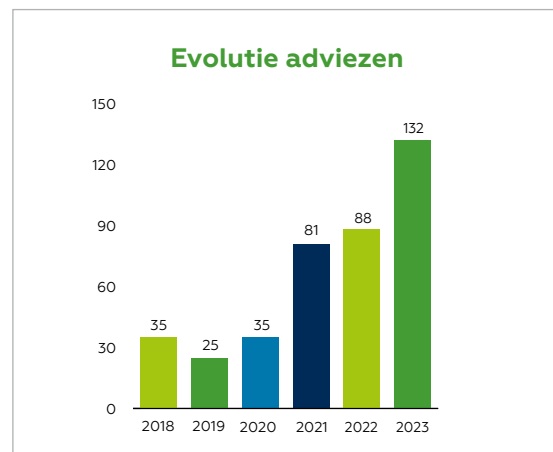
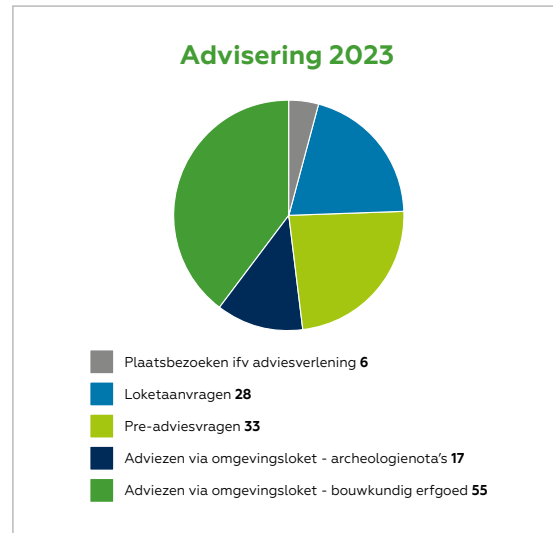
Advisering 2023

Waar: Regio Waasland

Wanneer: 2020-...

Sinds eind 2020 is Erfpunt aan het Omgevingsloket toegevoegd als adviesinstantie en werden de banden met de diensten Omgeving van de Wase gemeenten aangehaald. We merken dan ook dat de gemeenten de intergemeentelijke onroenderfgoeddienst (IOED) meer en meer bevragen vanwege de aanwezige expertise rond bouwkundig, landschappelijk en archeologisch erfgoed. We merken tevens dat het draagvlak bij de besturen en administratie jaar na jaar groter wordt, waardoor de draagwijdte en impact van de adviezen toeneemt. Bij de advisering via het Omgevingsloket ligt de nadruk vooral op bouwkundig erfgoed. Advies rond landschappelijke elementen gebeurt wanneer het plangebied in een afgebakende ankerplaats ligt of bij beschermd erfgoed. Adviesvragen rond archeologie hebben voornamelijk betrekking op dossiers waar archeologienota's voor zijn opgemaakt. Informatievragen rond het archeologietraject zijn niet geregistreerd als advies. Bij de advisering rond bouwkundig erfgoed houden we uiteraard ook rekening met de omgeving of eventuele archeologische implicaties en vice versa.

De IOED gaf dit jaar maar liefst 132 adviezen, wat een sterke toename is ten opzichte van 2022. Dat heeft deels te maken met een meer gerichte registratie van de verschillende adviesvragen, waarbij sommige projecten zowel als preadvies als vergunningsaanvraag geteld werden. In totaal waren er 71 vragen naar aanleiding van een concrete omgevingsvergunning, maar ook 32 informele vragen voorafgaand aan de indiening van een vergunning. In verschillende gevallen werd ook een plaatsbezoek gebracht en met de bouwheer in dialoog gegaan. Daarnaast werden 28 vragen behandeld die als loketvraag of informele adviesvraag werden gesteld in functie van mogelijkheden voor toekomstige ontwikkeling, behoud van erfgoed, premieaanvragen of regelgeving.

Het merendeel van de dossiers heeft betrekking op bouwkundig erfgoed. Vijf dossiers waren gericht op landschappelijk erfgoed. Daarbij gaat het zowel om houtig erfgoed als constructies in beschermde dorpsgezichten of waardevolle landschappen. Zeventien adviesvragen waren rechtstreeks gerelateerd aan een archeologienota.

Veertien adviezen hadden betrekking op de (gedeeltelijke) sloop van bouwkundig erfgoed, waarbij het om tien individuele projecten gaat. De meeste vragen zijn nog in de planningsfase. De meeste vergunningsaanvragen voor sloop zijn reeds in preadvies behandeld. In enkele dossiers werd sloop toegestaan mits het erfgoed eerst grondig werd gedocumenteerd. Daarbij gaat het om gebouwen waar reeds een deel van de erfgoedwaarde is verdwenen of waar de bouwfysische toestand restauratie met voldoende behoud van authenticiteit bemoeilijkt. In geval van agrarisch erfgoed speelt de planologische context ook een belangrijke rol om te bepalen welke mogelijkheden er zijn voor deze 'zonevreemd' geworden gebouwen. In dorpskernen is het vooral de bouw van appartementen/omvormingen tot meergezinswoningen onder de noemer van de verdichting die druk zet op het erfgoed, zowel herenhuizen als meer bescheiden dorpswoningen.

Ongeveer 55 adviezen betroffen de verbouwing van erfgoedpanden, waarbij de plannen varieerden van bescheiden aanpassingen over gevelwijzigingen tot het volledig vernieuwen met louter behoud van de voorgevel. Op basis van overleg en plaatsbezoeken trachtten we daarbij een goede balans te vinden, met zoveel mogelijk behoud van erfgoedelementen van zowel gevel als constructie of interieur. Hoewel we proberen hier eenvormige lijnen in te trekken, blijft het maatwerk in functie van het gebouw en het gewenste bouwprogramma. Vaak zorgt een té ambitieus programma voor onmogelijke compromissen.

Waardering van bouwkundig erfgoed

Waar: Waasmunster, Moerbeke, Temse, Doel, Haasdonk

Wanneer: 2023

In 2023 zetten de erfgoedconsulenten van het team Beheer verder in op de (her)waardering van het bouwkundig erfgoed van onze prachtige Wase regio. Na het afronden van het proefproject in Zwijndrecht, Stekene en Sint-Gillis-Waas stonden de gemeenten Waasmunster, Moerbeke, Haasdonk, Doel en Temse op het programma. Dit jaar werden maar liefst 567 erfgoedpanden geherwaardeerd en gegroepeerd in advies/beheercategorieën. Daarnaast konden we dit jaar een boeiend interview lezen in het gemeentelijke infoblad van Stekene, *Uitstekend*, waarbij eigenares Emilie Melis het verhaal vertelde van de herenwoning die van generatie op generatie werd overgedragen en die bovendien met grote zorg werd gerenoveerd voor de komende generaties.

"Ik voel me vereerd dat het huis van mijn ouders, waar ik mijn zaak heb, waardevol Stekens erfgoed is!", aldus Emilie Melis.

In Moerbeke maakten we kennis met de familie Lippens, die na de onafhankelijkheid van België een van de rijkste en machtigste families in België was. Auguste Lippens was tussen 1847 en 1892 burgemeester van Moerbeke, provincieraadslid en voorzitter van de provinciale landbouwcommissie.

Naast het bronzen standbeeld op de Lindenplaats, dat in 1893 aan Moerbeke werd geschonken door de provinciale landbouwcommissie, leerden we Auguste Lippens vooral kennen door het waardevolle erfgoedpatrimonium dat in zijn opdracht werd gebouwd en dat vandaag de dag nog steeds een groot deel van het dorpsbeeld van Moerbeke bepaalt.

Ontdek het bouwkundig erfgoed van Stekene!

Ooit al van de Inventaris Onroerend Erfgoed gehoord? Het gaat al het waardevolle erfgoed in Vlaanderen in een mooi overzicht. Ook Stekene heeft 88 tiems op de lijst.

Stekene is een gemeente met een boeiende geschiedenis. Dat verhaal kan je vandaag nog steeds aflezen aan het bouwkundig erfgoed. Onze gemeente wil de vele gebouwen met erfgoedwaarde bewaren en vooral ook de geschiedenis ervan doorvertellen aan de komende generaties. Daarom werd door Erfpunt, met de intensieve medewerking van heemkundige kring d'Esuze, van 18 gebouwen in Stekene die buitenkant uitvoerig beschreven en werd er bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd. Dat resulteerde in een up-to-date inventaris met gebouwen die bepalend zijn voor de eigenheid en de geschiedenis van onze gemeente. Naast de wettelijk beschermde monumenten als kerken en onze gemeentehuizen, gaat het ook om kenmerkende dorpswoningen of pittoreske hoeses en klein erfgoed zoals kapelletjes.

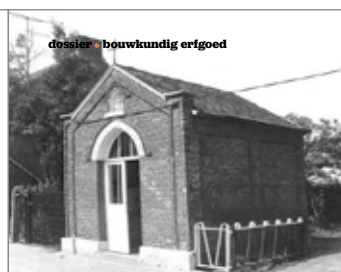
De Vlaamse overheid startte in 1975 al met het inventariseren van waardevolle gebouwen als instrument voor behoud en bewustmaking. Twee jaar later kwam Stekene als één van de eerste gemeenten aan de beurt. Het waardevol bouwkundig erfgoed uit onze gemeente verscheen in boekvorm in de reeks 'Bouwen door de eeuwen heen', met de focus op gebouwen van voor de Eerste Wereldoorlog. "Dat boek

was destijds opgevat als een snelinventaris, met vaak een summere wetenschappelijke beschrijving van de uiterlijke kenmerken. Een uitgebreide waardering van de gebouwen ontbrak, waardoor het niet altijd duidelijk was wat kon of mocht met zo'n gebouw van op de lijst. Bovendien is er de laatste vijftig jaar al heel wat veranderd", licht Sabine Van Riet, teamverantwoordelijke Bouwen en Wonen van de gemeente, toe.

Erfpunt, het aanspreekpunt voor onroerend erfgoed in het Waasland, analyseerde de afgelopen jaren de lijst van waardevolle Stekenese gebouwen in detail en deed dat op basis van foto's en plaatsbezoeken. "Waar mogelijk vergeleken we de huidige toestand met de historische, via oude postkaarten en de inventarisfoto's uit 1977. We raadtengden ook oude kaarten om de historische omgeving te begrijpen. Bij sommige gebouwen bracht heemkundige kring d'Esuze bijkomende informatie over de historische aan", legt Marie De Meulemeester, erfgoedconsulent van Erfpunt, uit.

Door elk gebouw te toetsen aan een set van criteria zoals authenticiteit, zeldzaamheid en conditie, is het nu mogelijk om duidelijkere uitspraken te doen over de huidige erfgoedwaarden. "Die kan helpen om een

dossier bouwkundig erfgoed

Beelden uit 1910 en 1977 hielpen ons de historie van Huis Melis en het kapelletje beter te begrijpen.

Marie De Meulemeester

meer gewogen beslissing te nemen bij vergunningsaanvragen, en dan vooral bij de beoordeling van de cultuurhistorische aspecten", stelt Sabine Van Riet van het gemeentebestuur. "Bovendien maakt de waardering het mogelijk om in de toekomst een erfgoedbeleid op maat uit te werken, en biedt het tegelijk een houvast voor eigenaars."

De familie Melis uit Kemzeke is één van die eigenaars. Emilie Melis baat een winkel uit in een prachtige burgerwoning uit 1905, in Regentestraat 9. Ook het kapelletje naast haar zaak is opgenomen in de inventaris. "Dit pand, ook wel Huis Melis genoemd, werd gebouwd door mijn overgrootvader Emiel Melis. Het bleef al die jaren in het bezit van mijn familie en werd met veel liefde onderhouden. Het kapelletje werd geschonken aan de kerkfabriek, maar met veel plezier open en sluit ik het elke dag."

Deze burgerwoning werd gebouwd in een eclectische stijl, eerder zeldzaam in onze gemeente. Kenmerkend zijn de friezen met decoratieve tegels, de rechthoekige muuropeningen met rozetvormige bevestigingsbouten en een getande kroonlijst.

Voor een pand dat op de inventaris van bouwkundig erfgoed staat zijn er een aantal gevolgen. Deze zijn echter minder uitgebreid dan bij een beschermde of geklasseerde woning. Eigenaars kunnen ook genieten van een aantal voordelen, zoals een afwijking op de regeling rond energieprestaties of een voorkeelige erfgoedlening voor werken aan hun vastgesteld erfgoedpand.

Eigenaars van waardevol bouwkundig erfgoed kunnen een voordelige erfgoedlening afsluiten

"Onze familie vindt het een hele eer dat deze woning door experts als waardevol Stekens erfgoed wordt aanzien. Al houdt het natuurlijk ook in dat we, als we renovaties of verbouwingen willen uitvoeren, de erfgoedelementen en het uitzicht maximaal behouden. Wij koesteren die historische zaken.

Het schrijfwerk werd geïnspireerd op het origineel model en ook de voordeur werd gebaseerd op de oorspronkelijke deur. Ook in het gebouw behouden we die oude, karakteristieke elementen, zoals de vloeren of de muurschilderingen in de veranda, waar dat kan."

De resultaten van de waardering van het bouwkundig erfgoed kan je raadplegen via www.stekene.be.

Figuur 39. Artikel in het infoblad *Uitstekend*, Stekene (november/december 2023).

Figuur 40. Oude postkaart, Lindenplaats (© Delcampe).

Figuur 42. Oude postkaart, oud gemeentehuis (© Delcampe).

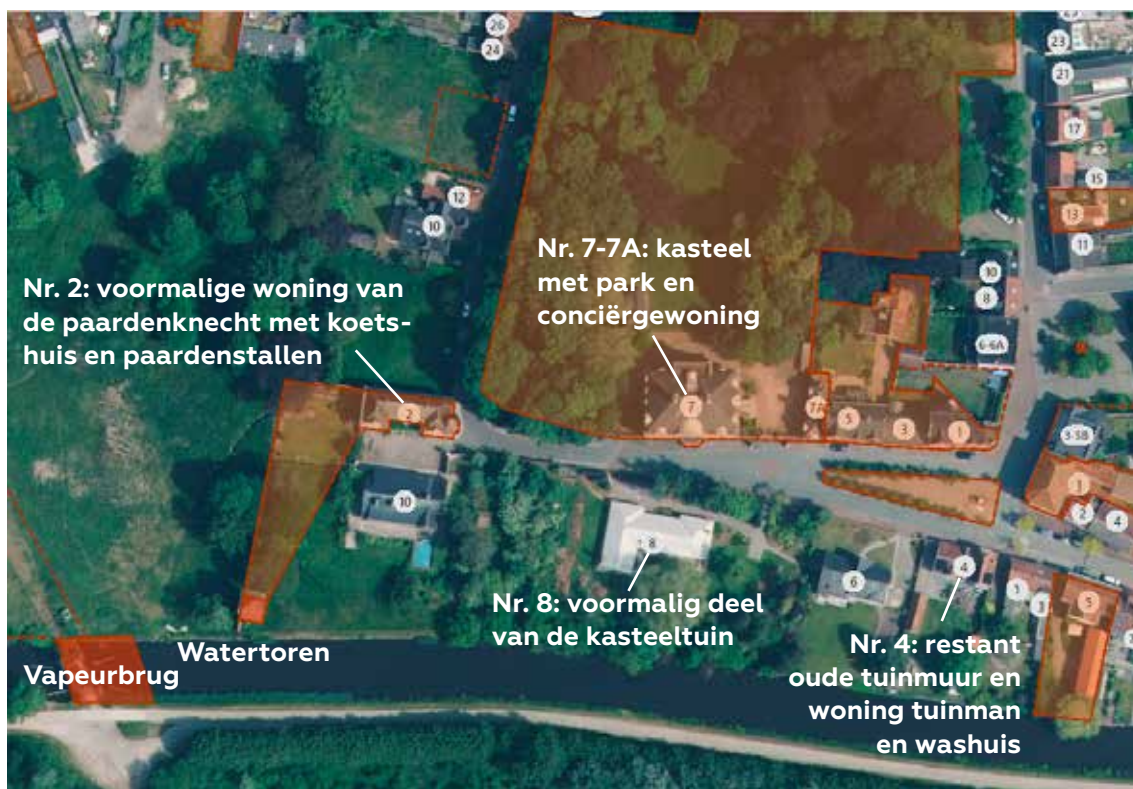
Figuur 41. Standbeeld Lindenplaats (Erfpunt 2023).

Figuur 43. Oud gemeentehuis, Bevriddersstraat 1 (AOE 2019).

Op de hoek van de Bevrijdingsstraat en de Lindenplaats bevindt zich het oude gemeentehuis in neoclassicistische stijl dat in 1864 werd opgericht onder burgemeester Auguste Lippens, naar een ontwerp van bouwkundige F. Cardon (zie de herdenkingsplaats ter hoogte van de hoektravee). Dit opvallende hoekpand wordt heden nog gekenmerkt door de bewaarde gevelritmiek en enkele authentieke gevelelementen zoals de bossages in arduin ter hoogte van de voordeur en de hoektravee met herdenkingssteen, de geprofileerde raamomlijstingen en het balkon op natuurstenen voluutconsoles, bovenaan afgewerkt met een sierlijke ijzeren leuning.

Figuur 44. Luchtfoto (2023) met aanduiding van vastgestelde bouwkundige objecten (Geoportaal OE).

Het huidige gemeentehuis is gevestigd in het kasteel van Lippens en werd gebouwd in 1979 in opdracht van mevrouw Hippolyte de Kerchove-Lippens en de heren Auguste en Edgard Lippens. Het domein wordt langs de straat afgeschermd door gemetselde hekpijlers en ijzeren hekwerk, het park achterin is deels ommuurd en grenst voor het grootste deel aan de Lindenplaats en de Plaisantstraat, maar ook deels aan de Bevrijdersstraat. Op huisnummer 7A bevindt zich de voormalige conciërgewoning en op nummer 2 de voormalige woning van de paardenknecht met koetshuis en paardenstallen. Waar nu Lindenplaats 8 is, was het mooiste deel van de tuin, met een mooi onderhouden grasveld, omzoomd met onder andere rozenperken. Waar nu Lindenplaats 6 is, stond een muur tot aan de huidige Lindenplaats 4. Een deel van die muur is nog zichtbaar in het huidige huis op Lindenplaats 4, dat tussen 1910 en 1914 zou zijn gebouwd als woning voor de tuinman en als washuis. In 1977 verkocht de familie het kasteel aan de gemeente, die het nu benut als gemeentehuis. De parktuin is open voor het publiek. Het kasteel vormt vandaag de dag een waardevol ensemble met de hekpijlers en het ijzeren hekwerk, de bakstenen tuinmuur, en onrechtstreeks met de als monument bescherm-

de watertoren die het kasteel destijds voorzag van water.

Figuur 45. Oude postkaart, kasteel Lippens (© Delcampe).

Figuur 46. Kasteel Lippens, Lindenplaats 7 (AOE 2019).

Figuur 47. Lindenplaats 4 (Google Street View).

Figuur 48. Topografische kaart 1904 (NGI).

Figuur 49. Plaisantstraat 2 (AOE 2019).

Naast het gebouwde patrimonium van de familie Lippens kwam door toedoen van het ononderbroken burgemeesterschap van Auguste Lippens in 1866 ook de spoorlijn 77A Lokeren-Zelzate tot stand*. Daarnaast was hij een spilfiguur in de ontwikkeling van de Suikerfabriek NV die in 1869 werd opgericht onder de

naam 'Sucrierie Jules De Cock & Compagnie'. Al van bij de oprichting was de familie Lippens een van de vennoten en ze werd rond 1890 zelfs de enige aandeelhouder. Dit bedrijf groeide uit tot een van de grootste suikerraffinaderijen van Vlaanderen onder de naam 'Sucrierie et Raffinerie de Moerbeke'.

Figuur 50. Postkaart Suikerfabriek Moerbeke-Waas (© Delcampe).

Figuur 51. Topografische kaart 1904 (NGI), Suikerfabriek, spoorlijn Lokeren-Zelzate.

* <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/34318>

De als monument beschermde Vapeurbrug werd gebouwd tijdens het interbellum als deel van de spoorwegverbinding tussen Lokeren en Zelzate. Ze lag naast de voormalige site van de suikerfabriek over de Moervaart en werd intensief gebruikt voor industrieel treinverkeer. De stoomtrein werd in de volksmond 'de vapeur' genoemd, vandaar de naam. Deze brug is, in tegenstelling tot de andere exemplaren, een hefbrug. Daarvoor is het belangrijk dat de constructie volledig in evenwicht is. Het ene brughoofd bestaat uit baksteenmetselwerk en het andere uit beton. Het rijdek in hout hangt op aan vier heftorens met bovenop zware kabelslijven, die nodig zijn als tegengewichten. Het ophalen van het platform gebeurde handmatig met een lier (tegenwoordig is de brug gemotoriseerd). In 1971 werd de spoorlijn opgebroken en heden doet ze dienst als wandel- en fietspad. In 2008 ging de suikerfabriek dicht en werd de fabriekssite afgebroken.

Figuur 52. Vapeurbrug (Erfpunt 2020).

Figuur 53. Oude postkaart, Vapeurbrug + spoorweg 1957 (© Heemkundige kring Moerbeke-Waas).

Een recenter bouwwerk dat is ontstaan door toedoen van de familie Lippens is het Pompstation Watering van de Valleien der Zuidlede. Dit eerste pompgebouw werd gebouwd in 1921

en bestond uit een elektriciteitscabine, een woonhuis met living, keuken, drie slaapkamers en een pomphuis. Het ensemble van gebouwen werd gebouwd in baksteen met een bovenbouw in imitatievakwerk onder een pannen schildak. Het houten schrijnwerk van de ramen heeft de zeer typische kleine roedeverdeling die we vaker aantreffen bij interbellumarchitectuur. In 1927, na de overstromingsramp van 1926 waarbij de Durme uit haar oevers trad en delen van Eksaarde en de Moerbeekse meersen onder water stonden, werd het pompstation uitgebreid met twee nieuwe storckpompen. Die bevonden zich ter hoogte van het bijgebouwde platdakse bakstenen volume. In 1954 kreeg het pompstation een laatste upgrade met de huidige schroefpompen. Ter hoogte van de volume-uitbreiding werd een gedenkplaat voorzien voor de kleinzoon van voormalig burgemeester Auguste Lippens met het volgende opschrift: "Edgard Lippens 42 jaar (1921-1963) Dijkgraaf van de polder Zuidlede en Moervaart".

Figuur 54. Pompstation Watering van de Valleien der Zuidlede (Erfpunt 2020).

Figuur 55. Gedenkplaat Dijkgraaf Edgard Lippens

De ontwikkeling van de Wilfordkaai te Temse: staalkaart van architectuurtrends uit de eerste helft van de twintigste eeuw:

Figuur 56. De Wilfordkaai en omgeving, circa 1904, voor de demping van het molenwater en de rechtekking van de Scheldekaaien (met projectie van het huidige stratenplan, NGI-kaart 1904 + GRB basiskaart).

Tijdens de herwaardering van het bouwkundig erfgoed van Temse namen de onderzoekers van het team Beheer ook de omgeving van de Wilfordkaai onder de loep. Het bouwblok tussen de Nijssstraat, de Wilfordkaai en de Consciencestraat is immers bijzonder rijk aan bouwkundig erfgoed, en geeft zeer goed de tijdsgeest uit de verschillende bouwperiodes weer.

Wie op de Wilfordkaai – ter hoogte van de beeldengroep *De Tuysscher* en de *Azijnzeker* – even de blik langs de gevels laat glijden, merkt meteen een niet-alledaagse verzameling aan architectuurstijlen op. Traditionalisme (geïnspireerd door achttiende-eeuwse Franse stijlen en zelfs zeventiende-eeuwse rococo) en modernisme (zowel de radicale nieuwe zakelijkheid als de gematigd moderne art deco) wisselen elkaar af. Toch werd heel deze rij woningen in de relatief korte tijdspanne van amper twintig jaar gebouwd, tussen circa 1910 en circa 1930. De start van de ontwikkeling van het bouwblok in de huidige driehoek Wilfordkaai-Nijssstraat-Consciencestraat dateert van na 1908, toen na het kanaliseren van de Vliet, de demping van het molenwater en het rechtekken van de Scheldekaaien ter hoogte van de vroegere Grote Kaai (huidige Wilfordkaai) in 1908-1911 een groot stuk grond in de nabijheid van het centrum van Temse gewonnen werd op het water. Er werd dan ook vrij snel een geheel nieuw bouwblok aan de stad toegevoegd – het Nieuw Kwartier – waarvan we vandaag nog een behoorlijk deel kunnen bewonderen.

Een van de eerste architecturale realisaties in dit nieuwe bouwblok was het statige ensemble van burgerhuizen uit 1912 in de Nijssstraat 14-16, een ontwerp van architect Triphon De Smet uit Temse (wiens broer Albert, eveneens architect, tekende voor de woning op Wilfordkaai 30), nog geheel in traditionele laatnegentiende-eeuwse eclectische baksteenarchitectuur. Op de uiterst westelijke punt van het bouwblok werd het nu verdwenen Hotel Scaldis opgetrokken: een monumentaal hoekpand in regionalistische cottage-stijl. Ongeveer gelijktijdig daarmee werd op de huidige Wilfordkaai (huidig nummer 36, 36B) het eerste burgerhuis gebouwd. Eveneens geheel in de typische eclectische stijl (met invloeden van zowel Italiaanse renaissancearchitectuur – een loggia onder arcades – als de aan het einde van de negentiende eeuw bij de gegoede burgerij zo geliefde ‘cottage’-architectuur, hier vormgegeven door een opvallend houten overkragend dakvenster met uitpandig terras).

Tijdens de Eerste Wereldoorlog lag de woningbouw in Temse – net zoals elders in België – nagenoeg stil. De resterende bouwgrond tussen dit weelderige burgerhuis en hotel Scaldis werd pas vanaf het begin van de jaren 1920 stapsgewijs – van west naar oost – ingevuld. Naar analogie met de sociale omwentelingen in het naoorlogse Europa werd ook de architectuurpraktijk in het interbellum gekenmerkt door een veelheid aan invloeden en nieuwe impulsen. Ook de bouwheren die gefortuneerd genoeg waren om een lapje grond te bemachtigen op de Wilfordkaai – inmiddels een toplocatie in Temse, uiterst populair bij dagjestoeristen uit Antwerpen en Brussel – wensten duidelijk op architecturale wijze hun status of zelfs hun persoonlijkheid vorm te geven. Gedaan met de stijlvoorschriften en modelboeken van de negentiende eeuw: vanaf nu deed ieder zijn of haar zin. Hoewel een aantal van de burgerhuizen op de Wilfordkaai zich nog met één been in het traditionele verleden verankerden (zie huisnummers 28-29-30-34), lieten progressievere opdrachtgevers zich gelden met meer gedurfde bouwwerken. Zo is er de woning op nummer 32, die met haar uiterst strakke vormtaal, ontleend aan het werk van de Nederlandse grootmeester W.M. Dudok en de Amsterdamse School, stilistisch letterlijk de tegenpool van de voorgenoemde traditionele panden is. Deze woning wordt op haar beurt geflankeerd door twee eveneens

door progressieve interbellumstijlen beïnvloede panden. Het pand links, nummer 31, is uitgevoerd in de zogenaamde 'pakketbootstijl', met zijn strakke lijnen, patrijspoortvensters, metalen balustrades en een (inmiddels verdwenen) vlaggenmast. Het pand rechts, huisnummer 33, is een ander typisch product van zijn tijd, met de hoekige geometrie die de art deco kenmerkt. Maar toch ook weer niet helemaal: het silhouet en het materiaalgebruik van deze woning zijn immers bijzonder traditioneel, met puntgevel, bakstenen parement en een hardstenen plint. Waren meneer en mevrouw des huizes het misschien niet eens over de te volgen stijl? Of prefereerde de architect zelf deze ongemakkelijke mix van traditie en moderniteit? We weten het niet. De art deco was overigens een stijl die in trek was bij de burgerij die weliswaar niet te ouderwets wilde overkomen, maar anderzijds ook niet helemaal gewonnen was voor de radicale stijlbreuk die het zuivere modernisme vertegenwoordigde.*

Het is in elk geval duidelijk dat ook in de architectuur de gevestigde waarden en stijlen stilaan plaats moesten maken voor nieuwe impulsen tijdens het interbellum, iets waaraan een wandeling langs de gevels van de Wilfordkaai ons in één oogopslag herinnert.

Figuur 57. Wilfordkaai, circa 1909-1911 met het Hotel Scaldis, en achteraan de woning op het huidige nummer 36 (postkaart © Delcampe).

Figuur 58. De bebouwing van de Wilfordkaai in volle expansie, jaren 1920 (uitsnede postkaart, © Delcampe).

Figuur 59. Wilfordkaai nummer 36, één van de eerste woningen op de nieuwe Grote Kaai (huidige Wilfordkaai).

Figuur 60. Wilfordkaai huisnummer 31-34. Hier zien we heel mooi de verscheidenheid aan architectuurstijlen uit het interbellum geflankeerd - van 'Pakketbootstijl' over expressionistische baksteenarchitectuur, dan weer art-deco en traditionalistisch eclecticisme.

* A. Demey, Art Deco in Sint-Niklaas (Gent, 2017: Provincie Oost-Vlaanderen), 14.

(Her)inventarisatie van interbellum- en naoorlogse architectuur in Stekene

Waar: Stekene

Wanneer: zomer 2023

Erfpunt heeft in 2023 als tweede proefproject een **herinventarisatie** uitgevoerd in de gemeente Stekene, waarbij de focus lag op interbellum- en naoorlogse architectuur. Zo hebben we gedurende één maand een enthousiaste en reeds ervaren jobstudente op pad gestuurd met een kaart, een vooraf gescreende lijst en een foto-toestel om zoveel mogelijk waardevolle panden te fotograferen. In deze eerste fase werd gewerkt aan een longlist, waarop een eerste screening werd uitgevoerd. Alle panden werden onderverdeeld in drie categorieën (A-B-C) en verschillende stijltypologieën. De resultaten werden in een GIS-laag verwerkt om zo een overzicht te krijgen van de aanwezige waardevolle interbellum- en naoorlogse architectuur. In totaal werden maar liefst **238** interbellum- of naoorlogse panden geïnterpreteerd/gefotografeerd en gescreend.

In 2024 wordt gewerkt aan de tweede fase, waarbij de longlist een shortlist wordt en een dertigtal individuele inventarisatiefiches zullen worden opgemaakt op basis van verder onderzoek. Deze opdracht kadert in het ontwikkelen van een me-

thodiek om op Wase schaal toe te passen vanaf 2025. Zo hopen we de inventarisatie bouwkundig erfgoed op termijn verder uit te bouwen en ook aandacht te vestigen op het behoud en onderhoud van deze unieke, uitgesproken architectuur van na WO I.

Bij de eerste screening ontdekten we alvast enkele erfgoedparels binnen de diverse stijltypologieën die we graag met u delen. Zo troffen we traditionele interbellumarchitectuur aan die wordt gekenmerkt door het decoratieve gebruik van baksteen in muurbanden, ontlastingsbogen boven de ramen en boogvelden. Daarnaast zijn er enkele mooie voorbeelden die we kunnen plaatsen binnen de art deco, met geometrische vormen en decoratieve glas-in-loodvensters. De woning in de Sparrenhoflaan toont de overgang van art deco naar een modernistische vormgeving, met een afgeronde uitbouw met een borstwering die bestaat uit ronde metalen buisleuningingen. De modernistische woning in de Stationsstraat is dan weer geïnspireerd op de Amsterdamse School-stijl. Deze stijl ontstond in Nederland en valt onder het expressionisme (1910-1930). Hierbij lag de nadruk op decoratieve baksteenarchitectuur met een plastische vormtaal en verticale accenten in de gevelindeling. Deze elementen kunnen we duidelijk terugvinden in deze unieke woning in de Stationsstraat. Welke architect deze woning heeft ontworpen, hebben we nog niet kunnen achterhalen. Hopelijk komen we dat na verder onderzoek in 2024 wel te weten.

Figuur 61. Modernistische woning geïnspireerd op de Amsterdamse School-stijl, Stationsstraat.

Figuur 62. Art deco, Brugstraat.

Figuur 63. WO II-architectuur, 1945, Polenlaan.

Figuur 64. Art deco, 1937, Sparrenhofdreef.

Figuur 65. Naoorlogse architectuur, 1950, Stadionstraat.

Figuur 66. Traditionele interbellumarchitectuur, Brugstraat.

Figuur 67. Traditionele interbellumarchitectuur, Preekeplein.

Opmerkelijk is ook de cluster aan diverse interbellumarchitectuur die zich gevormd heeft in de tweede helft van de Stadionstraat. Het eerste deel van de straat ontwikkelde zich reeds eind

negentiende eeuw. Het tweede deel, grenzend aan de voormalige steenbakkerij 'Briqueterie St. Marie', ontwikkelde zich verder tussen de jaren 1920 en de jaren 1950.

Figuur 68. Topografische kaart 1904, aanduiding Stadionstraat Stekene (NGI).

Figuur 69. Topografische kaart 1969, aanduiding Stadionstraat Stekene (NGI).

Categorieën:

- 1 Categorie A+
- 2 Categorie A
- 3 Categorie A/B
- 4 Categorie B
- 5 Categorie B/C
- 6 Categorie C

Symbol	Waarde
✓ 	A+
✓ 	A
✓ 	A/B
✓ 	B
✓ 	B/C
✓ 	C

Stadionstraat 25, 1950, A

Stadionstraat 78, 1938, A

Stadionstraat 66, B

Stadionstraat 81, 1945, B

Stadionstraat 84, B

Stadionstraat 85, 1936, B

Stadionstraat 80, 1935, B/C

Fig 70: Geïnterviewde huizen van interbellum- en na-oorlogse architectuur in Stekene

Figuur 71. De Zoetenberm bij Ouden Doel.

Onroenderfgoed-richtplan Linkerscheldeoever

In april 2022 werd het ‘Verbond voor de toekomst en leefbaarheid van het ommeland van de haven van Antwerpen, de polders op Linkerscheldeoever’ ondertekend. In dit verbond werden de krachtlijnen vastgelegd waarbinnen de toekomstige ontwikkeling van de haven voor extra containercapaciteit mogelijk gemaakt wordt. In het Verbond is er niet alleen aandacht voor landbouw, natuur en de leefbaarheid van de polderdorpen, maar ook voor landschap en erfgoed. Zo wordt er de komende jaren enerzijds geïnvesteerd in Doel en de restauratie van het Hooghuis, Hof ter Walle en de Scheldemolen. Anderzijds is voorzien dat er een erfgoedbeleid wordt uitgewerkt in de vorm van een onroenderfgoedrichtplan om het landschap en erfgoed van de polders op de Linkerscheldeoever zoveel mogelijk te kunnen bewaren.

Een onroenderfgoedrichtplan focust op de opmaak van een geïntegreerde langetermijnvisie voor een welbepaald thema en/of gebied met een complexe opgave. Zo zijn er door het Agentschap Onroerend Erfgoed al richtplannen opgemaakt rond de hoogstamboomgaarden in Haspengouw en de mergelgroeven van Riemst.

Het richtplan voor het erfgoed van Doel en de polders van de Linkerscheldeoever wordt door Erfpunt opgemaakt in opdracht van de gemeente Beveren.

De Wase Scheldepolders zijn in de middeleeuwen voor het eerst ontgonnen voor turfwinning, maar kregen hun huidige vorm bij de geleidelijke herinpoldering van het gebied tussen 1614 en 1904. Opmerkelijk is dat bijna alle dijken uit die verschillende periodes nog zijn overgebleven. Met hun hoge begroeiing van populieren vormen ze ook een interessant landschap. De polders zelf werden verkaveld in functie van de landbouw, met waar mogelijk kaarsrechte wegen en blokvormige percelen. Hier en daar zijn in het verkavelingspatroon nog grillige kreken en watergangen te zien als restanten van de oorspronkelijke getijdengeulen, zoals die in het Verdronken Land van Saeftinghe of de buitendijkse schorren voorkomen. Typisch voor het poldergebied zijn de verspreide ontginningshoeves met opvallend grote schuren voor het langdurig opslaan van de oogst, om die tegen hoge marktprijzen te kunnen verkopen. Later ontstonden de dijkgehuchten, waarvan de huizen soms gedeeltelijk in de dijk zijn ingegraven. De oudste polderdorpen, Kieldrecht, Kallo en Verrebroek, ontstonden in de middeleeuwen op hoger gelegen gronden. De gestichte dorpen Doel en Prosperdorp zijn met hun planmatige aanleg daarom opvallende verschijningen in de polders.

In het verleden is al een aanzienlijk deel van de Wase polders omgevormd tot havengebied. Het is dan ook de bedoeling om de kenmerkende elementen van de overgebleven poldergebieden zo veel mogelijk te vrijwaren voor de toekomst, in balans met landbouw, haven en natuur. Het gebied is immers grotendeels een speciale beschermingszone binnen het Europese Natura 2000-netwerk, waarbinnen de broedgebieden voor zeldzame vogelsoorten bewaard en verbeterd dienen te worden. Verdere havenontwikkeling moet daardoor gecompenseerd worden met de uitbreiding van bestaande of nieuwe natuurgebieden. Het richtplan zal elementen en richtlijnen aanreiken die helpen om het erfgoed en polderlandschap mee in overweging te nemen. Voor het gebied ten noorden van de haven, waar de plannen reeds het meest concreet zijn, wordt een actieprogramma uitgewerkt. Daarin engageren de partners zich tot de realisatie van een aantal vooropgestelde projecten.

Samenwerking en participatie staan centraal bij de opmaak van een onroerenderfgoedrichtplan. Dit jaar brachten we het erfgoed in kaart en gingen we in dialoog met de verschillende betrokkenen om de wensen, verzuchtingen en engagementen mee te nemen. De resultaten worden teruggekoppeld naar de klankbordgroep, waarin alle betrokkenen zijn vertegenwoordigd. Op 9 oktober werd de intentieverklaring ondertekend door verschillende partners uit het Verbond, samen met een aantal betrokken organisaties waaronder Erfpunt. Dat gebeurde in de Oude Maalderij aan de Prosperhoeve in het bijzijn van minister Matthias Diependaele en minister-president Jan Jambon. In 2024 begint het echte werk: het formuleren van een visie en het bepalen van de acties die de realisatie ervan mogelijk moeten maken.

Figuur 72. Ondertekening van de intentieverklaring aan de Prosperhoeve (© Stefaan Van Hul).

Edmond de Perre-Montigny: een provinciaal architect avant la lettre

Samen met stagestudent Warre Deganck doken we in het oeuvre van architect Edmond de Perre (1826-1895). Ondanks het aanzienlijke aantal bouwwerken in het Waasland, maar ook elders in Oost-Vlaanderen, bleef deze bouwmeester tot nog toe onderbelicht. We brachten de resultaten van dit onderzoek als blog in onze nieuwsbrief.

Als historicus in spe wist Warre te achterhalen dat Edmond de Perre in 1826 in Gent werd geboren als zoon van ingenieur Jean Baptiste Van Perre. Die maakte carrière in het korps Bruggen en Wegen bij de aanleg van infrastructuur in het pas onafhankelijke België. De jonge Edmond erfde zijn vaders talent voor ontwerptekeningen, maar moest zijn studies aan de Academie voor Schone Kunsten staken wegens gezondheidsproblemen. Dat belette hem echter niet om alsnog een carrière als bouwkundige uit te bouwen. Zijn huwelijk in 1856 met Eugénie-Marie Montigny, de dochter van de griffier van de Oost-Vlaamse provincieraad, legde hem geen windeieren. Haar naam in zijn handtekening opende ongetwijfeld deuren bij de verschillende overheden.

Hij richtte zich in zijn carrière in de eerste plaats op publieke bouwwerken in opdracht van gemeenten en kerkfabrieken. De tweede helft van de negentiende eeuw was immers een turbulente periode, waarbij in de schoot van de prille Belgische democratie veel veranderingen plaatsvonden op het vlak van gemeentelijke bevoegdheden, onderwijs en de rol van religie in de samenleving. Dat vertaalde zich in talrijke nieuwe openbare gebouwen zoals gemeentehuizen, scholen, pastorieën en kerken. Waar de oprichting van dergelijke publieke gebouwen elders in België een rol was voor de provinciaal architect, werd de eerste provinciaal bouwmeester in Oost-Vlaanderen pas benoemd in 1880. De eerste verwezenlijkingen van Edmond de Perre-Montigny onder eigen naam dateren van omstreeks 1855. Zijn laatste van 1882. Toeval?

Figuur 73. De neoclassicistische Sint-Pauluskerk in Kallo kenmerkt de stijl van De Perre-Montigny: sober in vorm, maar met een gedetailleerde afwerking in neostijlen (© AOE).

Momenteel zijn 91 realisaties aan zijn oeuvre toegeschreven, maar alleen al voor het Waasland konden we achterhalen dat verschillende gebouwen zeker of waarschijnlijk van zijn hand zijn. Vaak kreeg hij meerdere opdrachten binnen één gemeente en had hij een belangrijke impact op het dorpsbeeld, zoals in Tielrode of Sint-Gillis-Waas. In steden kreeg hij geen voet aan wal. Daar waren het de stadsbouwmeesters die de plak zwaaiden.

Om tegemoet te komen aan de grote vraag werkte hij vermoedelijk met een modelboek, waarbij hij naargelang de smaak en de portemonnee van de opdrachtgever varieerde met stijlelementen en decoraties. Zo valt op dat bij schoolmeesterswoningen en pastorieën heel vaak dezelfde vormcontouren terugkomen. Geregeld is ook te zien dat gemeentehuis en school gecombineerd worden door een spiegeling van de gebouwen. Deze vaste stijl maakt het mogelijk om ook andere ontwerpen toe te wijzen aan het oeuvre van deze Gentse architect. Soms kon dat bevestigd worden door verder onderzoekwerk, zoals voor de pastorie en de – ondertussen

verdwenen – school van Sint-Gillis-Waas. Met verder onderzoek zullen ongetwijfeld nog meer gebouwen aan De Perre-Montigny kunnen worden toegewezen.

Figuur 74. Pastorie van de Sint-Egidiusparochie in Sint-Gillis-Waas, een ontwerp van Edmond de Perre-Montigny uit 1871. Vergelijkbare voorbeelden zijn te vinden in Wachtebeke (1869), Assenede (1871) of Oosterzele (1871). (© AOE)

Figuur 75. Het gemeentehuis van Stekene in neogotische belfortstijl is vrij uitzonderlijk in het oeuvre van De Perre-Montigny. (collectie Heemkundige Kring D'Euzie).

Zijn kerken gaan uit van een vrij traditioneel schema in neoromaanse, neogotische of neoclassicistische stijl. Toch valt opnieuw de sterke gelijkenis op tussen een aantal kerken, die in opeenvolgende jaren in dorpen verspreid over Oost-Vlaanderen zijn opgericht. De meeste variatie is nog te vinden in de gemeentehuizen. Waar niet gekozen werd voor zijn standaardmodel, realiseerde hij imposante gebouwen in uiteenlopende gedaantes, gaande van een neoclassicistisch paleis in Ertvelde tot een neogotisch belfort in Stekene. Daarbij liet hij zich vermoedelijk ook inspireren door het werk van collega's.

De bouwstijl van De Perre-Montigny is typisch voor zijn tijd. Hij geeft al snel de voorkeur aan bakstenen gevels verrijkt met witstenen of arduinen elementen, of schakeringen met donkergrijze gesinterde baksteen in plaats van gepleisterde gevels. Kenmerkend is ook het spelen met uitspringende sierlijsten in baksteen boven ramen en deuren, als waterlijst of onder de dakranden. Daarnaast werkte hij met nissen of pilasters om de gevel te breken. Hij vertrok standaard van een klassiek symmetrisch grondplan en een traditionele gevelindeling, die hij vervolgens naargelang de wens van de opdrachtgever voorzag van de nodige decoraties in neostijlen. Op die manier gaf hij de meeste van zijn publieke gebouwen de nodige grandeur, waardoor een indrukwekkend aantal ervan is opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed. Verschillende gebouwen zijn ook beschermd als monument. Laten we hopen dat hiermee hun toekomst is verzekerd.

Figuur 76. Gemeenteschool op de Roomakker in Tielrode, waarvan de ramen van de benedenverdieping voorbeeldig zijn hersteld naar oorspronkelijk model. Een vergelijkbare portiek was terug te vinden in het inmiddels verdwenen schoolmeestershuis van Vrasene.

Open Monumenten- dag: thema 'Met hart en ziel'

Open Monumentendag wordt elk jaar in september in heel Europa gevierd. Het centrale thema dit jaar was 'Met hart en ziel' en legde de link tussen onroerend en immaterieel erfgoed. Dat was niet toevallig: wereldwijd werd dit jaar de twintigste verjaardag van de UNESCO 2003-Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed gevierd. De Europese Open Monumentendagen stonden dit jaar dan ook in het teken van de tradities, gebruiken en vakkennis die van generatie op generatie werden doorgegeven en zo bleven evolueren.

Erfpunt heeft gedurende de zomermaanden voor het derde jaar op rij een regiobrochure samengesteld op basis van de georganiseerde activiteiten in onze regio. In augustus 2023 werd de regiobrochure officieel uitgebracht, gekoppeld aan een persmoment met de ambtenaren, in de gemeente Temse nabij de Boelwerfkraan. Er werden maar liefst 3500 exemplaren van onze brochure verspreid over alle Wase gemeenten.

Figuur 77. Cover brochure OMD 2023 (Erfpunt).

Figuur 78. Fotomoment Temse (© Stefaan Van Hulle).

Onder de noemer 'Met hart en ziel' focusten we op 10 september 2023 op de tradities en gebruiken die gelinkt zijn aan onze monumenten. Fanfares voelen zich thuis in muziekkiosken, langs alle Vlaamse wegen kom je kapelletjes tegen, en onze beiaard- en biercultuur zijn stevig verbonden met historische plekken en gebouwen. Het zijn maar enkele voorbeelden van wat men dit jaar op Open monumentendag kon verwachten, ook in het Waasland.

In **Beveren** kon je snuisteren in de briefwisseling van Eximius van de Velde, een Beverse hoogleraar uit de achttiende eeuw. Zijn brieven gaven een unieke inkijk in het dagelijkse leven van een Beverenaar uit die tijd. In **Kallo** werd je op verschillende locaties verrast door de geschiedenis van dit unieke dorp aan de Schelde. 'Dorp tussen water en vuur. Van Chanelaus tot Deurganck'.

In **Kruibeke** kon je op het Mercatorplein genieten van een uniek kioskconcert met verschillende fanfares. Bij Schans Landmolen in Bazel kon je zelfs een uitbeelding van het soldatenleven tijdens de Eerste Wereldoorlog aanschouwen. Het heropende kasteel Wissekerke was dan weer een aanrader voor de jongste bezoekers van Open Monumentendag. Je kon er een fantastische rondleiding langs het kinderparcours volgen met Meneer Zee.

In **Lokeren** stonden de villa's uit de negentiende en twintigste eeuw centraal. Je ontdekte er de verrassende verhalen achter de gevels via een nieuwe route in de Erfgoedapp. Daarnaast kon je een kijkje nemen in het fenomenale kasteel Verloren Bos. Afsluiten kon je er met een bezoek aan het familievriendelijke en ecologische park bij de Heirbrugmolen.

Moerbeke koos dit jaar onder andere voor een gezellige picknick in het park van Moerbeke. Ook de geschiedenis van de familie Lippens kwam aan bod in Kasteel Lippens/Gemeentehuis Moerbeke. Je kon er voor de gelegenheid enkele verboden plekje bezoeken, zoals de (ijs)kelder en de paardenstallen. Ook kasteeldomein Van Geeteruyen – 't Meersdael was uitzonderlijk geopend voor een bezoek met gids.

Sint-Gillis-Waas huldigde 150 jaar Sint-Egidiuskerk en toonde een aantal bodemvondsten (die Erfpunt voor de gelegenheid had verzameld) die inzage gaven in de vroegste geschiedenis van de gemeente. De tentoonstelling werd verder aangevuld met een grote geïllustreerde tijdslijn, waardevolle kerkschatten en kunstwerken van lokale kunstenaars die zich lieten inspireren door de kerk.

Als gaststad had **Sint-Niklaas** heel wat te bieden. Zo kon je onder andere het nieuwe curiositeitenmuseum ontdekken in het pas gerestaureerde Huis Janssens, het openluchtspektakel *R de musical* bijwonen (met Reynaert de Vos in de hoofdrol), in exclusiviteit de beiaard of het stadsarchief bezoeken, of je verdiepen in de geschiedenis van de kerktoren en de kapel op het kasteeldomein Belsele. Bovendien kon je de glasramen van Staf Pyl bewonderen in de Christus Koningkerk of bijleren over de bijna tweehonderdjarige geschiedenis van de Onze-Lieve-Vrouwe-Presentatieschool.

In het museum SteM werd ons eigen educatieve atelier 'The Science Lab' opengesteld voor het publiek. De jongeren en hun ouders kropen er in de huid van de conservator en onderzoeker en konden wetenschappelijk onderzoek op archeologische vondsten uitvoeren en kwetsbare archeologische vondsten behandelen. Ook houten beschotplaatjes van de kerk uit Belsele, die eveneens te bezoeken was, kwamen aan bod en konden onderzocht worden.

Figuur 79. Een science lab tijdens Open Monumentendag.

Stekene pakte op zaterdagavond 9 september uit met *Stekene – de film*, met een bonte samenstelling van historische beelden, die de geschiedenis van de vijf parochies in Stekene vertolkte.

Temse bood je onder andere een erfgoedwandeling door het maritieme verleden van Temse en van de Boelwerf. Misschien heb jij daarna ook je steentje bijgedragen aan de restauratie van de prachtige torenkraan? Daarnaast kon je een bezoek brengen aan de klokkenkamer van het belfort van het gemeentehuis en alles te weten komen over de beiaard. Beiaardier Joannes Thuy zorgde voor een streepje muziek met een livedemonstratie van de beiaard.

En *last but not least* werkten **Waasmunster** en **Hamme** samen om de bezoekers aan de hand van allerlei toffe activiteiten kennis te laten maken met de geschiedenis van de Mirabrug tijdens het feestelijke evenement 'Hiep Hiep Mira'. Dat deden ze met onder andere straatanimatie, boottochten, een reuzenstoet, een zomerbar en foodmarket.

De ervaringen van Mila

Het afgelopen jaar heeft Erfpunt extra ondersteuning mogen ontvangen van diverse jobstudenten. Een van hen was Mila-Luna De Rycke, een gedreven masterstudent Erfgoedstudies. Haar taken als jobstudent waren in lijn met haar studies, waardoor haar periode bij Erfpunt niet alleen praktische werkervaring bood, maar ook haar vakinhoudelijke kennis versterkte.

Erfpunt: *Dag Mila. Waar komt je interesse in (onroerend) erfgoed vandaan?*

Mila: Mijn interesse in (onroerend) erfgoed werd aangewakkerd tijdens mijn vorige opleiding in interieurarchitectuur, waar we regelmatig in contact kwamen met erfgoed. Ik wilde graag dieper ingaan op dit onderwerp en meer leren over de waarde ervan.

Erfpunt: *Hoe heb je onze organisatie leren kennen?*

Mila: Ik kwam in contact met jullie organisatie via een professor aan de universiteit. Zij stuurde ons de vacature door, waarna ik jullie website bezocht en mijn interesse gewekt werd.

Erfpunt: *Waarom wilde je bij de IOED Erfpunt komen werken als jobstudent?*

Mila: Ik zag werken bij IOED Erfpunt als een waardevolle aanvulling op mijn studie. Het bood mij de mogelijkheid om de kennis die ik had opgedaan op school toe te passen in de praktijk. Daarnaast was ik nieuwsgierig naar de werking van een IOED en wilde ik hier meer over leren.

Erfpunt: *Wat waren jouw taken bij Erfpunt? Welke projecten/taken vond je zelf het boeiendst?*

Mila: Mijn taken bij Erfpunt omvatten voornamelijk de herwaardering van het erfgoed van de inventaris van Vlaanderen, met een focus op de gemeente Haasdonk. Het werken met een diversiteit aan gebouwen, variërend van pastorijswoningen tot bunkers,

maakte dit project bijzonder interessant. Het meest fascinerende aspect van deze opdracht was voor mij de speurtocht door archieven van postkaarten en landkaarten, waarbij ik vaak interessante ontdekkingen deed.

Erfpunt: *Hoe heb jij je werkmaand bij ons ervaren? Was het leerrijk?*

Mila: Mijn werkmaand bij Erfpunt was zeer boeiend, uitdagend en leerzaam. Ik waardeerde het enorm dat ik mijn eigen project kreeg toegewezen en kon werken aan echte casussen. Daarnaast waren mijn collega's zeer behulpzaam en was de werksfeer erg prettig. Het was een waardevolle ervaring om te werken binnen een IOED en zo een breed inzicht te krijgen in de verschillende aspecten van erfgoedbeheer.

Erfpunt: *Wat neem je mee van deze werkervaring in je studie Erfgoedstudies aan de universiteit van Antwerpen?*

Mila: Deze werkervaring heeft mij waardevolle praktische kennis opgeleverd over materialen, het beschrijven van gevels, archiefonderzoek, bronnenonderzoek, erfgoedwaardering en nog veel meer. Daarnaast was het meedraaien in een IOED-team een bijzonder waardevolle ervaring die mijn interesse in erfgoedbeheer en -behoud nog verder heeft vergroot.

ERFPUNT ACADEMIE EN PUBLIEKSWERKING

In 2023 beleefde de Erfpunt Academie een opmerkelijk jaar, vol verschillende publieksmomenten waarbij onze werking en educatieve ateliers in de schijnwerpers stonden. Van boeiende lezingen tot interactieve activiteiten, zoals het Science Lab op de Dag van de Wetenschap, waar deelnemers van alle leeftijden aan deelnamen, tot het verwelkomen van Radio 2 tijdens de Archeologiedagen.

We lanceerden het nieuwe initiatief de ‘Wase Koffietafel’, dat stond voor intervisie tussen Wase gemeenten over funerair erfgoed, wat resulteerde in een samenwerking met Monumentenwacht voor een opleidingsprogramma.

Daarnaast werkten we intensief aan ons nieuwste educatieve project: de Wase Archeologiekoffer, waarbij jobstudent Axelle een waardevolle bijdrage leverde aan de realisatie ervan.

Ondanks uitdagingen zoals het verdwijnen van de vaste archeologische opstelling in het stedelijk museum te Sint-Niklaas, blijven we vastberaden en ambitieus in onze missie om publiekswerking en erfgoededucatie te bevorderen. We kijken uit naar de komende jaren waarin we onze activiteiten zullen herzien en vernieuwen.

Erfpunt treedt naar buiten

Erfpunt ontmoet het grote publiek

De Archeologiedagen

Op 26, 27 en 28 mei 2023 vonden de jaarlijkse Archeologiedagen plaats. Tijdens dit weekend zette Erfpunt zijn onroerend erfgoed extra in de kijker. Families konden uitzonderlijk deelnemen aan 'The Science Lab', een interactief atelier waar archeologie en wetenschap hand in hand gaan. Daar kon gerekend worden op heel wat enthousiasme. Ook werd een hele reeks mooie objecten van de opgravingen van het laat-Merovingische grafveld in het Klein Broek van Elversele tentoongesteld. Archeoloog Bert Mestdagh gaf tijdens twee boeiende lezingen wat meer duiding bij het onderzoek en de bijkomende resultaten van deze opgravingen.

Onze diversiteit aan activiteiten werd opgepikt door Radio 2 Oost-Vlaanderen. Op 25 mei kwamen ze bij ons langs en zonden ze live uit vanuit de Gaudaenzaal, in het kader van de Archeologiedagen. Hierdoor konden we de werking van Erfpunt en onze veelzijdigheid aan educatieve activiteiten in de kijker zetten. Ook ons programma voor de Archeologiedagen werd toegelicht. Het was een unieke namiddag waar wij zeer dankbaar voor zijn.

Figuur 80. Radio 2 op bezoek tijdens de Archeologiedagen.

Dag van de Wetenschap

Op zondag 26 november 2023 vond de 13de editie van de Dag van de Wetenschap plaats, een gratis wetenschapsfestival dat jong en oud uitnodigde om op een laagdrempelige manier deel te nemen aan boeiende activiteiten doorheen Vlaanderen en Brussel.

Ook bij Erfpunt viel er die dag heel wat te beleven. De deelnemers konden een gratis Science Lab volgen, een atelier dat toont hoe wetenschappen en archeologie hand in hand gaan. Tijdens het Science Lab kruip je zelf in de huid van een onderzoeker en een conservator: je leert röntgenfoto's lezen, eeuwenoud hout herkennen en je krijgt zelfs een kijkje achter de schermen bij het maken van replica's van oude muntstukken. En dat allemaal aan de hand van echte cases uit het onroerenderfgoeddepot Waasland.

Met een divers aanbod aan activiteiten zoals lezingen, workshops en demonstraties, was de Dag van de Wetenschap weer helemaal geslaagd. Wij kijken alvast uit naar de volgende editie!

Samenwerking met DOMO voor kwetsbare gezinnen

Erfpunt zette het voorbije jaar in op een goede samenwerking met DOMO, waarbij kwetsbare gezinnen werden geïnformeerd over het thema erfgoed.

Oogstfeest Beveren

Met de steun van de Provincie Oost-Vlaanderen heeft Erfpunt in 2021 een bijzondere inventarisatie uitgevoerd van het pittige erfgoed in het Waasland. De focus lag op het in kaart brengen van oude hoogstamboomgaarden die vaak te vinden zijn bij (voormalige) historische hoeves. Samen met de eigenaars werd gewerkt aan het herstellen en nieuw leven inblazen van deze waardevolle erfgoedpareltjes. De resultaten van dit project waren te bezichtigen tijdens het Oogstfeest in Hof ter Saksen, Beveren. Het kasteelpark vormde een idyllisch decor voor deze boeiende expositie.

Verschillende lezingen in 2023

Dit jaar organiseerden we weer een aantal boeiende lezingen, waarbij steeds gerekend kon worden op heel wat enthousiaste luisteraars.

Op 22 maart gaf onze Archeoloog Bart Lauwers een lezing over het Wase verleden. Hij onthulde wat we tegenwoordig weten over de voor-Romeinse Waaslanders en hun levensstijl en bracht recente opgravingen en authentieke vondsten onder de aandacht.

Tijdens de Archeologiedagen, die dit jaar plaatsvonden op 26, 27 en 28 mei, organiseerden we twee lezingen, gepresenteerd door Bert Mestdagh, archeoloog bij Monument Vandeckerckhove. De lezingen concentreerden zich op het laat-Merovingische grafveld in het Klein Broek van Elversele, waarbij hij de definitieve conclusies van deze opgravingen besprak en weerlegde.

Op 12 oktober gaf Karel Vlierman een unieke lezing over het algemene verhaal van koggen. Ook werd dieper ingegaan op de koggen van Doel, waarbij de bijzonderheden van deze scheepswrakken werden besproken.

Erfpunt ondersteunt de sector

De Wase Koffietafel in samenwerking met Monumentenwacht Oost-Vlaanderen

In 2023 zijn we gestart met een nieuw initiatief: intervisie tussen de Wase gemeenten met betrekking tot funerair erfgoed. Dit overleg, dat we de 'Wase koffietafel' hebben genoemd, begon met een eerste bijeenkomst in mei. Tijdens deze bijeenkomst werd gepeild naar de betrokkenheid van elke gemeente bij funerair erfgoed en of er behoefte was aan ondersteuning op dit vlak. Het doel van dit overleg is om de aandacht voor funerair erfgoed te vergroten. Als resultaat van deze discussies is in het najaar een opleidingsprogramma omtrent het onderhoud en herstel van funerair erfgoed ontstaan in samenwerking met Monumentenwacht.

Tijdens deze opleiding deelde Geert Scheirlinckx van Monumentenwacht waardevolle tips die gericht waren op alle specifieke aspecten en materialen van een graf. Zowel de begraafplaatsen in hun totaliteit als de individuele grafmo-

numenten zijn onderhevig aan slijtage en veroudering, en daarom is regelmatig onderhoud essentieel om ze zo goed mogelijk te behouden. Het onderhoud en eventuele kleine herstellingen dienen altijd te worden uitgevoerd met het nodige respect voor de historische waarde, de omgeving, het omliggende groen en de bredere context. Restauratie zou alleen als laatste redmiddel moeten worden overwogen.

De opleiding werd zeer positief ontvangen. Als vervolg hierop organiseert de gemeente Stekene, in samenwerking met Monumentenwacht, in de zomer van 2024 een actie genaamd 'de Grote Schoonmaak'. Hierbij willen ze hun bewoners informeren en aanzetten tot het correct reinigen van grafzerken. Meer informatie hierover volgt volgend jaar.

Figuur 81. De Wase koffietafel

Figuur 82. Monumentenwacht toonde hoe je correct een graf reinigt.

De vlucht vooruit met een nieuwe educatieve aanpak

De Wase Archeologiekoffer gaat naar de scholen toe

Vanaf 15 januari 2024 kunnen leerkrachten uit het Waasland de gloednieuwe Wase Archeologiekoffer ontlenen bij Erfpunt. De koffer is onderdeel van de educatieve werking van Erfpunt en is bedoeld voor het eerste, tweede en derde jaar secundair onderwijs. Leerlingen krijgen inzichten op het vlak van politiek, religie, economie en maatschappelijke organisatie door de tijd heen.

De koffer zit boordevol archeologische objecten, van de steentijd tot de middeleeuwen. Deze zijn allemaal verbonden aan opgravingen uit het Waasland. De leerlingen komen dus rechtstreeks in contact met de geschiedenis van de plek waar ze zich elke dag bevinden.

De boodschap van de koffer is: welk beroep je vandaag de dag ook uitoefent, archeologie kan je inspireren. De leerlingen kunnen kiezen uit zes hedendaagse uitdagende beroepen: architect, diëtist, financieel analist, modeontwerper, strategisch adviseur en leerkracht godsdienst. Aan de hand van de objecten uit de koffer en de informatie die ze daarover krijgen, kunnen ze een oplossing zoeken voor een actuele uitdaging of problematiek. De leerlingen krijgen namelijk inzichten op het vlak van politiek, religie, economie en maatschappelijke organisatie door de tijd heen. Het verleden geeft hun inspiratie!

De Wase Archeologiekoffer is niet alleen leuk voor de leerlingen, maar voldoet ook aan heel wat onderwijsdoelen. Zo leren leerlingen bij over de wetenschappelijke technieken van de archeologie en geschiedenis, en leren ze tegelijkertijd links leggen tussen het verleden en het heden. Verder is er ook aandacht voor duurzaamheid en culturele verschillen. En dat allemaal in één koffer.

Tijdens de ontwikkelfase van de koffer verleenden leerlingen en leerkrachten van onder andere de VLOT-scholen uit Lokeren hier graag hun medewerking aan. De klas van mevrouw Delfine Abbeeloos in Eksaarde testte met veel plezier de koffer uit. Hun ervaringen bleken alleen maar positief te zijn.

De koffer werd op 15 januari officieel voorgesteld met een persmoment, waar Delfine Abbeeloos en leerling Victor met veel enthousiasme getuigden over hun ervaringen met de Wase Archeologiekoffer. Gedeputeerde An Vervliet van de Provincie Oost-Vlaanderen was ook aanwezig. Dankzij subsidies van de provincie konden we de koffer realiseren.

Gedeputeerde An Vervliet: “Erfgoed tot in de klas brengen is een heel mooi initiatief. Dat daarbij originele stukken ingezet worden die verbanden leggen met actuele vraagstukken maakt het extra boeiend en relevant. Het zijn precies dat soort projecten waaraan de Provincie graag meewerkt middels een projectsubsidie: ze brengen een heel breed publiek op een degelijke maar ook leuke manier in contact met erfgoed.”

Figuur 83. De Wase Archeologiekoffer

Jobstudent Axelle De Prest over haar bijdrage aan de Wase Archeologiekoffer

Erfpunt: Hoe vond je het om mee te werken aan de realisatie van de koffer?

Axelle: Ik vond het fantastisch om te mogen meewerken aan de uitwerking van de koffer. Het was heel leuk om er van het begin bij te zijn en de koffer week na week te zien groeien.

Erfpunt: Waarom wou je dit doen?

Axelle: Op de universiteit komt publiekswerking niet echt aan bod. Dit project was dan ook een uitgelezen kans om meer ervaring op te doen omtrent publiekswerking.

Erfpunt: Welke taken kreeg je bij het uitwerken van de koffer?

Axelle: Mijn taken bij het samenstellen van de koffer omvatten het schrijven van teksten, het verzamelen van informatie zoals artikelen en kaartmateriaal, en het toevoegen van QR-codes die linken naar een website. Daarnaast was ik verantwoordelijk voor het aankleden van de koffer, waaron-

der het kopen van de mousse, het bevestigen van alle items, het aanbrengen van stickers, en het zorgvuldig verpakken van alles. Ook heb ik de briefing opgesteld voor de vormgever of tekenaar.

Erfpunt: Wat vond je het fijnst?

Axelle: Het meest genoot ik van de reacties van de leerlingen op de koffer. Hun nieuwsgierigheid en hun enthousiasme bij het ontdekken en werken met de archeologische objecten was echt fantastisch om te zien.

Erfpunt: Wat hoop je voor de toekomst in verband met de koffer?

Axelle: Voor de toekomst hoop ik natuurlijk dat de studenten meer interesse ontwikkelen in onze eigen archeologie en ons erfgoed. Het is verrassend hoe weinig mensen zich realiseren dat archeologie overal in België aanwezig is en dat het zeker mogelijk is om een carrière in de archeologie te starten.

Met Stanlie verwelkomen we je in het depot

Het Stanlie-project is een educatief klasproject dat zich richt op erfgoedzorg. Het stimuleert leerlingen om gezamenlijk erfgoed te onderzoeken. Leerlingen maken kennis met Stanlie, een tienjarig meisje dat een ontdekking doet op de zolder van haar opa. Stanlie roept de hulp in van de leerlingen om samen het mysterie te ontrafelen. Via videoboodschappen, chat- en voiceberichten en foto's voorziet ze de leerlingen van informatie en opdrachten. Zo komen ze steeds dichterbij de oplossing van het mysterie en leren ze al doende alles over erfgoed.

Tine Van Poucke, leerkracht bij lagere school Gavertje Vier in Sint-Niklaas, is laaiend enthousiast over dit project. Dit jaar nam ze met haar klas opnieuw deel. Een kort interview.

Erfpunt: Jullie hebben eerder deelgenomen aan project Stanlie en zijn van plan om dat opnieuw te doen. Wat is de reden daarvoor?

Tine: Vorig jaar hebben we, na een boeiende kennismakingsmiddag, met onze derdeklassers deelgenomen aan project Stanlie gedurende de maand maart. Zowel de leerkrachten als de leerlingen waren hier razend enthousiast over. Dit schooljaar zijn we opnieuw van de partij met onze drie klassen!

Erfpunt: Waarom vind je het project interessant voor jouw leerlingen?

Tine: Erfgoed is een integraal onderdeel van ons leerplan. Kinderen van acht à negen jaar blijken meer interesse te hebben in het verleden en hoe dit bewaard wordt dan we aanvankelijk dachten. Tijdens en na dit project merkten we een verhoogde interesse, zelfs bij leerlingen bij wie ik dat niet direct verwachtte. Op onze klasdeur prijkt trots de bijbehorende sticker.

Figuur 84. De leerlingen van de Stedelijke Basisschool Gavertje Vier.

Figuur 85. De locatie van de knikker werd creatief voorgesteld door de leerlingen.

Erfpunt: Wat vind je vooral positief aan het Stanlie-project?

Tine: De opbouw van de website met de filmpjes van Stanlie, de diverse werkvormen, de link naar hun eigen omgeving, de volledige aanpak van sorteren, conserveren en beschermen, het opgraven van de knikker, het bezoek aan het erfgoeddepot (en het terugplaatsen van de knikker), de erfgoedwandeling in het dorp, enzovoort.

Erfpunt: Hoe reageren de kinderen erop?

Tine: In eerste instantie waren ze wat terughoudend omdat erfgoed voor hen nog wat abstract was, daarna reageerden ze superenthousiast. Het hoogtepunt was het opgraven en 'geheimzinnig' terugleggen van de knikker in het erfgoeddepot van Sint-Niklaas. We waren blij dat ons bezoek ook kon worden uitgebreid met het steentijdatelier, dat perfect aansluit bij project Stanlie. Ik blijf enthousiast over dit educatieve project en zal de komende jaren opnieuw deelnemen met mijn klassen.

Erfpunt kijkt vooruit – onze ambities rond publiekswerking en erfgoededucatie

De komende vijf jaar zal Erfpunt zijn activiteiten op het vlak van publiekswerking en erfgoededucatie hertekenen. De aanleiding hiervoor is het verdwijnen van een vaste archeologische opstelling in het stedelijk museum te Sint-Niklaas. Doelgroepen, potentiële partners en hun noden werden in kaart gebracht. Kansen werden gewikt en gewogen. Uiteindelijk resulteerde deze oefening in vijf ambities:

- het versterken van het nieuwe stedelijk museum rond cartografie (MAP) met een wetenschapskamer;
- het ondersteunen van het Wase onderwijs door het realiseren van lokale archeologische schatkamers, het realiseren van lespakketten en in bruikleen te nemen archeologiekoffers;
- de Doelse koggen, ons Waas stukje werelderfgoed, in hun nieuwe huisvesting mee helpen omkaderen met onze expertise rond collectiezorg en Wase archeologie;
- het ontsluiten van erfgoedverhalen over de wisselwerking tussen mens en water en de impact van de mens op het landschap, onder de vleugels van het toekomstige Geopark Scheldedelta;
- de eerste stappen in de digitale wereld met een participatie in het Virtueel Museum van Vlaanderen.

Een wetenschapskamer rond archeologie voor het MAP

Een onderzoekende geest zit in het DNA van onze organisatie. Zo is de historische kern van onze organisatie het archeologisch onderzoeksteam dat vandaag de dag nog steeds archeologisch onderzoek in de streek uitvoert. Ons erkend onroerenderfgoeddepot stelt zijn collectie ter beschikking voor studie aan studenten en zelfstandige onderzoekers. Nauw verbonden aan het depot is het conservatieatelier dat archeologen ook interessante onderzoeksgegevens aanreikt tijdens het consolidatieproces van archeologica.

Voor het toekomstige MAP – het nieuwe thematische museum van de stad Sint-Niklaas rond cartografie – wil Erfpunt vertrekken vanuit zijn expertise in archeologisch onderzoek en collectiebeheer. Onze opdrachten hebben veel overeenkomsten met het werk van de renaissancewetenschappers van weleer. Archeologisch onderzoek en collectiezorg zijn vandaag ondenkbaar zonder de participatie van andere wetenschappelijke disciplines zoals chemie, biologie, paleontologie, metallurgie, skeletonderzoek, fysische geografie... en toepassing van innovatieve technologieën. Initiatieven hierrond waren de tijdelijke expo Vondsten in Beweging (tot eind 2023), de lancering van het Science Lab of de archeologische wetenschapskamer in 2022.

Verder wil Erfpunt als museumpartner vanuit zijn wetenschappelijke reflex en feeling voor innovatie het nieuwe verhaal rond cartografie op het gelijkvloers van het museum versterken (bv. toepassingen voor GIS en games vanuit erfgoedhoek). Ook kunnen we met ons archeologisch conservatieatelier een brug slaan naar toekomstige conservatieateliers voor kunst en historische kaarten.

Archeologische schatkamers in het Waasland

De geschiedenis van een gemeente wordt niet alleen met ganzenveer, stilus, pen en laptop geschreven of met monumenten vereeuwigd. Al duizenden jaren laten mensen sporen achter in de bodem. De vondsten van scheepswrakken, ruïnes en loopgraven vormen als materiële getuigen waardevolle aanvullingen op de geschiedenskronieken van een gemeente. Maar het gros van de archeologische vondsten biedt ook een kijk op het verleden dat nooit met een pen is beschreven. Het onderzoek naar graven, rituele deposities, kuilen met afval, restanten van houtbouw, waterputten... vervolledigt onze kijk op het dagelijks leven van gewone en door de geschiedenis 'vergeten' mensen en gemeenschappen. Naast het MAP wil Erfpunt bij geïnteresseerde Wase gemeenten via archeologische schatkamers zowel illustere historische momenten uit de geschiedenis als 'vergeten' of onzichtbare individuen en gemeenschappen in Wase gemeenten *in the picture* zetten. In 2023 werd hiervoor een planning en financiering uitgewerkt. Dit concept is heel flexibel en biedt de mogelijkheid om op regelmatige tijdstippen nieuw onderzoek, thema's en verhalen toe te voegen aan de archeologische schatkamer.

Daarnaast biedt het idee van een satellietlocatie voor onze publiekswerking rond archeologie heel wat opportuniteiten voor onderwijs en toerisme.

Zowel de derde graad lager onderwijs als alle graden van het secundair onderwijs kunnen met de aangereikte thema's in de lokale archeologische schatkamers aan de slag voor allerlei onderwijsdoeleinden. Naast een bezoek aan deze schatkamers kunnen de leerkrachten ook archeologische workshops of de archeologiekoffer aanvragen.

Archeologische vindplaatsen bieden heel wat verhaalstof voor dagtochten met touringcars of begeleide fietstochten. Een bezoek aan de archeologische schatkamer zal de deelnemers van deze uitstappen nog meer verwonderen over de historiek van de gemeente.

Tevens kan de archeologische schatkamer als infopunt voor het toekomstige Geopark Scheldedelta fungeren, waar de geschiedenis van de relatie tussen mens en rivier wordt toegelicht.

De Doelse koggen terug naar het Waasland

Iets meer dan 22 jaar geleden zette de vondst van de Doelse kogge het Waasland op de kaart van de Europese en mondiale (scheeps)archeologie. Na een grondige studie van de herkomst en de kwaliteit van het sloopshout leken de koggen gedoemd tot jarenlange omzwervingen naar een onbepaalde bestemming. Tot 9 november 2022, toen minister Matthias Diependaele de Beverse deelgemeente Doel als eindbestemming aanwees.

Na de voltooiing van de conservatie van het sloopshout kan de kogge terugkeren naar haar thuis, het Waasland. Op een nog te bepalen locatie in Doel (of omgeving) zal een museum worden ingericht. Vlaanderen gaf opdracht voor verschillende studies die de realisatie in goede banen moeten leiden. Beleving, een dynamische invulling en partnerschappen met externen zijn kansen die reeds worden benoemd. Erfpunt wordt hierbij als een essentiële partner beschouwd. Erfpunt gelooft in het creëren van een dynamische omkadering rond de Doelse koggen, waar naast het koggenverhaal andere erfgoedthema's uit het Wase archeologische en paleontologische bodemarchief elkaar kunnen afwisselen, zodat deze nieuwe erfgoedlocatie een bijzondere nieuwe aantrekkingspool in de Waaslandhaven wordt.

Partner in het Virtueel Museum van Vlaanderen

Dankzij het Virtueel Museum van Vlaanderen zullen we op termijn verschillende Wase archeologische vondsten en hun verhalen online kunnen ontsluiten. Momenteel zijn zes Wase archeologische sites/vondsten ingediend en geselecteerd.

Partner voor Wase poorten voor het Geopark Scheldedelta

Momenteel zit de erkenningsprocedure voor de Vlaams-Nederlandse Scheldedelta als Unesco Geopark in de finale fase. In 2019 ondertekenden Erfpunt en ruim 70 andere partners de intentieverklaring voor de kandidaatstelling. Wanneer het Unesco-label wordt verkregen, zullen vier Wase locaties prijken op de lijst van erfgoedsites, een niet gering aantal op een totaal van 40 sites. Dat maakt van het Waasland een hotspot in het Geopark. Onder de vleugels van het Geopark kunnen op termijn op diverse locaties erfgoedverhalen worden verteld op basis van de resultaten van natuurwetenschappelijk onderzoek van archeologische opgravingen rond de wisselwerking tussen mens en water, en de impact van de mens op het landschap.

ORGANISATIE

Missie en visie

Missie

Als **open, vooruitstrevend, klantgericht en ondernemend expertisecentrum** op het vlak van onroerend erfgoed, is Erfpunt niet alleen het steunpunt voor steden en gemeenten, maar ook de ideale partner voor private spelers binnen de erfgoedgemeenschap. We verlenen hun correct en *to the point* advies en bieden vorming aan over vraagstukken met betrekking tot beleid en beheer van onroerend erfgoed.

Als **bruggenbouwer** gaat Erfpunt op zoek naar gezamenlijke waarden, doelen en uitdagingen bij de vele spelers binnen de erfgoedgemeenschap en brengt hen samen. Hierdoor ontstaan dynamische partnerschappen die kwaliteitsvolle onroerenderfgoedzorg garanderen.

Als **labo voor participatie en beleving** creëert Erfpunt kansen om betrokkenheid te stimuleren en ondersteunt het innovatieve en creatieve projecten. Erfpunt laat tevens iedereen proeven van de Wase onroerenderfgoedverhalen via diverse initiatieven en in samenwerking met andere (erfgoed)verenigingen.

Visie

Onroerenderfgoedzorg behelst niet alleen het **beheer** van archeologisch, bouwkundig en landschappelijk erfgoed uit het verleden, maar ook het creëren van **groei kansen** voor het onroerend erfgoed van morgen. Daarom wil Erfpunt **actief participeren** binnen het regionaal onroerend erfgoedveld **door ondersteuning** te bieden bij het uitwerken en uitvoeren van een hedendaags beleid rond onroerend erfgoed, ingebed in ruimtelijke ordening.

Erfpunt wil de referentie blijven voor onroerend erfgoed in het Waasland, en ook belangrijk worden in Oost-Vlaanderen en de rest van Vlaanderen. Erfpunt positioneert zich als een **professioneel kenniscentrum** naar zijn leden, andere overheden en private spelers.

Omdat het onroerend erfgoed een onmisbaar, divers en kleurrijk gegeven is in onze samenleving, wil Erfpunt samen met de erfgoedgemeenschap de band tussen het onroerend erfgoed en het brede publiek verder intensifiëren door **participatie en betrokkenheid** binnen beleid en beheer te **stimuleren**, en **innovatieve en creatieve initiatieven** rond het beleven van het Wase onroerend erfgoed te **ondersteunen**.

Erfpunt zal dit alles behartigen op de domeinen studie, advies, beheer, opleiding, ontsluiting en publiekswerking.

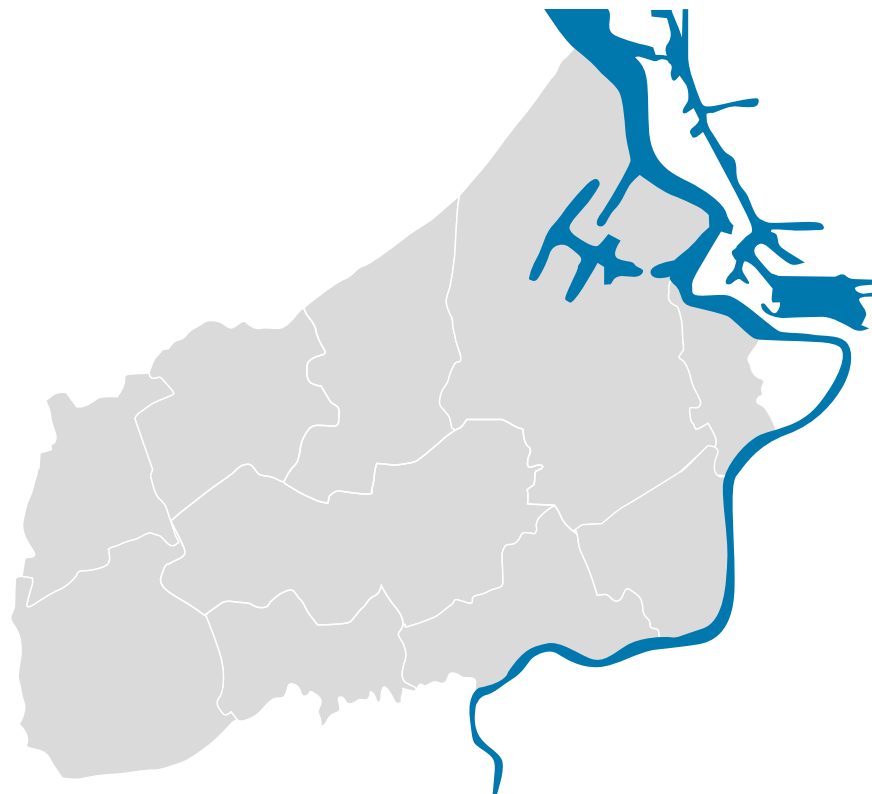
Rechtsvorm en werkingsgebied

Rechtsvorm

Erfpunt is een publiekrechtelijke rechtspersoon met de rechtsvorm van projectvereniging, een van de vier bestaande vormen van intergemeentelijke samenwerking in Vlaanderen. Een intergemeentelijk samenwerkingsverband betreft een vrijwillige samenwerking tussen gemeenten met het oog op het bereiken van een gemeenschappelijke doelstelling. Het decreet Lokaal Bestuur van 22 december 2017 (gewijzigd op 31 december 2018) regelt de werking van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden.

Werkingsgebied

Ons werkingsgebied telt tien leden-gemeentebesturen: Beveren, Kruikebeke, Moerbeke, Lokeren, Sint-Gillis-Waas, Sint-Niklaas, Stekene, Temse, Waasmunster en Zwijndrecht.

Raad van bestuur

Samenstelling

Als projectvereniging beschikt Erfpunt uitsluitend over een raad van bestuur. Conform het decreet Lokaal Bestuur (d.d. 22.12.2017) duidt elke gemeente een stemgerechtigde bestuurder en een niet-stemgerechtigde afgevaardigde voor de raad van bestuur aan. De raad van bestuur wordt voorgezeten door de heer Johan Smet van de gemeente Beveren. Hij vertegenwoordigt de projectvereniging. De heer Filip Baeyens van de stad Sint-Niklaas is ondervoorzitter.

De volgende politieke mandatarissen maakten in 2023 deel uit van de raad van bestuur:

Namens de gemeente Beveren:

- de heer Johan Smet, raadslid-voorzitter
- de heer Stijn De Munck, raadslid-afgevaardigde

Namens de gemeente Kruibeke:

- de heer Dimitri Van Laere, schepen-bestuurder
- de heer Julien Mertens, raadslid-afgevaardigde

Namens de stad Lokeren:

- mevrouw Marina Van Hoorick, schepen-bestuurder
- de heer Alain Debbaut, raadslid-afgevaardigde

Namens de gemeente Moerbeke:

- mevrouw Inge Mertens, schepen-bestuurder
- de heer Giovanni Ferrari, raadslid-afgevaardigde

Namens de gemeente Sint-Gillis-Waas:

- mevrouw Chantal Vergauwen, schepen-bestuurder
- mevrouw Greta Poppe, raadslid-afgevaardigde

Namens de stad Sint-Niklaas:

- de heer Filip Baeyens, schepen-ondervoorzitter
- mevrouw Ilse Bats, raadslid-afgevaardigde

Namens de gemeente Stekene:

- de heer Sam Schokkaert, raadslid-bestuurder
- de heer Koen De Cock, raadslid-afgevaardigde

Namens de gemeente Temse:

- de heer Bart Van Geyt, schepen-bestuurder
- de heer Bert Bauwelinck, raadslid-afgevaardigde

Namens de gemeente Waasmunster:

- de heer Werner De Nijs, raadslid-bestuurder
- de heer Bart Waterschoot, raadslid-afgevaardigde

Namens de gemeente Zwijndrecht:

- mevrouw Ann Van Damme, schepen-bestuurder
- de heer Leander Luyten, raadslid-afgevaardigde

De raad van bestuur telt eveneens de volgende adviseurs:

- mevrouw Lien Lombaert, provinciaal archeoloog dienst Erfgoed provincie Oost-Vlaanderen
- de heer Jonathan Jacops, beleidsmedewerker archeologie dienst Erfgoed provincie Oost-Vlaanderen

Bestuursvergaderingen

De vergaderingen van de raad van bestuur zijn niet openbaar. De notulen en alle documenten waar in de notulen naar wordt verwezen, worden ter inzage gelegd van de gemeenteraadsleden op het secretariaat van de aangesloten gemeenten, en dat conform de decretale bepalingen.

In totaal vergaderde de raad van bestuur in 2023 negen keer, waarvan acht keer op de Kunst- en erfgoed-site Zwijgershoek (thuisbasis Erfpunt) en een keer in het stadhuis van de stad Sint-Niklaas. De bestuursvergaderingen worden voorbereid door het dagelijks bestuur – voorzitter, ondervoorzitter en directeur.

Algemene bestuurszaken

Erfgoedwerking is een bijzonder dynamisch gegeven en dat uit zich ook in personeelszaken. De raad van bestuur behandelde de volgende dossiers:

- het tijdelijk versterken van het team Beheer met een erfgoedconsulent bouwkundig erfgoed;
- het omzetten van het tijdelijk contract van een projectmedewerker archeologie in een contract van onbepaalde duur;
- het omzetten van het interimcontract van een collectiebeheerder in een contract van onbepaalde duur op B-niveau;
- het uitbreiden van het arbeidsreglement met nieuwe thematische loopbaanonderbrekingen (pleeg- en mantelzorg);
- het opvolgen van een re-integratietraject van een medewerker.

Tevens gaf de raad van bestuur groen licht voor de actualisatie van het personeelsbeleid en keurde hij het plan van aanpak goed.

Daarnaast werd de raad van bestuur op de hoogte gehouden van verschillende projecten en initiatieven door de teams van Erfpunt:

- een verslag van het archeologisch onderzoek in 2022 door het team Onderzoek;
- het voorstellen van de WABAK of Wase Archeologische BeleidsAdviesKaart;
- diverse acties met betrekking tot funerair erfgoed, zoals de Wase koffietafel en de vorming rond het schoonmaken van graftekens voor het technisch personeel van Wase gemeenten;
- vele aanvragen met betrekking tot bruikleen en verder wetenschappelijk onderzoek op archeologische objecten uit de collectie van het onroerenderfgoeddepot Waasland.

Beleidsmatig keurde de raad van bestuur het publieksplan van de Erfpunt Academie en het team Collectiebeheer goed, een vereis-

te voor het behoud van de erkenning als onroerenderfgoeddepot zoals in de resultaatsverbintenis met het Agentschap Onroerend Erfgoed is opgenomen.

Een bijzonder aandachtspunt voor het bestuur dit jaar was wel het bestendigen van de basisdienstverlening aan de Wase gemeenten. De hoge inflatie van 2022, de hoge vlucht van gemeentelijke ontwikkelingsprojecten, het halveren van de technische ondersteuning (via detachering door de gemeenten Beveren en Sint-Niklaas) en het inkrimpen van de vrijwillige bijdragen aan onze organisatie zette dit dienstenpakket onder druk. Bij de toelichting van de tussentijdse balans op de bestuursvergadering van november 2022 werd de raad van bestuur hier reeds van op de hoogte gebracht. Een interne evaluatie van onze basisdienstverlening en indien nodig een aanpassing ervan werd toen aangekondigd. Be-doeling was om de resultaten ervan tijdens de begrotingsbespreking in maart 2023 toe te lichten.

Gezien de ernst van de zaak werd het nodig geacht de raad van bestuur op 27 februari 2023 vervroegd bijeen te roepen om de situatie te bespreken en maatregelen te nemen. Er werd ingestemd met het stopzetten van het gratis aanbieden van bureaustudies bij archeologietrajecten voor de gemeenten, een voorlopige maar noodzakelijke oplossing op korte termijn. Gezien de financiële voordelen van het uitvoeren van archeologietrajecten door Erfpunt en de vele toekomstige gemeentelijke ontwikkelingsprojecten in het Waasland kreeg de directeur de opdracht om een structurele oplossing uit te werken. Op de bestuursvergadering in juni 2023 werden drie voorstellen van structurele oplossingen voor het behoud van het dienstaanbod rond archeologietrajecten – van bureaustudies tot vlakdekkende opgravingen – voorgesteld, met name:

- het stopzetten van de dienstverlening bij archeologietrajecten;
- een reorganisatie van het team Onderzoek, met het risico op het vertrek van de meest ervaren archeologen, en het volledig betalend maken van archeologietrajecten;
- het versterken van het team Beheer met een beleidsarcheoloog, gefinancierd met een contributieverhoging.

De raad van bestuur stemde ermee in om deze voorstellen aan de Wase gemeentebesturen voor te leggen. Vervolgens werd in de tweede helft van augustus een overlegmoment ingepland met (een delegatie van) colleges en leidinggevende ambtenaren van elke gemeente. Erfpunt werd tijdens deze overlegmomenten vertegenwoordigd door de voorzitter en de directeur. Tevens kaartten vele bestuursleden de vraag tot contributieverhoging binnen hun gemeenten aan.

Alle gemeenten trokken voldoende tijd uit voor dit overleg, waardoor dieper kon worden ingegaan op eventuele onduidelijkheden, voordelen voor de gemeenten en toekomstige projecten. Erfpunt

ontving ook veel appreciatie voor de kwaliteitsvolle inzet van zijn medewerkers bij de uitvoering van opdrachten voor de gemeenten. Vragen werden meegenomen, onderzocht en beantwoord. Bij alle gemeenten werd onze vraag om een contributieverhoging ontvankelijk verklaard.

Op 31 augustus vond vervolgens een gezamenlijk overleg plaats met een delegatie van alle gemeenten, waar de WABAK werd voorgesteld, het recente beleids- en werkinstrument voor Waas archeologisch erfgoed en een realisatie van de teams Onderzoek en Beheer.

Er werd een akkoord bereikt om de vraag tot contributieverhoging mee te nemen in de begrotingsbesprekingen. Eind december 2023 ontving Erfpunt het bericht dat de laatste Wase gemeente de contributieverhoging had goedgekeurd.

Bezoek van administrateur-generaal Agentschap Onroerend Erfgoed aan Erfpunt

Sinds 19 september 2022 staat een Waaslander aan het roer van het Agentschap Onroerend Erfgoed: de heer Peter De Wilde. Erfpunt is geen onbekende voor Peter De Wilde. Als Waaslander en lid van de heemkundige kring Wissekerke had hij vroeger regelmatig contact met de Archeologische Dienst Waasland naar aanleiding van de opgravingen van de kasteelsite Blauwhof te Steendorp en de berging van de Doelse koggen. Hij aanvaardde dan ook met veel enthousiasme de uitnodiging van het dagelijks bestuur van Erfpunt voor een hernieuwde kennismaking met de huidige werking van de organisatie rond het archeologisch onderzoek, het collectiebeheer van Waas archeologisch erfgoed, erfgoededucatie en vorming binnen de Erfpunt Academie, en als steunpunt voor Wase gemeenten rond archeologisch, bouwkundig en landschappelijk erfgoed. De heer De Wilde had ook een luisterend oor voor de uitdagingen bij het realiseren van een lokaal onroerenderfgoedbeleid door lokale besturen en voor Erfpunt als steunpunt van de Wase gemeenten. Verschillende bovenlokale thema's die zowel een regionale als Vlaamse aanpak vereisen, werden besproken.

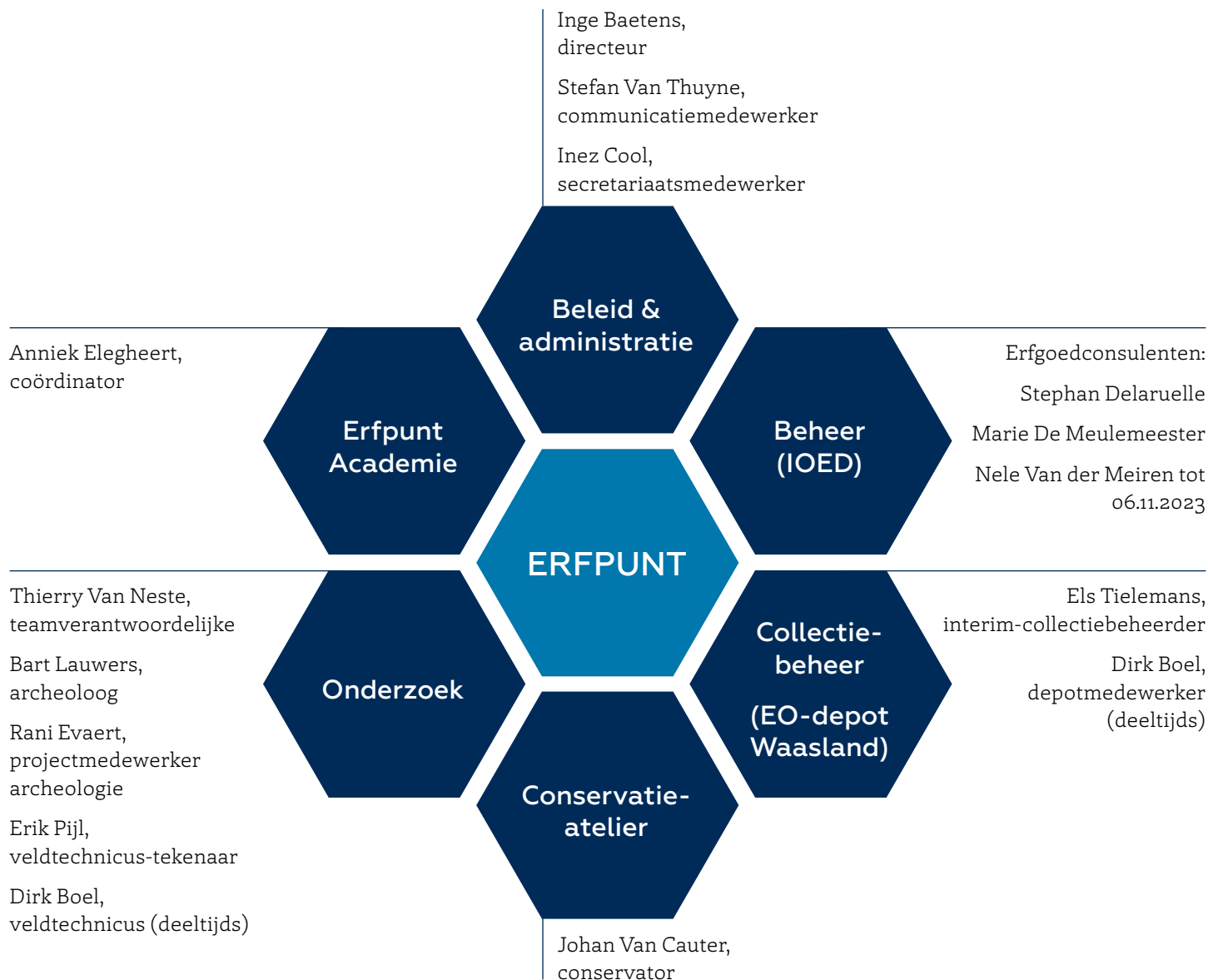
Zo zijn er de uitdagingen waar het eigen onroerenderfgoeddepot Waasland maar ook het hele Vlaamse depotnetwerk mee worstelt:

- *the sky is not the limit*: de grenzen van opslagruimte bij het onroerenderfgoeddepot en de vraag naar een Vlaams ontzamelbeleid en investeringsmiddelen voor infrastructuur;
- de problematiek van de finale bestemming van archeologische archieven van recent archeologisch onderzoek;
- extra middelen voor publiekswerking.

Voor het verder uitbouwen van een regionaal lokaal onroerenderfgoedbeleid zijn de volgende bovenlokale thema's belangrijk:

- een bijkomende afbakening en vaststelling van archeologische zones van gekende vindplaatsen;
- het verankeren van archeologische expertise binnen IOED;
- het stimuleren van herinventarisatie door lokale besturen en periodevaststelling op provinciaal niveau, met bijzondere aandacht voor interbellum- en modernistische architectuur;
- het vaststellen van relictlandschappen en ankerplaatsen.

Organogram Erfpunt

Binnen Erfpunt zijn er vijf teams actief op verschillende domeinen binnen de onroerenderfgoedzorg.

Het team **Beleid en ondersteuning** biedt de andere teams beleidsmatige, administratieve en publieksgerichte ondersteuning. De werking van Erfpunt wordt gecoördineerd door een directeur, die de medewerkers van de organisatie stuurt in hun dagelijkse werking om zo een efficiënte (samen)werking binnen de organisatie te verzekeren. De directeur beheert tevens de budgetten van de organisatie en vervult een trekkersrol bij publiekgerichte projecten. Zij wordt bijgestaan door de communicatie- en secretariatsmedewerker.

Het team **Beheer** neemt binnen Erfpunt de taken op van de intergemeentelijke onroerenderfgoeddienst (IOED). Dit team biedt de gemeentelijke partners en het regionaal werkveld ondersteuning bij het uitwerken en uitvoeren van een hedendaags beleid rond onroerend erfgoed en ruimtelijke ordening.

Binnen het team **Collectiebeheer** of het Onroerenderfgoeddepot Waasland staat de collectiebeheerder in voor het optimaal bewaren van opgegraven archeologische ensembles (vondstenmateriaal en archief) uit het Waasland en het in bruikleen geven van archeologische vondsten voor exposities en wetenschappelijk onderzoek. Zij wordt hierbij geassisteerd door een technisch medewerker (halftijds).

Het **Conservatieatelier** ondersteunt het onroerenderfgoeddepot Waasland bij zijn beheerstaken, maar conserveert ook kwetsbare archeologische vondsten uit glas, metaal, aardewerk en organisch materiaal voor diverse musea en archeologische depots in Vlaanderen. Daarnaast biedt dit atelier ook ondersteuning aan veldteams van archeologische bedrijven bij het lichten van complex archeologisch vondstenmateriaal en geeft het advies aan diverse depots uit Vlaanderen met betrekking tot een duurzaam beheer en behoud van hun archeologische collecties.

Het team **Onderzoek**, bestaande uit drie archeologen en twee veldtechnici, verzorgt voor zowel de overheid als private ruimtelijke ontwikkelaars het archeologisch traject bij ontwikkelingsprojecten, van het opmaken van een archeologienota tot het uitvoeren van prospecties met of zonder ingreep in de bodem en vlakdekkende opgravingen.

De **Erfpunt Academie** verzorgt vormingsinitiatieven van Erfpunt, waaronder infosessies voor burgers en Wase gemeentelijke administraties. Daarnaast staat zij in voor erfgoededucatie en publieksgerichte acties voor alle teams (bv. lezingen). Tot slot coördineert ze de belangrijke erfgoedevents in het Waasland, zoals Archeologiedagen, Open Monumentendag, het Waas erfgoedcafé en de Wase Erfgoedprijs.

Een optimale dienstverlening aan de gemeente voor het realiseren van een lokaal onroerenderfgoedbeleid vraagt de nodige aandacht voor personeelsformatie.

Zo wordt het team Beheer dit jaar tijdelijk versterkt met een extra erfgoedconsulent bouwkundig erfgoed voor het uitvoeren van waarderingstrajecten op vastgesteld bouwkundig erfgoed en de opmaak van een onroerenderfgoedrichtplan voor Doel en omgeving. Tevens verkreeg Erfpunt het akkoord om volgend jaar het team te versterken met een beleidsarcheoloog. Het verankeren van de archeologische expertise en het verhogen van de financiële middelen voor dit team (geplande contributieverhoging vanaf 2024) maakt dat Erfpunt klaar is om in 2027 een nieuwe resultaatverbintenis met de Vlaamse overheid aan te gaan als steunpunt voor lokaal onroerenderfgoedbeleid.

De raad van bestuur volgde ook het advies om het tijdelijk contract van een projectmedewerker om te zetten in een contract van onbepaalde duur. Een minimale bezetting van drie archeologen maakt het mogelijk om meerdere archeologietrajecten parallel te laten verlopen, wat resulteert in tijdswinst voor het uitvoeren van opdrachten en een toenemend vertrouwen in deze dienstverlening.

Ook het contract voor de interim-collectiebeheerder werd omgezet in een contract van onbepaalde duur op B-niveau. Het team Collectiebeheer blijft voorlopig onder supervisie van de directeur, tot een definitief voorstel van organogram voor dit team aan de raad van bestuur kan worden voorgelegd. Voor de opmaak hiervan is het nog wachten op meer duidelijkheid over de toekomstige rol van Erfpunt in het koggenverhaal.

Langdurige afwezigheden en onverwachte carrièreswitches van medewerkers maakten van 2023 echter ook een turbulent jaar op personeelsvlak. Dit betekende voor verschillende van onze medewerkers een tijdelijke verzwaring van hun takenpakket om de dienstverlening naar de gemeenten en onze rol als steunpunt voor onroerend erfgoed te blijven garanderen, terwijl naarstig naar duurzame oplossingen werd gezocht.

Erfpunt is de gemeente Beveren dan ook enorm dankbaar om na het vertrek van een gedetacheerd technisch medewerker toch het engagement tot logistieke ondersteuning te hernieuwen en de heer Werner Wyns als voltijds depot- en veldmedewerker voor Erfpunt aan te stellen.

Tot slot was 2023 ook het jaar waarin Erfpunt een eerste pensionering te vieren had. Veldtechnicus Dirk Boel begon midden dit jaar aan een nieuw hoofdstuk van zijn leven. We zullen zijn ervaring en kijk op het werk en leven missen.

Netwerken en samenwerken

Het Vlaams Network Onroerend Erfgoed (NOE)

Het Vlaams Network Onroerend Erfgoed of kortweg het NOE verenigt de erkende intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten en onroerenderfgoedgemeenten in Vlaanderen. Kernwoorden binnen de missie en visie van het netwerk zijn het **ondersteunen** van zijn leden door kennisdeling, **netwerken opbouwen** met partners uit andere beleidsdomeinen (ruimtelijke ordening, huisvesting, onderwijs, cultureel erfgoed...), het **verdedigen van de belangen** van de aangesloten leden (inclusief de participerende gemeenten binnen een IOED) en het streven naar een groter politiek en maatschappelijk draagvlak voor onroerend erfgoed.

De coördinatie van dit netwerk is in handen van een kerngroep van negen leden en een voorzitter. Erfpunt neemt het voorzitterschap waar.

Deze kerngroep overlegt tweemaal per jaar met de cel Erkennen en Subsidiëren van het Agentschap Onroerend Erfgoed, waarbij onder meer wordt teruggekoppeld over relevante thema's, feedback wordt gegeven over georganiseerde info- en netwerkmomenten, jaarlijkse actieplannen, rapportage en feedbackgesprekken met IOED's en OEG's. Een delegatie van de kerngroep en van de VVSG heeft eveneens tweemaal per jaar een overleg met het agentschap.

Dit jaar nam het NOE ook tweemaal deel aan een sectoroverschrijdend overleg zoals het project Rampenstrategie van Vlaanderen en Brussel-Hoofdstad en het traject afgestemd depotbeleid in Vlaanderen door het departement Cultuur en Jeugd en het Agentschap Onroerend Erfgoed. Tijdens deze overlegmomenten werden verschillende aanwezige stakeholders bevroegd.

In 2023 werden twee nieuwe IOED's erkend: Hydra uit de Westhoek en Brabantse Kouters in Vlaams-Brabant. Daarnaast kregen de kunststeden Gent en Brugge het statuut van onroerenderfgoedgemeente (OEG). De kerngroep van het NOE nam contact op met deze nieuwe IOED's en OEG's voor een kennismakingsgesprek waarbij de doelstelling van het netwerk werd toegelicht en diverse realisaties werden toegelicht.

De leden ondersteunen

Het ondersteunen van de leden uit zich op verschillende manieren. Zo organiseert het NOE traditiegetrouw twee netwerkmomenten. In 2023 kon het NOE rekenen op de gastvrijheid van de organisatie PARCUM in Leuven en de kersverse onroerenderfgoedgemeente Gent. Tijdens deze netwerkmomenten wordt ook een podium gegeven aan externe sprekers. Dit jaar lichtte PARCUM zijn projecten 'Platform voor herbestemmen parochiekerken' en 'Kapelletjes in Vlaanderen' toe. Ook het Agentschap Onroerend Erfgoed vroeg sprekerstijd en gaf meer tekst en uitleg bij het energieadvies voor beschermd erfgoed, de tussentijdse evaluatie voor IOED's en OEG's en de nieuwe financiering van IOED's vanaf 2027.

Naast de netwerkmomenten worden binnen het netwerk thematische werkgroepen in het leven geroepen om expertise te delen, methodieken te ontwikkelen of gezamenlijke initiatieven rond sensibilisering te realiseren. In 2023 werd een methodiek opgesteld voor de documentatie van een erfgoedpand naar aanleiding van sloop, en een infographic rond het verduurzamen van een erfgoedpand.

De belangen van de leden behartigen

Een van de belangrijkste actiepunten van de visienota lokaal onroerenderfgoedbeleid is dat de lokale besturen een stem krijgen in het voorbereidend traject van de beleidsnota voor de nieuwe beleidsperiode. Het Agentschap Onroerend Erfgoed stelde hiervoor een werkgroep samen. Vanuit het NOE werd gepleit voor een participatief traject waarbij de lokale besturen maar ook de IOED's zouden worden bevroegd.

Met het oog op de Vlaamse verkiezingen volgend jaar kreeg de kerngroep van het netwerk groen licht voor de opmaak van een memorandum. In de zomermaanden werden de leden bevroegd over drie relevante thema's voor een sterker lokaal onroerenderfgoedbeleid: instrumentarium, partnerschappen en maatschappelijke tendensen. De resultaten van deze bevraging vormden vervolgens de basis voor een participatief traject tijdens het netwerkmoment in oktober. Het benoemen van uitdagingen en kansen werd verfijnd en prioriteiten werden vastgelegd. Met deze informatie ging de kerngroep verder aan het werk om de doelstelling en de basisvorm van het memorandum vast te leggen. Het doel is enerzijds de resultaten van tien jaar lokaal onroerenderfgoedbeleid (2013 – goedkeuring Onroerenderfgoeddecreet) een podium te geven. Anderzijds lijst het memorandum ook tien aanbevelingen op voor een sterker lokaal onroerenderfgoedbeleid. De concrete uitwerking zal in het voorjaar van 2024 plaatsvinden, waarna het memorandum op het volgende netwerkmoment op 21 maart 2024 zal worden goedgekeurd.

Op de barricade voor niet-beschermd erfgoed

De uitbreiding van vergunningsvrije sloop tot 5000 vierkante meter doet heel wat gebouwen van recente datum met erfgoedwaarde sneuvelen. Samen met Gorduna, de vereniging van restauratiearchitecten en verschillende IOED's werd een dossier samengesteld en bezorgd aan de kabinetten van ministers Demir en Diependaele met de vraag tot overleg over deze problematiek.

Het Vlaams onroerenderfgoeddepotnetwerk

De erkende Vlaamse onroerenderfgoeddepots delen inzake collectievorming en -beheer meerdere uitdagingen. Net als in de voorbije jaren, werden ook in 2023 verschillende thema's besproken en aangepakt.

Zo werd vorig jaar met het depotnetwerk een studiedag over preventieve conservatie op het terrein georganiseerd om de problematiek aan te pakken rond slecht bewaarde en verpakte vondsten die de depots soms te zien krijgen bij de deponering van collecties. Dit jaar zal deze studiedag opnieuw georganiseerd worden.

Er werd gestart met de aanvaardingsvoorwaarden van alle depots door te lichten om zo werk te maken van een gezamenlijk beleid voor alle depots. Dit om de deponeringsprocedure overzichtelijker te maken voor de archeologische bedrijven die komen deponeren.

De laatste jaren is er ook werk gemaakt van een update van het registratiesjabloon dat onderdeel is van de Code van Goede Praktijk. Dit sjabloon moet tijdens deponering worden meegeleverd bij alle depots en zorgt ervoor dat alle vondsten uniform geregistreerd zijn, zodat onderzoekers er makkelijker mee aan de slag kunnen.

Andere thema's die de laatste jaren veel besproken zijn, zijn de deponeringen van lijntracés (opgravingen bij de aanleg van pijpleidingen voor gas, water...) die vaak door het werkgebied van verschillende depots lopen, PFOS en hoe archeologen en depotmedewerkers zichzelf hiertegen kunnen beschermen. Na de erkende musea en archieven krijgen ook alle erkende onroerenderfgoeddepots nu een erkenningsteken van de overheid.

Tevens waren in 2023 binnen het netwerk verschillende werkgroepen actief met betrekking tot de voorziene aanpassing van de Code van Goede Praktijk voor erkende archeologen en de sensibilisering van archeologische bedrijven met betrekking tot conserverende maatregelen op het terrein. Erfpunt was zowel betrokken bij deze laatste werkgroep als bij de kerngroep.

Samenwerking met Histories vzw

Op 22 april 2023 hebben we in samenwerking met Histories een boeiende workshop georganiseerd over het conserveren van metaalvondsten, speciaal gericht op metaaldetectoristen. Onze conservator, Els Tielemans, heeft tijdens een lezing waardevolle tips gedeeld over het reinigen en bewaren van metalen. De presentatie behandelde uitvoerig verschillende metalen en de eigenschappen van hun corrosielagen. Daarnaast heeft Els praktische richtlijnen gegeven voor het vrijmaken van archeologische metaalvondsten op het veld, en werden specifieke methoden besproken voor het reinigen en bewaren van diverse metalen objecten. Enkele deelnemers hebben zelfs hun eigen vondsten meegenomen, zodat ze ter plaatse advies konden krijgen van Els. Ten slotte werd de lezing gevolgd door een rondleiding in het onroerendergoeddepot.

De workshop kon rekenen op veel enthousiasme, met maar liefst zestien aanwezige metaaldetectoristen. Uit een enquête bleek dat alle deelnemers tevreden waren over de workshop, waarbij 75% zelfs aangaf zeer tevreden te zijn. Het was een geslaagde en leerzame namiddag. In 2024 zullen we nog twee vervolgopleidingen organiseren: een basiscursus en een workshop over het reinigen en bewaren van metaalvondsten. We kijken er alvast naar uit!

Figuur 86. Een rondleiding in het onroerendergoeddepot.

Figuur 87. Conservator Els Tielemans begeleidde de workshop.

Samenwerking met Erfgoedcel Waasland

Wase Erfgoedprijs

Met het toekennen van de Wase Erfgoedprijs willen Erfpunt en Erfgoedcel Waasland elk jaar opnieuw de aandacht vestigen op bijzondere projecten over het Wase erfgoed in de ruimste betekenis van het woord. We zoeken projecten die in het Waasland of daarbuiten werden gerealiseerd en die op de een of andere manier bijdragen tot de verruiming en verdieping van de kennis over het Wase erfgoed en de bekendmaking ervan. In 2023 lag het accent op de categorie cultureel erfgoed.

Op maandag 21 oktober werd door Erfpunt en Erfgoedcel Waasland de Wase Erfgoedprijs 2023 uitgereikt aan 'Blijven hangen' van Gerry De Mol en Paul De Schepper, over het Lokerse café-erfgoed.

De twee andere laureaten waren 'Klaskunst' van het Koninklijk Atheneum in Beveren en 'Vijd Awa' van de gemeente Beveren.

Net als de vorige jaren zet de Wase Erfgoedprijs een persoon in de kijker die zich onderscheidt door een jarenlange en tomeloze inzet voor het Wase Erfgoed. Dit jaar schoven de bestuursorganen van beide organisatoren Eric De Keyzer naar voren. 'Wielermuseum Onze-Lieve-Vrouw van de fietsers' van de werkgroep KleinSinaaiLeeft mag zich de publiekslieveling van 2023 noemen.

Van harte proficiat aan alle laureaten en winnaars, maar ook aan alle fantastische projecten die genomineerd waren!

Figuur 88. De Winnaars van de Wase Erfgoedprijs 2023. (© Lore Steveninck)

Waas Erfgoedcafé

Op 22 juni vond ons jaarlijkse Wase Erfgoedcafé plaats in kasteel Blauwendael te Waasmunster. We verwelkomden professionals en stakeholders uit de Wase erfgoedsector om te discussiëren over verschillende thema's binnen het Wase erfgoed. Tijdens deze bijeenkomst behandelden we drie interessante onderwerpen: erfgoed en subsidies, erfgoed en toerisme, en erfgoed en kapelletjes. Het was een avond vol boeiende gesprekken en inspirerende uitwisselingen.

Figuur 89. Erfpunt en de Erfgoedcel (© Femke Vercauteren)

Figuur 90. Het Wase Erfgoedcafé (© Femke Vercauteren)

Overleg met de lokale heemkringen

Op 5 december organiseerden we een ontmoeting met de lokale heemkringen. Tijdens deze bijeenkomst presenteerden we beknopt onze organisaties en lichtten we onze toekomstplannen toe. We bespraken ideeën voor toekomstige vormen en sloten af met een bezoek aan de tentoonstelling van de Heemkundige Kring de Kluize, die een uitgebreide collectie postzegels uit de hele wereld bezit.

Interne werking

Personeelsbeleid

De medewerkers zijn de bouwstenen van onze organisatie. Zij geven Erfpunt een gezicht en spelen een belangrijke rol in het succes van de organisatie, waarvan de motor draait op service, kennis, creatie en innovatie. Door een kwalitatief personeelsbeleid na te streven versterkt Erfpunt ook zijn positie als Waas steunpunt voor onroerend erfgoed. Het huidige personeelsbeleid dateert ondertussen al van vijf jaar geleden – het ideale moment dus om even stil te staan en te onderzoeken of nieuwe doelstellingen aan de orde zijn. In 2023 werden de volgende stappen ondernomen:

- Er werd een evaluatie gemaakt van het huidige personeelsbeleid van de organisatie en het bijbehorende actieplan. Met uitzondering van één actiepunt (het aanstellen van een interne gezondheidscoach) werden alle acties uitgevoerd.
- Tevens werden de resultaten van de screening van de psychosociale risico's ter hand genomen en de nieuwe medewerkers bevraagd. Dit hielp om stressoren (oorzaken van stress) en motivatoren (mentale energiebronnen en hulpbronnen) in kaart te brengen.
- Bij de voorbereiding van de opmaak van het actieplan voor 2024 reflecteerden de teams ook over de motivatie van hun werking. De resultaten gaven een verdieping van onze beweegredenen aan. De uitkomst hiervan werd eveneens meegenomen in de actualisatie-oefening.

De volgende speerpunten voor een nieuw personeelsbeleid treden hierbij op de voorgrond:

- **Motivatie:** geef je medewerkers een helder doel. Weten waaraan je bijdraagt geeft energie. Wanneer je weet waarom je iets doet, wat het resultaat hoort te zijn, dan word je uitgedaagd om met het 'hoe' aan de slag te gaan.
- **Arbeidsplezier:** extra inspanningen vragen kan, maar mag niet te lang duren. Soms is het ook nodig om prioriteiten te herzien en bij te stellen. Daarom is het evalueren van je werkprocessen essentieel. Geef mensen voldoende tijd om te disconnecteren en heb aandacht voor persoonlijke zorg.
- **Bevorder de bevlogenheid bij de medewerkers.**

Een nieuw personeelsbeleid zal in 2024 aan de raad van bestuur worden voorgelegd.

Aandacht voor aanstormend talent

Alle teams binnen Erfpunt maakten tijd en ruimte voor meer dan 8 stageplaatsen en 6 vakantiejobs waar studenten relevante werkervaring konden opdoen voor hun verdere carrière binnen het onroerenderfgoedwerkveld. Er werden mooie bijdragen geleverd aan de vlakdekkende opgraving van de steentijdsite in Sint-Niklaas, de waardering van historische hoeves in Beveren, de waardering van vastgesteld bouwkundig erfgoed in Sint-Gillis-Waas, de WABAK en archeologische trajecten en rapportages.

Vrijwilligerswerking: een sterk team met een hart voor erfgoed

Ook dit jaar hadden we weer heel wat enthousiaste vrijwilligers die voor ons aan de slag zijn gegaan. Onze vrijwilligers hielpen met het herverpakken en bepalen van de conditie van archeologisch vondstenmateriaal, het uitsorteren van scherven uit oud en recente opgravingen, het identificeren en consolideren van paleontologische collecties, het inventariseren van onze wetenschappelijke bibliotheek, het remonteren en wassen van scherven of assistentie bij terreinwerk. Hun inzet maakte in 2023 het verschil in onze werking.

ERFPUNT
ONROEREND ERFGOED WAASLAND